

STRATEGIA

ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH POŁUDNIOWEGO OBSZARU FUNKCJONALNEGO

Projekt, listopad 2022 r.

Spis treści

Wstęp.....	4
I. Obszar geograficzny, którego dotyczy Strategia.....	5
II. Diagnoza Obszaru realizacji ZIT POF, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych.....	7
III. Synteza diagnozy obszaru ZIT POF.....	65
IV. Cele, jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT POF, ze wskazaniem wykorzystanego podejścia zintegrowanego, oczekiwanych wskaźników rezultatu i produktu powiązane z realizacją właściwego programu.....	69
V. Budżet Strategii ZIT POF.....	88
VI. Warunki i procedury obowiązujące w realizacji Strategii ZIT POF.....	90
VII. Opis procesu zaangażowania społecznego w proces tworzenia Strategii.....	93
VIII. Opis procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.....	94
Załącznik 1. Wykaz operacji, które mają być wspierane.....	95
Załączniki dotyczące diagnozy obszaru ZIT POF.....	96
Spis rysunków.....	122
Spis tabel.....	122

Wstęp

Projekt dokumentu programowego Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT) został opracowany w związku z decyzją Zarządu Województwa Dolnośląskiego o zastosowaniu w ramach programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 instrumentu terytorialnego ZIT dla Południowego Obszaru Funkcjonalnego (POF).

Projekt Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Południowego Obszaru Funkcjonalnego (Strategia ZIT POF) uwzględnia wnioski płynące z Zarysu Planu Działań ZIT POF (listopad 2020 r.) oraz postanowienia wynikające z:

1. Zasad realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027¹,
2. Ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027².

Ponadto, w związku z trwającymi negocjacjami programu Fundusze Europejski dla Dolnego Śląska 2021-2027 (FEDS 2021-2027) i niedoprecyzowanym zakresem oraz warunkami interwencji wykorzystano ostatni udostępniony przez IZ FEDS 2021 -2027 projekt programu³

W związku z powyższym w trakcie dalszych prac nad Strategią ZIT POF, modyfikacji mogą podlegać informacje wynikające zatwierdzonej wersji programu FEDS 2021-2027. W szczególności dotyczy to Załącznika nr 1 tj. Wykazu operacji, które mają być wspierane.

Niniejszy projekt Strategii ZIT POF posłuży do:

1. Uzgodnień wewnętrznych w ramach ZIT POF,
2. Dalszego procesu włączenia społecznego,
3. Uzgodnień z Instytucją Zarządzającą FEDS 2021-2027,
4. Ustaleń w zakresie Strategicznej Oceny Oddziaływania na Środowisko.

¹ <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027> [dostęp: październik 2022 r.].

² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 maja 2022 r., poz. 1079

³ Projekt FEDS 2021-2027 z dnia 27 października 2022 r., <https://rpo.dolnyslask.pl/o-projekcie/rpo-wd-2021-2027/dokumenty-programowe/> [dostęp: listopad 2022 r.].

I. Obszar geograficzny, którego dotyczy Strategia

Południowy Obszar Funkcjonalny (POF, Obszar) tworzy łącznie 28 jednostek samorządu terytorialnego, w tym 25 gmin i 3 powiaty.

W skład analizowanego Obszaru wchodzi następujące gminy: Bardo, Bielawa, Bystrzyca Kłodzka, Ciepłowody, Duszniki-Zdrój, miasto Dzierżoniów, Dzierżoniów, Kamieniec Ząbkowicki, miasto Kłodzko, Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Lądek-Zdrój, Lewin Kłodzki, Łagiewniki, Międzyzlesie, Niemcza, Pieszyce, Piława Górna, Polanica-Zdrój, Stoszowice, Stronie Śląskie, Szczytna, Ząbkowice Śląskie, Ziębice i Złoty Stok oraz powiaty: dzierżoniowski, kłodzki i ząbkowicki.

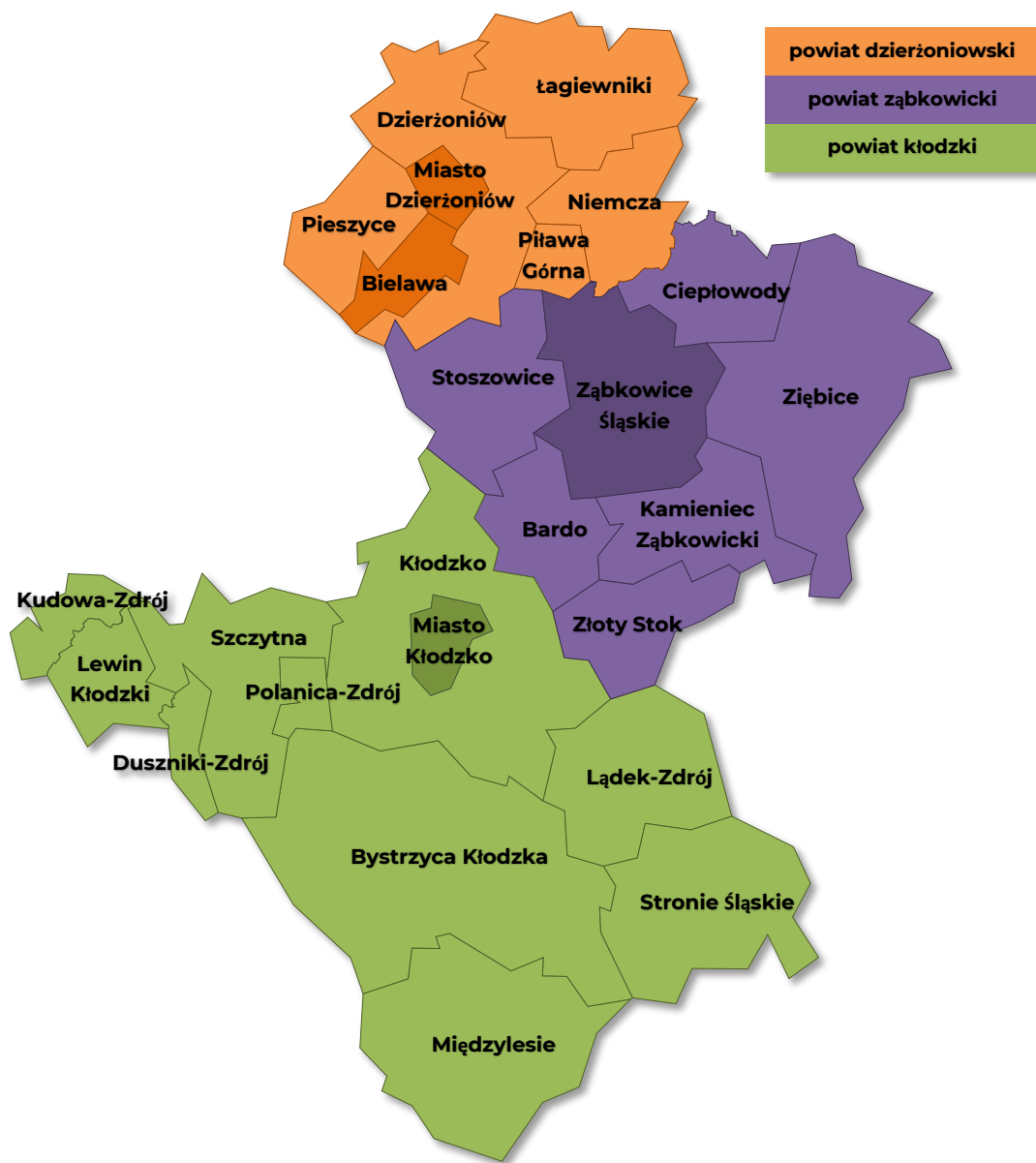

Rysunek 1. Południowy Obszar Funkcjonalny na tle województwa dolnośląskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) pod koniec 2020 r. na stałe analizowany Obszar zamieszkiwało ponad 278 tys. mieszkańców. Cechą rzucającą na jego funkcjonowanie jest występowanie miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, tj. **Bielawy, Dzierżoniowa, Kłodzka i Ząbkowic Śląskich**.

Należy podkreślić, że miasta te wykazują silne powiązania społeczno-gospodarcze z gminami z terenu powiatów dzierżoniowskiego, kłodzkiego i ząbkowickiego.

Rysunek 2. Mapa Południowego Obszaru Funkcjonalnego w podziale na gminy i powiaty
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map.

II. Diagnoza Obszaru realizacji ZIT POF, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych

Wstęp

Badanie diagnostyczne realizowano z zastosowaniem metodologii desk reaserch. Podstawowym źródłem danych wykorzystanych w diagnozie były informacje publikowane przez Główny Urząd Statystyczny oraz informacje dostarczone przez urzędy gmin i starostwa powiatowe. Południowy Obszar Funkcjonalny analizowany był zarówno w zakresie dynamiki zmian zjawisk społeczno-gospodarczych (lata 2014-2020) z uwzględnieniem zmian zachodzących w przestrzeni. Dokonano porównania sytuacji pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego tworzącymi POF oraz porównania stanu analizowanego Obszaru z sytuacją województwa dolnośląskiego, a także w wybranych przypadkach z innym, podobnym obszarem funkcjonalnym (Południowym Obszarem Funkcjonalnym) – zgodnie z Zasadami realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027. Badanie diagnostyczne przeprowadzone zostało w trzech obszarach:

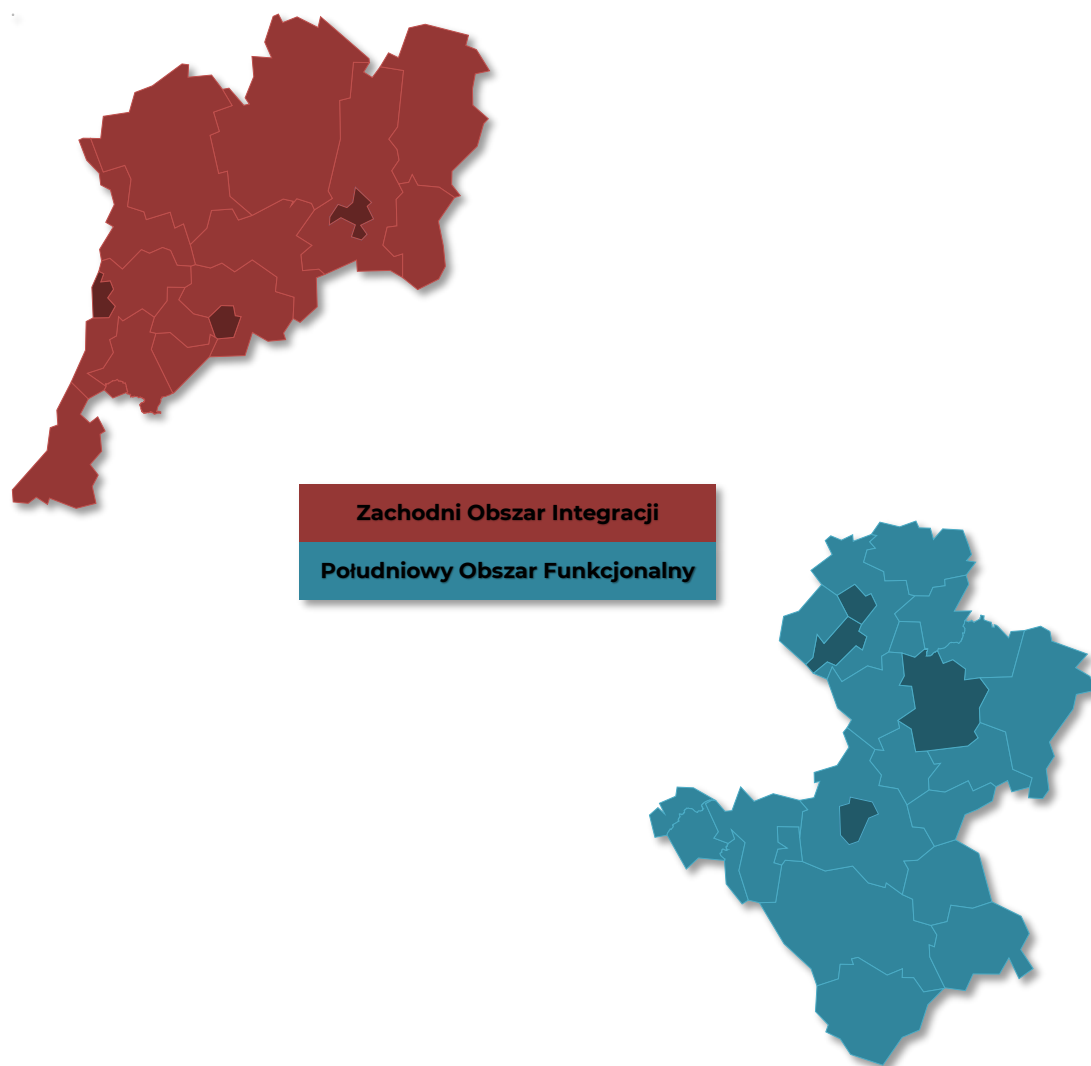
- **sferze gospodarczej,**
- **sferze społecznej,**
- **sferze przestrzenno-środowiskowej**

W analizie potrzeb rozwojowych i potencjału Obszaru, polegającej na zestawieniu badanego obszaru funkcjonalnego z odpowiednio dobraną grupą porównawczą, przedstawiono sytuację występującą wewnątrz Południowego Obszaru Funkcjonalnego (względem jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w jego skład) oraz w porównaniu do Dolnego Śląska.

Analizując sytuację obszaru POF, przyjęto założenie, że dane pochodzące ze statystyk publicznych nie powinny być starsze niż zastosowane w diagnozie projektu FEDS 2021-2027 (2018-2019). W związku z tym przyjęto do dalszych analiz rok 2020, który na potrzeby weryfikacji dynamiki zmian porównywano do roku 2014 (początek okresu programowania UE 2014-2020).

Ponadto w wybranych przypadkach zdecydowano się na porównanie Południowego Obszaru Funkcjonalnego z Zachodnim Obszarem Integracji (ZOI), czyli z innym, podobnym obszarem funkcjonalnym. Wykorzystanie takiego porównania jest spójne z zaleceniami Zasad realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027⁴ i pozwala dokonać dokładniejszej oceny zachodzących procesów i zmian społecznych, gospodarczych i przestrzennych.

⁴ <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027> [dostęp: październik 2022 r.]

Rysunek 3. Obszary funkcjonalne i ich miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map.

Wybrany do porównania Zachodni Obszar Integracji na koniec grudnia 2020 r. według danych GUS zamieszkiwało 211 tys. mieszkańców. Cechą wywierającą wpływ na funkcjonowanie Zachodniego Obszaru Integracji, podobnie jak w przypadku POF jest występowanie miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, tj. **Bolesławca, Lubania i Zgorzelca.**

Sfera gospodarcza

Przedsiębiorczość

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego zlokalizowane są miasta średniej wielkości, które jak wynika z opracowania „Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (powiększających dystans rozwojowy)” znajdują się w kryzysie oraz zagrożone są postępującą marginalizacją. Zgodnie z przyjętą na potrzeby powyższego opracowania metodologią na obszarze POF znajdują się:

- **miasta kryzysowe** (silne powiększanie niekorzystnego dystansu, zła sytuacja społeczno-gospodarcza) – **Kłodzko, Bielawa, Ząbkowice Śląskie,**
- **miasta obniżającego się potencjału** (silne powiększanie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza) – **Dzierżonów.**

Analizując sferę gospodarczą warto również podkreślić, że na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego znajdują się gminy zagrożone trwałą marginalizacją. Jak wynika z Załącznika Nr 1 „Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027” z 30 dolnośląskich gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, 11 (ok. 37%) znajduje się na diagnozowanym Obszarze. Są to gminy zlokalizowane w powiatach:

- kłodzkim – gminy: Bystrzyca Kłodzka, Duszniki-Zdrój, Lądek-Zdrój, Lewin Kłodzki, Międzylesie, Stronie Śląskie,
- ząbkowickim – gminy: Bardo, Kamieniec Ząbkowicki, Stoszowice, Ziębice, Złoty Stok.

W większości są to gminy położone peryferyjnie względem najważniejszych ciągów komunikacyjnych. Dodatkowo z uwagi na niezadawalający stan techniczny dróg ich dostępność komunikacyjna jest ograniczona, co tym samym stanowi barierę rozwoju. Należy także zaznaczyć, że gminy te zlokalizowane są peryferyjnie w stosunku do największych ośrodków wzrostu w regionie, a co za tym idzie ich atrakcyjność inwestycyjna jest niska.

Podkreślenia wymaga również fakt, że na liście znalazły się gminy o dużym potencjale turystycznym, w tym gminy uzdrowiskowe. Prowadzi to do wniosku, że rynek turystyczny, z uwagi na swoje ograniczenia nie może stanowić koła napędowego rozwoju gospodarek wszystkich zainteresowanych gmin.

Powyższa sytuacja wymaga podjęcia intensywnych działań zmierzających do aktywizacji gospodarczej miast, które powinny stać się liderami rozwoju całego Obszaru.

W 2020 r. na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego zarejestrowane były łącznie 32 796 podmioty gospodarcze. W porównaniu do 2014 r. nastąpił wzrost ogólnej liczby podmiotów gospodarczych o ok. 6,2%. Powyższa tendencja zauważalna była również na Dolnym Śląsku. Zaznaczyć przy tym należy, że wzrost liczby podmiotów gospodarczych działających na terenie POF był wyraźnie wolniejszy niż w województwie (12,8%).

Wśród podmiotów gospodarczych funkcjonujących na analizowanym Obszarze dominowały przedsiębiorstwa zaliczane do sektora prywatnego. W 2020 r. działały łącznie 30 799 podmioty zaliczane do sektora prywatnego. Również w tym przypadku na przestrzeni lat 2014-2020 nastąpił wzrost liczby podmiotów wynoszący ok. 6,4%. Podkreślić przy tym należy, że wzrost liczby podmiotów na terenie POF kształtował się poniżej średniej regionalnej (11,3%). Prowadzi to do wniosku, że POF rozwijał się wolniej

niż województwo, w rezultacie jego pozycja gospodarcza na Dolnym Śląsku uległa osłabieniu.

Powyższy wniosek potwierdza analiza udziału podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych na Dolnym Śląsku. W 2020 r. udział ten wynosił 8,3% podczas gdy w 2014 r. 8,8%.

Tabela 1. Podmioty gospodarcze

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	447	500	111,9
Sektor prywatny	426	477	112,0
Bielawa (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	2 946	3 139	106,6
Sektor prywatny	2 680	2 823	105,3
Bystrzyca Kłodzka (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 951	2 106	107,9
Sektor prywatny	1 742	1 876	107,7
Cieplowody (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	214	277	129,4
Sektor prywatny	203	265	130,5
Duszniki-Zdrój (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	636	666	104,7
Sektor prywatny	588	625	106,3
Dzierżoniów (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	4 179	4 322	103,4
Sektor prywatny	3 951	4 081	103,3
Dzierżoniów (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	779	947	121,6
Sektor prywatny	763	931	122,0
Kamieniec Ząbkowicki (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	669	754	112,7
Sektor prywatny	625	710	113,6
Kłodzko (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	4 436	4 459	100,5
Sektor prywatny	4 135	4 137	100,0
Kłodzko (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 226	1 372	111,9
Sektor prywatny	1 187	1 333	112,3
Kudowa-Zdrój (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 036	1 140	110,0
Sektor prywatny	1 009	1 104	109,4
Lądek-Zdrój (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	939	1 053	112,1
Sektor prywatny	911	1 009	110,8
Lewin Kłodzki (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	246	266	108,1
Sektor prywatny	234	251	107,3
Łagiewniki (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	550	607	110,4
Sektor prywatny	534	593	111,0
Międzyzlesie (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	525	581	110,7
Sektor prywatny	502	554	110,4
Niemcza (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	503	525	104,4
Sektor prywatny	464	484	104,3

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Pieszycy (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 022	1 118	109,4
Sektor prywatny	922	1 053	114,2
Piława Górna (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	616	624	101,3
Sektor prywatny	556	565	101,6
Polanica-Zdrój (m)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 087	1 074	98,8
Sektor prywatny	1 045	1 024	98,0
Stoszowice (w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	506	590	116,6
Sektor prywatny	495	577	116,6
Stronie Śląskie (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	774	813	105,0
Sektor prywatny	751	791	105,3
Szczytna (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	662	750	113,3
Sektor prywatny	638	727	113,9
Ząbkowice Śląskie (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	2 720	2 879	105,8
Sektor prywatny	2 539	2 742	108,0
Ziębice (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	1 713	1 708	99,7
Sektor prywatny	1 586	1 577	99,4
Złoty Stok (m-w)			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	490	526	107,3
Sektor prywatny	457	490	107,2
Południowy Obszar Funkcjonalny			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	30 872	32 796	106,2
Sektor prywatny	28 943	30 799	106,4
Dolny Śląsk			
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	351 121	396 046	112,8
Sektor prywatny	335 478	373 336	111,3

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

W nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego największy potencjał gospodarczy (wyrażony poprzez liczbę podmiotów gospodarczych) skupiony był w trzech gminach miejskich tj.: mieście Kłodzku (4459 podmiotów gospodarczych), mieście Dzierżoniowie (4322) i Bielawie (3139) oraz w gminie Ząbkowice Śląskie (2879). Na gminy te przypada łącznie 45,1% ogółu podmiotów zarejestrowanych na terenie POF. Najniższy potencjał gospodarczy, mierzony liczbą przedsiębiorstw wykazują gminy: Lewin Kłodzki (266) i Ciepłowody (277).

Analizując potencjał gospodarczy Południowego Obszaru Funkcjonalnego w ujęciu dynamicznym zauważyć można, że w latach 2014-2020 liczba przedsiębiorstw zwiększyła się w 23 gminach. Największy przyrost liczby przedsiębiorstw odnotowano w gminach: Ciepłowody (29,4%), wiejskiej Dzierżoniów (21,6%), Stoszowice (16,6%) i Szczytna (13,3%). Natomiast w przypadku dwóch gmin a mianowicie: Polanicy-Zdrój i Ziębice liczba podmiotów gospodarczych na przestrzeni badanych lat uległa zmniejszeniu.

Analizując sferę gospodarczą należy uwzględnić również przedsiębiorczość mieszkańców mierzoną liczbą podmiotów na 10 tys. mieszkańców.

Tabela 2. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności

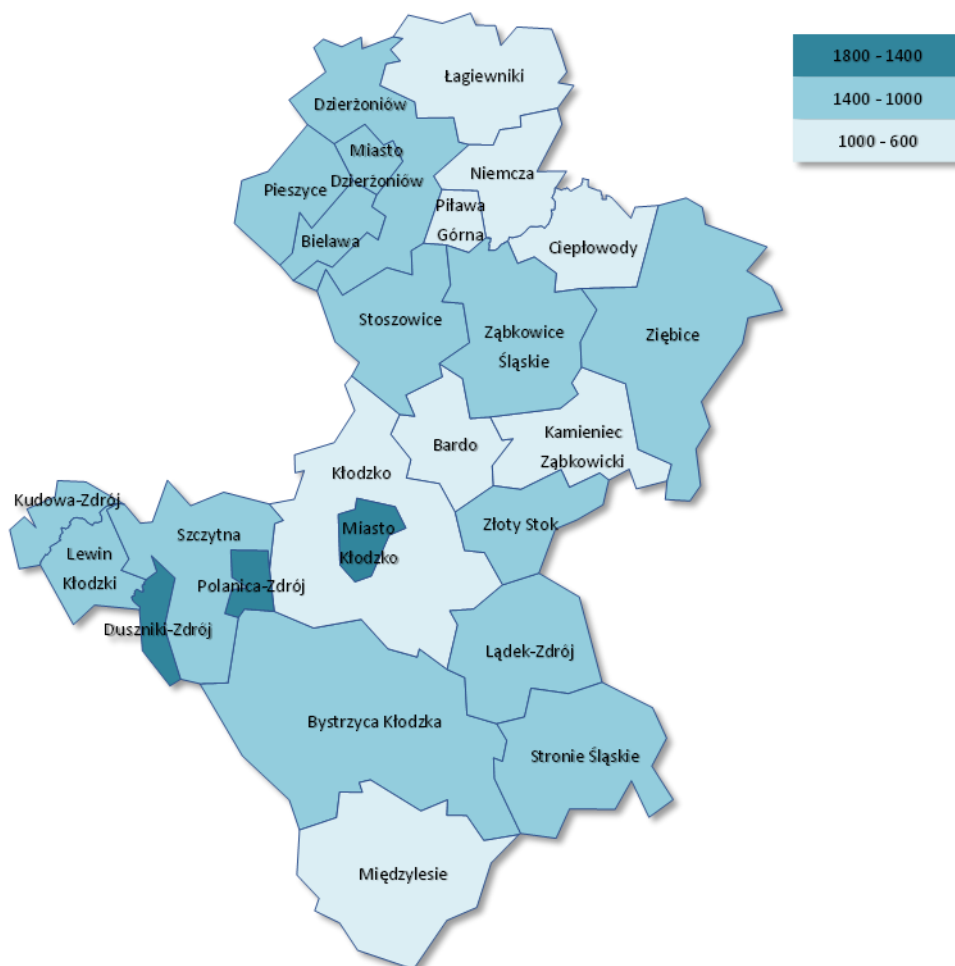
Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	811	960	118,4
Bielawa (m)	951	1 063	111,8
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	1 003	1 132	112,9
Ciepłowody (w)	691	947	137,0
Duszniki-Zdrój (m)	1 315	1 506	114,5
Dzierżoniów (m)	1 223	1 315	107,5
Dzierżoniów (w)	834	1 051	126,0
Kamieniec Ząbkowicki (w)	797	942	118,2
Kłodzko (m)	1 596	1 688	105,8
Kłodzko (w)	706	808	114,4
Kudowa-Zdrój (m)	1 011	1 167	115,4
Łądek-Zdrój (m-w)	1 100	1 297	117,9
Lewin Kłodzki (w)	1 270	1 385	109,1
Łagiewniki (w)	730	816	111,8
Międzylesie (m-w)	706	816	115,6
Niemcza (m-w)	872	970	111,2
Pieszycy (m-w)	1 066	1 200	112,6
Piława Górna (m)	919	981	106,7
Polanica-Zdrój (m)	1 647	1 724	104,7
Stoszowice (w)	920	1 101	119,7
Stronie Śląskie (m-w)	1 007	1 091	108,3
Szczytna (m-w)	885	1 044	118,0
Ząbkowice Śląskie (m-w)	1 211	1 345	111,1
Ziębice (m-w)	963	1 019	105,8
Złoty Stok (m-w)	1 045	1 193	114,2
Południowy Obszar Funkcjonalny	1 011	1 142	113,0
Zachodni Obszar Integracji	817	922	112,8
Dolny Śląsk	1 207	1 370	113,5

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Dla Południowego Obszaru Funkcjonalnego wskaźnik ten wynosił w 2020 r. 1142 i był niższy od średniej dla Dolnego Śląska (1370) i wyższy od średniej dla Zachodniego Obszaru Integracji (922). W latach 2014-2020 wskaźnik ten wzrósł na analizowanym Obszarze o 13,0%. Warto przy tym podkreślić, że tempo wzrostu było porównywalne ze średnią regionalną i średnią dla porównywalnego, innego obszaru funkcjonalnego (ZOI). Niemniej jednak w 2020 r. wartość przedmiotowego wskaźnika w przypadku POF nadal stanowiła ok. 83,4% wartość wskaźnika w regionie.

W ramach Południowego Obszaru Funkcjonalnego wskaźnik przedsiębiorczości jest wyższy niż na Dolnym Śląsku tylko w czterech gminach, tj.: Polanica-Zdrój (1724), miejskiej Kłodzko (1688), Duszniki-Zdrój (1506) i Lewin Kłodzki (1385). W stosunku do 2014 r. sytuacja w niniejszym zakresie uległa pogorszeniu.

Wówczas to, analizowany wskaźnik kształtował się powyżej średniej dla Dolnego Śląska także w przypadku gminy miejskiej Dzierżoniów oraz gminy Ząbkowice Śląskie. Najniższy poziom aktywności gospodarczej mieszkańców wykazują gminy: wiejska Kłodzko (808), Międzylesie (816), Łagiewniki (816), Kamieniec Ząbkowicki (942), Bardo (960), Ciepłowody (947), Niemcza (970) i Piława Górna (981).

Rysunek 4. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Jednocześnie w latach 2014-2020 we wszystkich gminach Południowego Obszaru Funkcjonalnego nastąpił wzrost przedsiębiorczości. Najmocniej zjawisko to uwidoczniło się w gminach: Ciepłowody (37,0%), wiejskiej Dzierżoniów (26,0%) i Stoszowice (19,7%). Najwolniej liczba przedsiębiorstw w relacji do liczby mieszkańców rosła w gminie: Polanica-Zdrój (4,7%), miejskiej Kłodzko (5,8%) i Ziębice (5,8%).

Ponadto, należy zwrócić szczególną uwagę na wartości kolejnego ważnego wskaźnika – podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym – interpretowanego często jako jeden z głównych barometrów przedsiębiorczości na określonym obszarze.

W analizowanym okresie wartości tego indykatora kształtowały się pozytywnie, zaobserwowano bowiem wzrost liczby podmiotów z poziomu 159,2 w 2014 r. do poziomu 192,3 w 2020 r. Niestety wartość tego wskaźnika nadal kształtowała się poniżej średniej dla Dolnego Śląska wynoszącej (w 2020 r.) 231,5. Co więcej, również dynamika wzrostu analizowanego wskaźnika wynosząca na obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego 20,8% była wolniejsza niż w regionie (21,7%). W porównaniu do Zachodniego Obszaru Integracji, wartość wskaźnika dla POF kształtował się powyżej średniej dla ZOI, który w 2020 r. wynosił 150,7. Południowy Obszar Funkcjonalny charakteryzował się również szybszą dynamiką wzrostu.

Tabela 3. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	124,6	155,8	125,0	67,3
Bielawa (m)	151,3	182,7	120,7	78,9
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	157,8	195,3	123,8	84,4
Ciepłowody (w)	104,4	146,6	140,5	63,4
Duszniki-Zdrój (m)	216,1	267,4	123,7	115,5
Dzierżoniów (m)	198,3	232,5	117,3	100,4
Dzierżoniów (w)	127,1	172,3	135,6	74,4
Kamieniec Ząbkowicki (w)	120,9	153,9	127,3	66,5
Kłodzko (m)	260,1	293,5	112,8	126,8
Kłodzko (w)	107,9	132,5	122,8	57,2
Kudowa-Zdrój (m)	162,2	201,3	124,1	87,0
Łądek-Zdrój (m-w)	173,5	219,6	126,5	94,9
Lewin Kłodzki (w)	190,9	227,0	118,9	98,1
Łagiewniki (w)	113,4	134,1	118,3	57,9
Międzylesie (m-w)	109,2	135,5	124,1	58,6
Niemcza (m-w)	136,4	160,9	117,9	69,5
Pieszycy (m-w)	168,0	198,3	118,0	85,7
Piława Górna (m)	141,4	161,0	113,9	69,6
Polanica-Zdrój (m)	275,5	311,5	113,1	134,6
Stoszowice (w)	139,6	178,5	127,9	77,1
Stronie Śląskie (m-w)	156,0	181,3	116,2	78,3
Szczytna (m-w)	135,3	173,1	127,9	74,8
Ząbkowice Śląskie (m-w)	193,8	227,5	117,4	98,3
Ziębice (m-w)	154,0	170,7	110,9	73,7
Złoty Stok (m-w)	163,6	195,9	119,7	84,6
Południowy Obszar Funkcjonalny	159,2	192,3	120,8	83,1
Zachodni Obszar Integracji	126,6	150,7	119,0	65,1
Dolny Śląsk	190,1	231,5	121,7	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Najwyższą wartość przedmiotowy wskaźnik osiągnął w gminach: Polanica-Zdrój (311,5), miejskiej Kłodzko (293,5), Duszniki-Zdrój (267,4) i miejskiej Dzierżoniów (232,5). We wszystkich ww. gminach wartość analizowanego wskaźnika była wyższa od średniej dla województwa dolnośląskiego. Najniższą wartość przedmiotowego wskaźnika odnotowano w gminach: wiejskiej Kłodzko (132,5), Łagiewniki (134,1) i Międzylesie (135,5).

Innowacyjność i potencjał inwestycyjny

Potencjał gospodarczy Południowego Obszaru Funkcjonalnego tworzy nie tylko liczba przedsiębiorstw zlokalizowanych na jego obszarze, czy też przedsiębiorczości mieszkańców, ale również innowacyjność tych przedsiębiorstw.

Pomiar innowacyjności przedsiębiorstw jest problemem złożonym, a dostępność materiałów źródłowych mocno ograniczona. Można uznać, że innowacyjność przedsiębiorstw związana jest m.in. z branżami w jakich one funkcjonują. Na szczególną uwagę zasługuje tzw. sektor kreatywny, który niejednokrotnie tworzy warunki do generowania i wdrażania innowacji.

Jak wynika z danych GUS udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem kształtował się na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w 2020 r. na poziomie 4,72%. Pomimo tego, że wartość niniejszego wskaźnika była w przypadku analizowanego Obszaru wyższa niż średnia dla ZOI wynosząca w 2020 r. 3,95%, to niestety wciąż kształtowała się poniżej średniej dla Dolnego Śląska (5,97%).

Tabela 4. Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	5,77	13,33	231,0	223,3
Bielawa (m)	3,69	2,38	64,5	39,9
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	2,16	6,42	297,2	107,5
Ciepłowody (w)	b.d.	b.d.	-	-
Duszniki-Zdrój (m)	2,04	2,86	140,2	47,9
Dzierżoniów (m)	6,73	2,02	30,0	33,8
Dzierżoniów (w)	3,80	5,08	133,7	85,1
Kamieniec Ząbkowicki (w)	6,58	1,96	29,8	32,8
Kłodzko (m)	4,58	4,65	101,5	77,9
Kłodzko (w)	2,34	2,73	116,7	45,7
Kudowa-Zdrój (m)	2,47	3,03	122,7	50,8
Lądek-Zdrój (m-w)	b.d.	b.d.	-	-
Lewin Kłodzki (w)	b.d.	7,69	-	128,8
Łagiewniki (w)	6,15	3,92	63,7	65,7
Międzylesie (m-w)	5,13	4,92	95,9	82,4
Niemcza (m-w)	b.d.	b.d.	-	-
Pieszyce (m-w)	2,17	6,25	288,0	104,7
Piława Górna (m)	b.d.	3,85	-	64,5
Polanica-Zdrój (m)	1,67	2,44	146,1	40,9
Stoszowice (w)	7,32	5,77	78,8	96,6
Stronie Śląskie (m-w)	3,28	7,55	230,2	126,5
Szczytna (m-w)	1,67	1,89	113,2	31,7
Ząbkowice Śląskie (m-w)	5,00	6,49	129,8	108,7
Ziębice (m-w)	2,80	2,88	102,9	48,2
Złoty Stok (m-w)	10,34	5,71	55,2	95,6
Południowy Obszar Funkcjonalny	4,28	4,72	110,1	79,0
Zachodni Obszar Integracji	4,65	3,95	84,9	66,1
Dolny Śląsk	5,97	5,97	100,0	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Należy podkreślić, że sytuacja wewnątrz Obszaru jest zróżnicowana. W 2020 r. w sześciu gminach tworzących POF (Bardo, Bystrzyca Kłodzka, Lewin Kłodzki, Pieszyce, Stronie Śląskie, Ząbkowice Śląskie) wartość niniejszego wskaźnika była wyższa niż w województwie. Największy odsetek nowo zarejestrowanych przedsiębiorstw sektora kreatywnego w 2020 r. odnotowano w gminie Bardo (13,33%). W pozostałych gminach analizowanego wskaźnika kształtowała się poniżej średniej dla Dolnego Śląska. Najniższą wartość osiągnął on w gminach Szczytna (1,89%) i Kamieniec Ząbkowicki (1,96%).

Reasumując można postawić tezę, że nowo powstałe firmy chociaż niejednokrotnie nowoczesne to jednak nadal rzadko należą do branż będących „motorem” postępu.

Wpływ na sytuację gospodarczą POF ma m.in. jego atrakcyjność dla inwestorów. Interesujących informacji na temat atrakcyjności inwestycyjnej analizowanego Obszaru dostarcza raport „Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017 Województwo dolnośląskie”⁵. Na potrzeby opracowania przyjęto poniższą skalę oceny:

- **gwiazda pomarańczowa** – oznacza, iż powiat lub gmina uzyskała ponad przeciętną ocenę we wszystkich analizowanych obszarach (gospodarki narodowej, przemysłu, handlu, usług turystycznych oraz usług profesjonalnych),

⁵ H. Godlewska-Majkowska i in. Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017. Województwo dolnośląskie. Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, listopad 2017 r.

- **gwiazda złota** – jest najwyższym wyróżnieniem i oznacza najwyższą ocenę wszystkich analizowanych sekcji gospodarczych w danym powiecie lub gminie.

Jak wynika z cytowanego opracowania gwiazdą pomarańczową wyróżniony zostały Powiat Kłodzki. W grupie gmin, również wyróżnione zostały jednostki wchodzące w skład POF, tj.:

- **złotą gwiazdą** – Bielawę, Duszniki-Zdrój, miasto Dzierżoniów, miasto Kłodzko, Kudowę-Zdrój, Polanicę-Zdrój, Ząbkowice Śląskie,
- **pomarańczową gwiazdą** – Lądek-Zdrój, Stronie Śląskie.

Jak wynika z powyższego zestawienia 9 gmin tworzących POF zostało wyróżnionych, co stanowiło 36,0% ogółu gmin wchodzących w skład analizowanego Obszaru.

Dotychczas na atrakcyjność inwestycyjną Południowego Obszaru Funkcjonalnego wpływało również funkcjonowanie na jego obszarze specjalnych stref ekonomicznych. Jednak z uwagi na zmiany prawne czynnik ten będzie tracił na znaczeniu. Dlatego też będzie rosło znaczenie działań zmierzających do przygotowania terenów pod inwestycje. Jednak działania niniejsze nie powinny ograniczać się do aktywności poszczególnych gmin, ale raczej winny mieć charakter skoordynowany.

Przykładem działań innowacyjnych, wspierających rozwój Obszaru jest także tworzenie powiązań sieciowych, a zwłaszcza klastrów. Na podstawie analizy dokumentu „Informacja o działalności dolnośląskich klastrów” stwierdzić można, iż na obszarze POF siedzibę ma Klaster „Wołowina Sudecka” – Fundacja Rozwoju Regionalnego Progres w Bystrzycy Kłodzkiej⁶.

Z powyższego wynika, że na terenie POF stopień sieciowania przedsiębiorstw jest niski. Brakuje także inicjatyw klastrowych, co skutkuje obniżeniem potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw zlokalizowanych na obszarze POF, a ostatecznie również całego Obszaru.

Ważną rolę we wspieraniu przedsiębiorczości pełnią instytucje otoczenia biznesu (IOB). Wśród nich najistotniejszą rolę odgrywają parki technologiczne, parki przemysłowe, centra transferu technologii, inkubatory przedsiębiorczości oraz instytucje Krajowej Sieci Innowacji. Za wiodącą instytucją funkcjonującą na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego uznać można Bielawską Agencję Rozwoju Lokalnego sp. z o.o. w Bielawie. W ramach Agencji działa Bielawski Inkubator Przedsiębiorczości oraz Dolnośląski Inkubator Art-Przedsiębiorczości.

Rynek pracy

Wskaźnik bezrobocia mierzony jako udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym był na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego wyższy niż na Dolnym Śląsku i w 2020 r. wynosił 5,6%. W stosunku do 2014 r. sytuacja w niniejszym zakresie uległa wyraźnej poprawie. Poprawiła się również (w stosunku do 2014 r.) relacja niniejszego wskaźnika do średniej wojewódzkiej. W 2020 r. wskaźnik bezrobocia był wyższy na obszarze POF niż w województwie o 1,6 p.p., w 2014 r. różnica ta wynosiła 4,2 p.p.

Chociaż w latach 2014-2020 nastąpiło obniżenie wartości wskaźnika bezrobocia we wszystkich gminach tworzących POF, to jednak tylko 6 gmin (Bielawa, miejska Dzierżoniów, wiejska Dzierżoniów, Łagiewniki, Niemcza, Pieszyce) w 2020 r. miało ów wskaźnik poniżej średniej regionalnej.

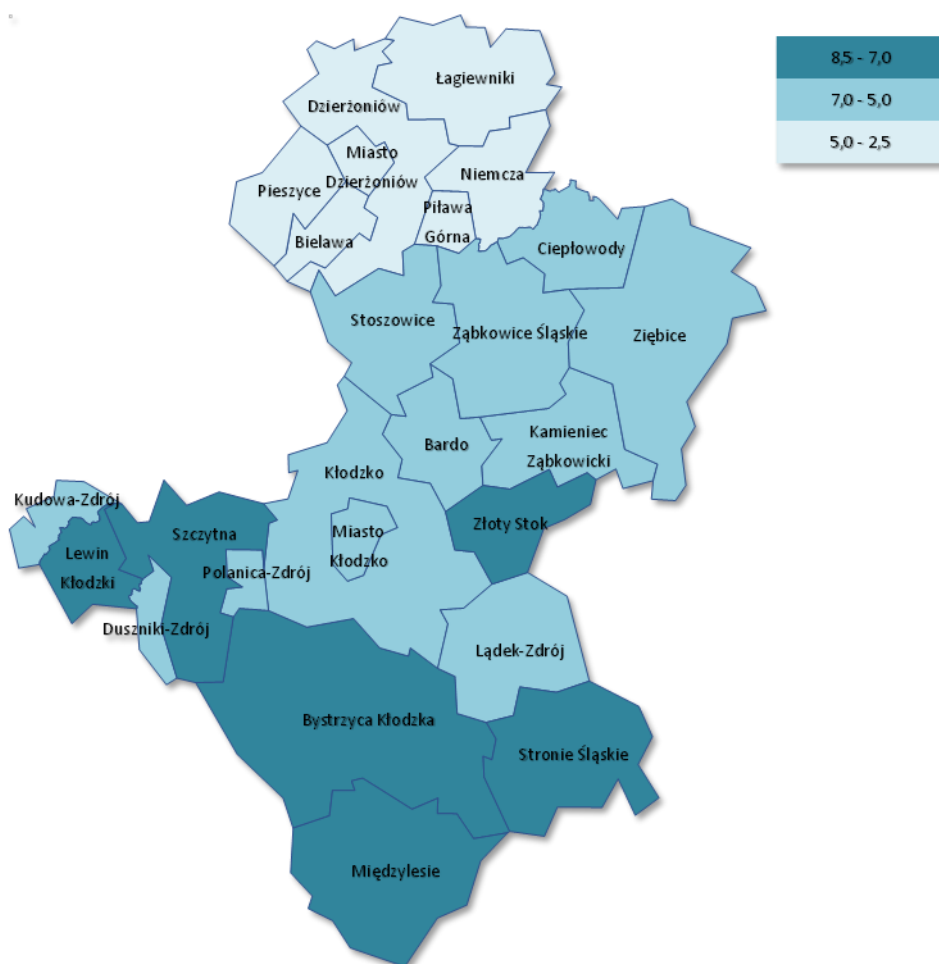
⁶ Informacja o działalności dolnośląskich klastrów, Studia nad rozwojem Dolnego Śląska nr 1/56/2015, Wrocław 2015.

Najniższy wskaźnik bezrobocia w 2020 r. odnotowano w gminie Bielawa (2,5%). Warto podkreślić, że w 2014 r. wartość niniejszego wskaźnika jedynie w gminie Łagiewniki była niższa niż na Dolnym Śląsku, a w gminie Bielawa znajdowała się na poziomie regionalnym. W 2020 r. w najtrudniejszej sytuacji znajdowały się gminy: Bystrzyca Kłodzka (8,1%) Międzyzlesie (8,1%), Złoty Stok (8,1%) i Stronie Śląskie (7,9%), Należy jednak zaznaczyć, że jeszcze w 2014 r. wskaźnik bezrobocia w 14 gminach przekraczał 10%.

Tabela 5. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	12,0	5,3	44,2	132,5
Bielawa (m)	6,6	2,5	37,9	62,5
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	12,8	8,1	63,3	202,5
Ciepłowody (w)	11,7	5,8	49,6	145,0
Duszniki-Zdrój (m)	10,6	5,3	50,0	132,5
Dzierżoniów (m)	7,1	3,7	52,1	92,5
Dzierżoniów (w)	8,3	3,6	43,4	90,0
Kamieniec Ząbkowicki (w)	8,9	5,3	59,6	132,5
Kłodzko (m)	11,3	6,2	54,9	155,0
Kłodzko (w)	12,5	6,4	51,2	160,0
Kudowa-Zdrój (m)	14,9	5,7	38,3	142,5
Łądek-Zdrój (m-w)	10,2	6,8	66,7	170,0
Lewin Kłodzki (w)	17,0	7,4	43,5	185,0
Łagiewniki (w)	6,0	2,8	46,7	70,0
Międzyzlesie (m-w)	13,4	8,1	60,4	202,5
Niemcza (m-w)	8,2	3,9	47,6	97,5
Pieszycy (m-w)	8,4	3,6	42,9	90,0
Piława Górna (m)	9,5	4,3	45,3	107,5
Polanica-Zdrój (m)	12,1	5,4	44,6	135,0
Stoszowice (w)	10,0	5,0	50,0	125,0
Stronie Śląskie (m-w)	12,0	7,9	65,8	197,5
Szczytna (m-w)	12,8	7,3	57,0	182,5
Ząbkowice Śląskie (m-w)	9,0	5,0	55,6	125,0
Ziębice (m-w)	9,6	6,5	67,7	162,5
Złoty Stok (m-w)	16,2	8,1	50,0	202,5
Południowy Obszar Funkcjonalny	10,8	5,6	51,6	140,0
Zachodni Obszar Integracji	6,4	3,6	56,9	90,0
Dolny Śląsk	6,6	4,0	60,6	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Rysunek 5. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Sytuacja na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w przypadku wartości wskaźnika udziału zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, kształtowała się zdecydowanie gorzej w porównaniu do ZOI. Na terenie Zachodniego Obszaru Integracji wartości niniejszych wskaźników kształtowały się poniżej średniej regionalnej i wynosiły odpowiednio 6,4% w 2014 r. i 3,6 w 2020 r.

Podsumowując można stwierdzić, że chociaż w przypadku większości gmin tworzących Obszar wartość analizowanego wskaźnika w 2020 r. na tle województwa dolnośląskiego nadal była relatywnie wysoka, to jednak przyjmowała ona wartość jednocyfrową.

Niestety wybuch pandemii COVID-19 zahamował korzystne zmiany zachodzące na rynku pracy. Można oczekiwać, że stopa bezrobocia wzrośnie, zwłaszcza że na terenie POF wiele miejsc pracy generowanych jest w usługach (np. w turystyce), a te szczególnie wrażliwe są na ograniczenia chociażby związane z możliwością swobodnego przemieszczania się. Dodatkowo ograniczenia w ruchu granicznym mogą utrudnić wyjazd mieszkańcom POF do pracy w Czechach oraz przyjazd pracowników z innych państw, a zwłaszcza z Ukrainy.

Analizując rynek pracy należy również uwzględnić sytuację grup defaworyzowanych, takich jak np. osoby z niepełnosprawnościami. Jak wynika z publikacji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Urzędu Pracy pn. „*Informacja o osobach niepełnosprawnych*”

bezrobotnych i poszukujących pracy na dolnośląskim rynku pracy rok 2020" zarejestrowanych było w powiatach:

- kłodzkim – 343 niepełnosprawnych bezrobotnych (w tym 142 kobiet),
- dzierzoniowskim – 192 niepełnosprawnych bezrobotnych (66 kobiet),
- ząbkowickim – 153 niepełnosprawnych bezrobotnych (61 kobiet).

Należy podkreślić, że odsetek niepełnosprawnych bezrobotnych w powiecie dzierzoniowskim (9,9%) był wyraźnie wyższy od średniej regionalnej (6,7%).

Turystyka

Południowy Obszar Funkcjonalny posiada duży potencjał do rozwoju turystyki. Na analizowanym Obszarze funkcjonują 4 parki kulturowe:

- Forteczny Park Kulturowy w Srebrnej Górze,
- Forteczny Park Kulturowy Twierdza Kłodzka,
- Park Kulturowy w Kamieńcu Ząbkowickim,
- Park Kulturowy Opactwo Cystersów w Henrykowie.

Jednym z ważniejszych atutów turystycznych POF jest produkt uzdrowiskowy. Największy potencjał do rozwoju tego rodzaju turystyki posiadają: Duszniki-Zdrój, Długopole-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Lądek-Zdrój i Polanica-Zdrój. Równocześnie uzdrowiska mogą również zapewniać bazę noclegową i gastronomiczną dla turystów odwiedzających POF.

Poza uzdrowiskami znakiem rozpoznawczy Obszaru są zróżnicowane pasma górskie stanowiące podstawę do rozwoju turystyki pieszej i rowerowej, a także narciarstwa biegowego i zjazdowego.

O potencjale turystycznym Południowego Obszaru Funkcjonalnego decyduje też nagromadzenie licznych atrakcji turystycznych, takich jak:

- Kopalnia Złota w Złotym Stoku,
- Arboretum Wojsławice,
- Niemcza – starówka, Piernikarnia Śląska – małe muzeum dot. historii Niemczy, tradycji piernikarskich, zwyczajów średniowiecznych,
- Twierdza Srebrna Góra – Fort Donjon, Fort Ostróg, Fort Wysoka Skala,
- Twierdza Kłodzko, rynek, „Podziemne Miasto”, Most Św. Jana, Kościół Wniebowzięcia NMP, Kościół i klasztor oo. Franciszkanów, Kościół pw. Św. Jerzego i Św. Wojciecha w Kłodzku,
- Rynek w Lewinie Kłodzkim,
- Góra Gromnik – Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie (NATURA2000),
- Muzeum Kultury Pogórza Sudeckiego,
- Kaplica Czaszek,
- Klasztor Księżki Henrykowskiej i Opactwo Cysterskie w Henrykowie,
- Stare Miasto w Ziębicach,
- Krzywa Wieża – jedyna w Polsce Krzywa Wieża w Ząbkowicach Śląskich,
- Przełom Bardzki – Cud Sudetów,
- Kurort/uzdrowisko Lądek-Zdrój,
- Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie – jedna z najpiękniejszych jaskiń w Europie, corocznie odwiedzana przez 50 tys. turystów z całego świata,
- Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju,
- Dworek Chopina wraz z Parkiem Zdrojowym w Dusznikach-Zdroju,
- Maryjna ścieżka edukacyjna w Wambierzycach,
- Miejska Trasa Turystyczna w Bystrzycy Kłodzkiej,
- Trakt Radioodbiorników Diora w Dzierżoniowie,

- Pałac Marianny Orańskiej w Kamieńcu Żąbkowickim,
- Uroczysko Siedmiu Stawów w Goli Dzierżoniowskiej.

Chociaż gminy zlokalizowane na obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego posiadają duży potencjał do rozwoju turystyki, to jednak nie jest on w pełni wykorzystany. Nadal mamy do czynienia ze zdekapitalizowanymi obiektami o znacznej wartości historycznej. Widoczne to jest zwłaszcza w przypadku zabytków techniki. Wynika to m.in. z braku kompleksowego podejścia do ich ochrony.

Problemem jest także brak właściwego oznakowania szlaków turystycznych. Ogranicza to możliwość rozwoju turystyki pieszej i rowerowej. Szczegółowy wykaz szlaków turystycznych (załącznik 2) dowodzi, że Południowy Obszar Funkcjonalny można penetrować wieloma szlakami turystycznymi, co dodatkowo podkreśla atrakcyjność turystyczną tego Obszaru.

Możliwości rozwoju turystyki zależne są m.in. od posiadanej bazy noclegowej. W 2020 r. obiekty zbiorowego zakwaterowania funkcjonujące na analizowanym Obszarze dysponowały łącznie 13 585 miejscami noclegowymi. Największą bazą noclegową dysponują następujące gminy: Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Łądek-Zdrój i Bystrzyca Kłodzka. Z powyższych informacji wynika, że najwięcej miejsc noclegowych powstało przede wszystkim w miejscowościach uzdrowiskowych, o ugruntowanej pozycji rynkowej.

Ważnych informacji na temat potencjału turystycznego Obszaru dostarczają dane dotyczące liczby odwiedzających go turystów. Niestety GUS nie publikuje w układzie gminnym informacji odnośnie do liczby turystów z Polski. Jednak pamiętając o transgranicznym położeniu Południowego Obszaru Funkcjonalnego w diagnozie wykorzystano dane dotyczące turystów zagranicznych.

Tabela 6. Turyści zagraniczni (2020 r.)

Jednostka terytorialna	Turyści zagraniczni (nierezydenci)	Udzielone noclegi turystom zagranicznym (nierezydentom)
Bardo (m-w)	26	51
Bielawa (m)	336	706
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	548	1 408
Ciepłowody (w)	b.d.	b.d.
Duszniki-Zdrój (m)	1 722	6 614
Dzierżoniów (m)	1 364	2 776
Dzierżoniów (w)	230	800
Kamieniec Żąbkowicki (w)	b.d.	b.d.
Kłodzko (m)	329	493
Kłodzko (w)	103	231
Kudowa-Zdrój (m)	1 400	4 497
Łądek-Zdrój (m-w)	539	1 525
Lewin Kłodzki (w)	15	58
Łagiewniki (w)	b.d.	b.d.
Międzylesie (m-w)	22	39
Niemcza (m-w)	1 596	2 828
Pieszyce (m-w)	91	291
Piława Górna (m)	b.d.	b.d.
Polanica-Zdrój (m)	2 067	6 114
Stoszowice (w)	188	396
Stronie Śląskie (m-w)	1 108	2 324
Szczytna (m-w)	165	381
Żąbkowice Śląskie (m-w)	b.d.	b.d.
Ziębice (m-w)	b.d.	b.d.
Złoty Stok (m-w)	143	475
Południowy Obszar Funkcjonalny	11 992	32 007

Jednostka terytorialna	Turyści zagraniczni (niezzydenci)	Udzielone noclegi turystom zagranicznym (niezzydentom)
Dolny Śląsk	278 009	603 808

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Jak wynika z danych GUS w 2020 r. Południowy Obszar Funkcjonalny odwiedziło łącznie 11 332 osób, którym udzielono 32 007 noclegów. Najwięcej noclegów udzielono turystom zagranicznym w gminach: Duszniki-Zdrój (6614), Polanica-Zdrój (6114) i Kudowa-Zdrój (4497). Z powyższego wynika, że największym zainteresowaniem turystów zagranicznych (niezzydentów) cieszyły się miejscowości uzdrowiskowe, posiadające rozbudowaną bazę noclegową.

Sfera społeczna

Potencjał demograficzny

Potencjał demograficzny Południowego Obszaru Funkcjonalnego na koniec 2020 r. stanowiło 278 247 mieszkańców, w tym 144 739 kobiet i 133 508 mężczyzn (9,6% potencjału ludnościowego Dolnego Śląska). Obserwowanym na obszarze POF zjawiskiem jest zmniejszanie się liczby ludności. W latach 2014-2020 liczba ludności zmniejszyła się o 4,4%. W analogicznym okresie liczba ludności w województwie dolnośląskim zmniejszyła się o 0,6%.

Tabela 7. Liczba ludności – stan na 31 grudnia

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	5 514	5 210	94,5
Mężczyźni	2 705	2 570	95,0
Kobiety	2 809	2 640	94,0
Bielawa (m)	30 987	29 523	95,3
Mężczyźni	14 482	13 795	95,3
Kobiety	16 505	15 728	95,3
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	19 446	18 607	95,7
Mężczyźni	9 394	8 979	95,6
Kobiety	10 052	9 628	95,8
Ciepłowody (w)	3 096	2 924	94,4
Mężczyźni	1 545	1 513	97,9
Kobiety	1 551	1 411	91,0
Duszniki-Zdrój (m)	4 837	4 422	91,4
Mężczyźni	2 268	2 060	90,8
Kobiety	2 569	2 362	91,9
Dzierżoniów (m)	34 168	32 869	96,2
Mężczyźni	16 050	15 343	95,6
Kobiety	18 118	17 526	96,7
Dzierżoniów (w)	9 335	9 013	96,6
Mężczyźni	4 629	4 489	97,0
Kobiety	4 706	4 524	96,1
Kamieniec Ząbkowicki (w)	8 398	8 003	95,3
Mężczyźni	4 135	3 921	94,8
Kobiety	4 263	4 082	95,8
Kłodzko (m)	27 792	26 421	95,1
Mężczyźni	13 112	12 381	94,4
Kobiety	14 680	14 040	95,6
Kłodzko (w)	17 369	16 986	97,8
Mężczyźni	8 578	8 366	97,5
Kobiety	8 791	8 620	98,1
Kudowa-Zdrój (m)	10 249	9 772	95,3
Mężczyźni	4 870	4 687	96,2
Kobiety	5 379	5 085	94,5
Lądek-Zdrój (m-w)	8 540	8 120	95,1
Mężczyźni	4 043	3 848	95,2
Kobiety	4 497	4 272	95,0
Lewin Kłodzki (w)	1 937	1 921	99,2
Mężczyźni	942	938	99,6
Kobiety	995	983	98,8
Łagiewniki (w)	7 531	7 437	98,8
Mężczyźni	3 674	3 639	99,0
Kobiety	3 857	3 798	98,5
Międzylesie (m-w)	7 436	7 119	95,7
Mężczyźni	3 706	3 528	95,2
Kobiety	3 730	3 591	96,3

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Niemcza (m-w)	5 766	5 411	93,8
Mężczyźni	2 854	2 725	95,5
Kobiety	2 912	2 686	92,2
Pieszycy (m-w)	9 586	9 318	97,2
Mężczyźni	4 643	4 520	97,4
Kobiety	4 943	4 798	97,1
Piława Górna (m)	6 702	6 364	95,0
Mężczyźni	3 205	3 046	95,0
Kobiety	3 497	3 318	94,9
Polanica-Zdrój (m)	6 599	6 228	94,4
Mężczyźni	3 001	2 831	94,3
Kobiety	3 598	3 397	94,4
Stoszowice (w)	5 501	5 360	97,4
Mężczyźni	2 698	2 629	97,4
Kobiety	2 803	2 731	97,4
Stronie Śląskie (m-w)	7 690	7 451	96,9
Mężczyźni	3 723	3 607	96,9
Kobiety	3 967	3 844	96,9
Szczytna (m-w)	7 484	7 185	96,0
Mężczyźni	3 759	3 519	93,6
Kobiety	3 725	3 666	98,4
Ząbkowice Śląskie (m-w)	22 469	21 405	95,3
Mężczyźni	10 752	10 216	95,0
Kobiety	11 717	11 189	95,5
Ziębice (m-w)	17 793	16 768	94,2
Mężczyźni	8 713	8 205	94,2
Kobiety	9 080	8 563	94,3
Złoty Stok (m-w)	4 687	4 410	94,1
Mężczyźni	2 270	2 153	94,8
Kobiety	2 417	2 257	93,4
Południowy Obszar Funkcjonalny	290 912	278 247	95,6
Mężczyźni	139 751	133 508	95,5
Kobiety	151 161	144 739	95,8
Dolny Śląsk	2 908 457	2 891 321	99,4
Mężczyźni	1 398 554	1 389 444	99,3
Kobiety	1 509 903	1 501 877	99,5

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Spadek liczby ludności w latach 2014-2020 odnotowano we wszystkich gminach wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Z największym natężeniem zjawisko depopulacji wystąpiło w gminach: Duszniki-Zdrój (8,6%), Niemcza (6,2%) i Złoty Stok (5,9%). Najwolniej proces ten zachodził w gminach: Lewin Kłodzki (0,8%), Łagiewniki (1,2%) i Kłodzko (2,2%).

Na sytuację demograficzną POF negatywnie wpływa utrzymujące się ujemne saldo migracji. W 2020 r. saldo migracji ogółem na 1 tys. mieszkańców wyniosło (-2,0).

Na przestrzeni lat 2014-2020 sytuacja w niniejszym zakresie uległa polepszeniu. W 2014 r. saldo migracji ogółem na 1 tys. mieszkańców wynosiło (-2,4). Dodatkowo należy podkreślić, iż saldo migracji w przypadku województwa dolnośląskiego było w 2014 r. i 2020 r. dodatnie i wynosiło odpowiednio 0,2 i 1,3.

W 2020 r. dodatnie saldo migracji na 1 tys. mieszkańców zanotowały trzy gminy, a mianowicie: Lewin Kłodzki (7,8) Kłodzko (3,8) i Piława Górna (0,3). W pozostałych gminach dominował odpływ ludności, a w największej skali zjawisko to wystąpiło w gminach: Szczytna (-8,4), Duszniki-Zdrój (-7,8), Bardo (-5,2) i Stronie Śląskie (5,2).

Wpływ na sytuację demograficzną Południowego Obszaru Funkcjonalnego ma również przyrost naturalny. Na obszarze POF w 2020 r. występował ujemny przyrost naturalny. Wartość wskaźnika przyrost naturalny na 1 tys. ludności w powyższym roku wynosiła (-8,5). Niestety w stosunku do 2014 r. sytuacja w niniejszym zakresie uległa znacznemu pogorszeniu. W prawdzie w 2014 r. wskaźnik również był ujemny, niemniej jednak wynosił on „tylko” (-2,9).

Należy dobitnie podkreślić, że w 2020 r. ujemny przyrost naturalny odnotowano we wszystkich gminach wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Najniższym wskaźnikiem przyrostu naturalnego na 1 tys. ludności legitymowały się gminy: Duszniki-Zdrój (-20,6), Ciepłowody (16,5), Bardo (11,3), Polanica-Zdrój (11,2), Łądek-Zdrój (9,7) i Ziębice (9,7).

Tabela 8. Ruch naturalny i migracyjny ludności

Jednostka terytorialna	Przyrost naturalny na 1000 ludności		Saldo migracji ogółem na 1000 ludności	
	2014	2020	2014	2020
Bardo (m-w)	-6,4	-11,3	-3,5	-5,2
Bielawa (m)	-4,4	-9,5	-2,5	-2,2
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	-1,8	-9,2	-1,5	-2,5
Ciepłowody (w)	-3,2	-16,5	-5,2	-4,4
Duszniki-Zdrój (m)	-4,5	-20,6	-8,0	-7,8
Dzierżoniów (m)	-3,2	-8,3	-3,2	-0,3
Dzierżoniów (w)	-1,3	-6,5	-0,4	-2,0
Kamieniec Ząbkowicki (w)	-4,9	-6,6	-2,0	-3,0
Kłodzko (m)	-4,8	-9,3	-3,8	-3,6
Kłodzko (w)	-0,3	-7,7	1,4	3,8
Kudowa-Zdrój (m)	-0,5	-8,6	-1,6	-1,7
Łądek-Zdrój (m-w)	-5,7	-9,7	-4,1	-1,7
Lewin Kłodzki (w)	-0,5	-6,2	-2,6	7,8
Łągowice (w)	0,1	-2,0	1,3	-1,1
Międzyzlesie (m-w)	-4,3	-4,5	-3,5	-1,5
Niemcza (m-w)	-3,3	-8,3	-3,1	-2,4
Pieszycy (m-w)	-4,5	-4,8	-1,5	-3,0
Piława Górna (m)	-1,4	-8,6	-2,7	0,3
Polanica-Zdrój (m)	-6,2	-11,2	4,5	-1,8
Stoszowice (w)	0,5	-5,4	-2,9	-0,6
Stronie Śląskie (m-w)	-3,5	-5,8	-4,1	-5,2
Szczytna (m-w)	-0,7	-5,4	-1,1	-8,4
Ząbkowice Śląskie (m-w)	-2,0	-8,3	-1,0	-1,8
Ziębice (m-w)	-4,7	-9,7	-3,4	-2,1
Złoty Stok (m-w)	-1,7	-9,5	-5,5	-0,7
Południowy Obszar Funkcjonalny	-2,9	-8,5	-2,4	-2,0
Zachodni Obszar Integracji	-0,4	-5,2	-1,3	0,6
Dolny Śląsk	-0,9	-4,1	0,2	1,3

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Poddając porównaniu POF do Zachodniego Obszaru Integracji, na tle czynników, które wpływają na kształtowanie się bilansu ludnościowego i profilu demograficznego (przyrost naturalny i saldo migracji) możemy zauważyć, że w analizowanym okresie kształtowały się one zdecydowanie lepiej w przypadku ZOI, niż w przypadku POF.

Na analizowanym Obszarze widoczne jest zjawisko starzenia się społeczeństwa, co rzutuje na przyszłe kierunki inwestycji infrastrukturalnych. Przyjmując jako symptom tego zjawiska wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi, stwierdzić należy, że sytuacja na terenie POF uległa wyraźnemu pogorszeniu.

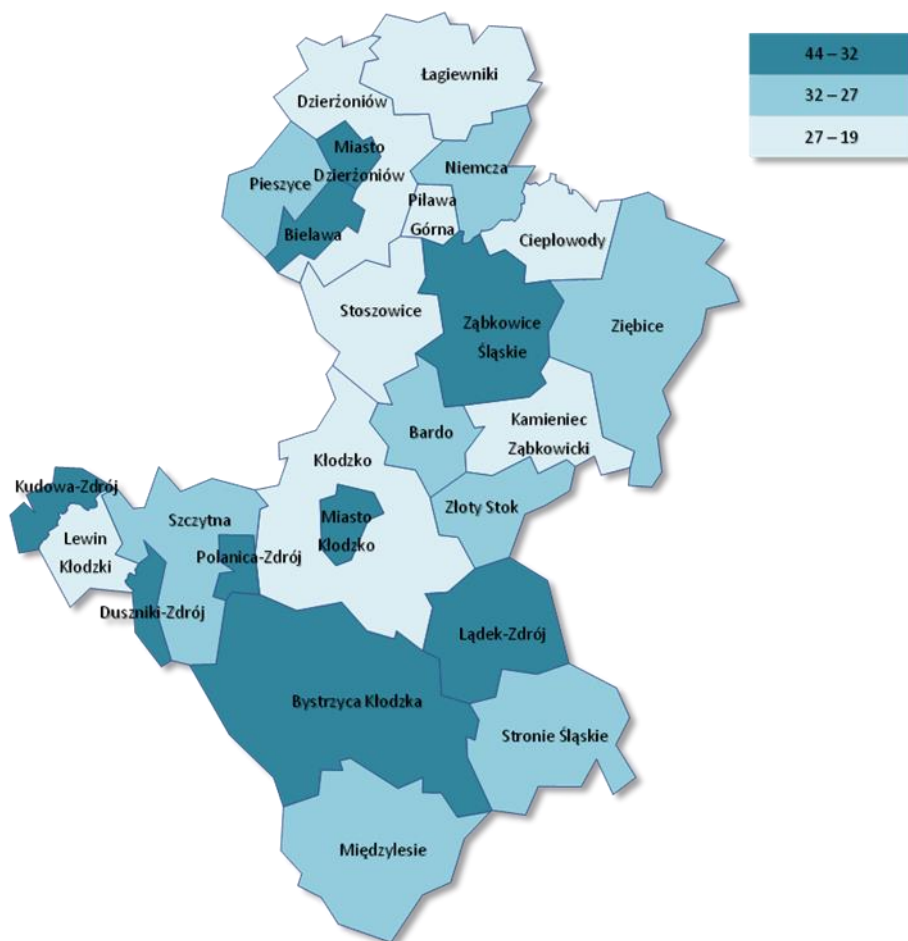
Tabela 9. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	21,0	28,5	135,7	95,3
Bielawa (m)	24,6	34,9	141,9	116,7
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	22,8	34,0	149,1	113,7
Ciepłowody (w)	18,3	19,0	103,8	63,5
Duszniki-Zdrój (m)	28,3	39,2	138,5	131,1
Dzierżoniów (m)	27,5	37,9	137,8	126,8
Dzierżoniów (w)	18,9	26,1	138,1	87,3
Kamieniec Ząbkowicki (w)	18,0	26,7	148,3	89,3
Kłodzko (m)	27,3	36,9	135,2	123,4
Kłodzko (w)	18,5	25,9	140,0	86,6
Kudowa-Zdrój (m)	25,4	34,0	133,9	113,7
Lądek-Zdrój (m-w)	24,0	34,6	144,2	115,7
Lewin Kłodzki (w)	19,9	25,7	129,1	86,0
Łagiewniki (w)	19,4	25,6	132,0	85,6
Międzylesie (m-w)	19,6	28,0	142,9	93,6
Niemcza (m-w)	24,1	30,5	126,6	102,0
Pieszycy (m-w)	21,2	28,1	132,5	94,0
Piława Górna (m)	20,0	25,9	129,5	86,6
Polanica-Zdrój (m)	31,7	44,0	138,8	147,2
Stoszowice (w)	18,9	26,0	137,6	87,0
Stronie Śląskie (m-w)	21,6	31,4	145,4	105,0
Szczytna (m-w)	18,6	28,9	155,4	96,7
Ząbkowice Śląskie (m-w)	24,6	33,2	135,0	111,0
Ziębice (m-w)	23,7	31,4	132,5	105,0
Złoty Stok (m-w)	21,7	30,9	142,4	103,3
Południowy Obszar Funkcjonalny	22,4	30,7	137,1	102,6
Zachodni Obszar Integracji	18,5	25,7	138,6	86,0
Dolny Śląsk	22,0	29,9	135,9	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

W 2020 r. wartość powyższego wskaźnika dla POF wyniosła 30,7 (w regionie 29,9). W 2014 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 22,4 (w regionie 22,0). Zjawisko starzenia się społeczeństwa występuje również na terenie ZOI. Niemniej jednak sytuacja na terenie ZOI nadal kształtuje się korzystnie na tle POF i województwa dolnośląskiego.

W 2020 r. wartość wskaźnika obciążenia demograficznego osobami starszymi najwyższa była w gminach: Polanica-Zdrój (44,0), Duszniki-Zdrój (39,2), miejskiej Dzierżoniów (37,9) i miejskiej Kłodzko (36,9).

Rysunek 6. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Najkorzystniejsza sytuacja była natomiast w gminach: Ciepłowody (19,0), Łagiewniki (25,6), Lewin Kłodzki (25,7), Piława Górna (25,9), wiejskiej Kłodzko (25,9), Stoszowice (26,0), wiejskiej Dzierżonów (26,1) i Kamieniec Ząbkowicki (26,7).

Przedstawione dane świadczą o narastaniu problemów demograficznych. Jednocześnie będą one kluczowym czynnikiem decydującym o sposobie funkcjonowania i kierunkach rozwoju Obszaru.

Podsumowując należy zadać kluczowe pytanie czy jest realna możliwość odwrócenia niekorzystnego trendu demograficznego? Czy raczej należy dostosować kierunki rozwoju Obszaru do nowych realiów?

Aktywność ludności

Aktywność społeczna mierzona liczbą organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w 2020 r. wynosiła 43 i kształtowała się na poziomie średniej regionalnej. Warto zaznaczyć, że wartość ta była zdecydowana wyższa od średniej dla gmin wchodzących w skład ZO1 i wynoszącej 33.

Na przestrzeni lat 2014-2020 liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców wzrosła na analizowanym Obszarze o ok. 26,3%, a tempo tego wzrostu było o 6,8 p.p. większe niż w województwie oraz o 3,1 p.p. większe niż na terenie Zachodniego Obszaru Integracji.

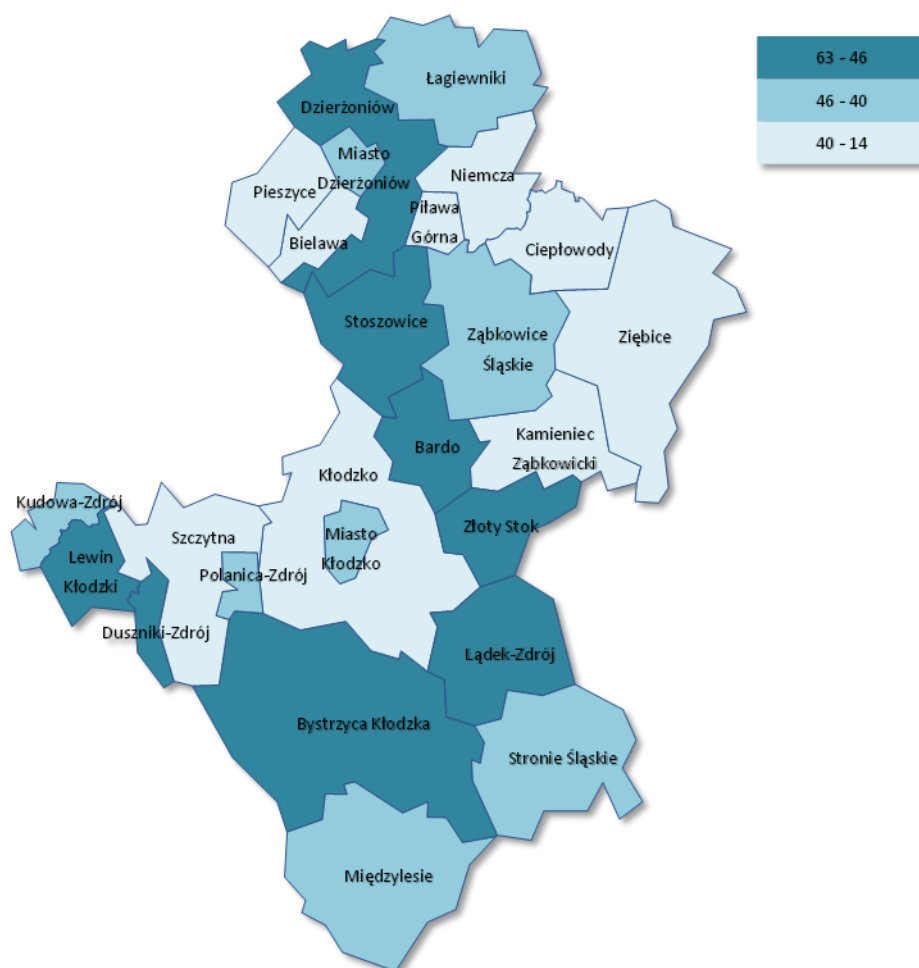
Tabela 10. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	45	60	133,3	139,5
Bielawa (m)	22	26	118,2	60,5
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	41	53	129,3	123,3
Ciepłowody (w)	23	34	147,8	79,1
Duszniki-Zdrój (m)	52	57	109,6	132,6
Dzierżoniów (m)	31	41	132,3	95,3
Dzierżoniów (w)	42	47	111,9	109,3
Kamieniec Ząbkowicki (w)	27	30	111,1	69,8
Kłodzko (m)	37	45	121,6	104,7
Kłodzko (w)	26	31	119,2	72,1
Kudowa-Zdrój (m)	37	44	118,9	102,3
Lądek-Zdrój (m-w)	44	63	143,2	146,5
Lewin Kłodzki (w)	31	47	151,6	109,3
Łagiewniki (w)	32	43	134,4	100,0
Międzylesie (m-w)	38	45	118,4	104,7
Niemcza (m-w)	29	39	134,5	90,7
Pieszycy (m-w)	21	27	128,6	62,8
Piława Górna (m)	7	14	200,0	32,6
Polanica-Zdrój (m)	38	43	113,2	100,0
Stoszowice (w)	55	60	109,1	139,5
Stronie Śląskie (m-w)	42	46	109,5	107,0
Szczytna (m-w)	23	35	152,2	81,4
Ząbkowice Śląskie (m-w)	29	42	144,8	97,7
Ziębice (m-w)	30	38	126,7	88,4
Złoty Stok (m-w)	43	57	132,6	132,6
Południowy Obszar Funkcjonalny	34	43	126,3	100,0
Zachodni Obszar Integracji	27	33	123,2	76,9
Dolny Śląsk	36	43	119,4	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

W ramach POF w 2020 r. najwięcej organizacji pozarządowych, w stosunku do liczby ludności, funkcjonowało w gminach: Lądek-Zdrój (63), Bardo (60), Stoszowice (6). Duszniki-Zdrój (57) i Złoty Stok (57). Najmniejsze nasycenie organizacjami pozarządowymi odnotowano w gminach: Piława Górna (14), Bielawa (26), Pieszycy (27) i Kamieniec Ząbkowicki (30).

Warto zaznaczyć, iż we wszystkich gminach POF nastąpił wzrost aktywność społecznej. W stosunku do 2014 r. największy progres w liczbie organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców widoczny był w gminach: Piława Górna (100,0%), Szczytna (52,2%) Lewin Kłodzki (51,6%) i Ciepłowody (47,8%). Najwolniej niniejszy wskaźnik rósł w gminach: Stoszowice (9,1%), Stronie Śląskie (9,5%), Duszniki-Zdrój (9,6%), Kamieniec Ząbkowicki (11,1%) i wiejskiej Dzierżoniów (11,9%).

Rysunek 7. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Pomoc społeczna

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego nadal zauważalny jest problem ubóstwa, przejawiający się koniecznością korzystania z pomocy społecznej. Zadania z zakresu pomocy społecznej realizowane są przez jednostki samorządu gminnego i powiatowego.

Jak wynika z danych GUS w 2020 r. na obszarze POF z pomocy społecznej korzystało 3771 gospodarstw domowych znajdujących się poniżej kryterium dochodowego. Stanowiło to ok. 12,6% ogółu gospodarstw domowych korzystających z pomocy na terenie Dolnego Śląska (przy udziale ludnościowym ok. 9,6%). Można więc stwierdzić, iż problem ubóstwa na analizowanym Obszarze występuje ze szczególnym natężeniem.

Warto jednak zaznaczyć, że w stosunku do 2014 r. sytuacja uległa wyraźnej poprawie. Wówczas z pomocy korzystało 7145 gospodarstw domowych znajdujących się poniżej kryterium dochodowego.

Tabela 11. Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	321	205	63,9
Bielawa (m)	448	235	52,5
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	559	261	46,7
Ciepłowody (w)	76	39	51,3

Duszniki-Zdrój (m)	124	60	48,4
Dzierżoniów (m)	774	397	51,3
Dzierżoniów (w)	179	104	58,1
Kamieniec Żąbkowicki (w)	286	102	35,7
Kłodzko (m)	861	474	55,1
Kłodzko (w)	420	210	50,0
Kudowa-Zdrój (m)	258	135	52,3
Łądek-Zdrój (m-w)	212	118	55,7
Lewin Kłodzki (w)	67	50	74,6
Łagiewniki (w)	125	55	44,0
Międzylesie (m-w)	223	132	59,2
Niemcza (m-w)	108	68	63,0
Pieszyce (m-w)	213	168	78,9
Piława Górna (m)	131	71	54,2
Polanica-Zdrój (m)	194	75	38,7
Stoszowice (w)	163	88	54,0
Stronie Śląskie (m-w)	158	66	41,8
Szczytna (m-w)	127	56	44,1
Żąbkowice Śląskie (m-w)	390	256	65,6
Ziębice (m-w)	435	224	51,5
Złoty Stok (m-w)	293	122	41,6
Południowy Obszar Funkcjonalny	7 145	3 771	52,8
Dolny Śląsk	55 348	29 956	54,1

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

W analizowanym okresie poprawie uległa sytuacja we wszystkich gminach wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Największy spadek liczby gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej odnotowano w gminach: Kamieniec Żąbkowicki, Polanica-Zdrój, Złoty Stok, Stronie Śląskie, Łagiewniki, Szczytna, Bystrzyca Kłodzka i Duszniki-Zdrój. We wszystkich ww. gminach liczba najuboższych gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej zmniejszyła się o ponad połowę. Najwolniej liczba gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej zmniejszyła się w takich gminach jak: Pieszyce, Lewin Kłodzki, Żąbkowice Śląskie, Bardo i Niemcza.

Do czasu wybuchu pandemii, głównych przyczyn ubóstwa upatrywać należało nie tyle w wadliwie funkcjonującym rynku pracy, ile w dysfunkcyjnych postawach samych mieszkańców. Dodatkowo problemem mogły być relatywnie niskie wynagrodzenia, które w przeliczeniu na członków rodziny nie gwarantowały przekroczenia kryterium dochodowego.

Istotnym wyzwaniem jest wsparcie osób niepełnosprawnych. Z danych przekazanych przez urzędy gmin wynika, że w latach 2014-2020 liczba osób, którym przyznano zasiłek z tytułu niepełnosprawności oraz liczba rodzin korzystających z pomocy z powodu niepełnosprawności na terenie POF wyraźnie zmniejszyła się w przypadku:

- zasiłków stałych o ok. 25%,
- zasiłków okresowych o ok. 20%,
- zasiłków celowych o ok. 31%,
- liczby rodzin korzystających z pomocy o ok. 25%.

Jednocześnie w analizowanym okresie liczba świadczonych usług opiekuńczych na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego wzrosła o ok. 40%.

Wzrost liczby usług opiekuńczych na analizowanym Obszarze ma bezpośredni związek z liczbą osób wymagających takiego wsparcia. Na przestrzeni lat 2014-2020 odnotowano wzrost liczby takich osób o ok. 4,2%. Najwięcej potrzebujących mieszkańców, jak wynika z danych przekazanych przez urzędy gmin, znajdowało się

w 2020 r. w takich gminach jak: Bielawa (215 osób), miejskiej Dzierżoniów (210), Łądek-Zdrój (118) i wiejskiej Kłodzko (102).

Tabela 12. Osoby korzystające z usług opiekuńczych

Jednostka terytorialna	Usługi opiekuńcze		Spec. Usługi opiekuńcze		Spec. usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi	
	2014	2020	2014	2020	2014	2020
Bardo (m-w)	6	9	0	0	2	6
Bielawa (m)	137	215	0	0	18	20
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	28	21	0	0	0	0
Ciepłowody (w)	6	11	0	0	1	0
Duszniki-Zdrój (m)	19	36	0	0	0	0
Dzierżoniów (m)	89	210	0	0	7	21
Dzierżoniów (w)	15	16	0	0	0	0
Kamieniec Ząbkowicki (w)	12	15	0	0	5	12
Kłodzko (m)	223	102	72	50	b.d.	b.d.
Kłodzko (w)	20	46	1	0	0	1
Kudowa-Zdrój (m)	18	38	0	0	0	0
Łądek-Zdrój (m-w)	235	118	0	0	0	0
Lewin Kłodzki (w)	12	9	0	0	0	0
Łagiewniki (w)	12	17	0	0	0	0
Międzylesie (m-w)	11	23	0	0	0	0
Niemcza (m-w)	8	16	0	0	0	0
Pieszycy (m-w)	29	46	0	0	0	0
Piława Górna (m)	2	1	0	0	0	0
Polanica-Zdrój (m)	24	25	0	0	0	0
Stoszowice (w)	3	8	0	0	2	1
Stronie Śląskie (m-w)	0	5	0	0	2	2
Szczytna (m-w)	16	12	2	2	2	0
Ząbkowice Śląskie (m-w)	69	63	0	0	14	29
Ziębice (m-w)	124	94	0	0	10	11
Złoty Stok (m-w)	3	15	1	0	7	3
Południowy Obszar Funkcjonalny	1 121	1 171	76	52	70	106

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Na analizowanym Obszarze znajdują się również osoby wymagające specjalistycznych usług opiekuńczych oraz specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Takie osoby korzystały z takiego rodzaju pomocy m.in. w gminach: Bardo, Bielawa, miejskiej Dzierżoniów, Kamieniec Ząbkowicki, wiejskiej Kłodzko, Stoszowice, Stronie Śląskie, Ząbkowice Śląskie, Ziębice i Złoty Stok. W związku z wyraźnym trendem wzrostowym w okresie referencyjnym można jednak wnioskować, że liczba osób wymagających usług dostosowanych do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności jest większa, niż dotychczas korzystających, a ich liczba będzie dalej się zwiększać.

Pomoc społeczna nie ogranicza się jedynie do wypłat świadczeń, jest ona również częścią znacznie szerszej polityki senioralnej. W gminach Południowego Obszaru Południowego prowadzone są różnego rodzaju formy wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami oraz osób niesamodzielnych (załącznik 3). Na terenie POF wykazano także funkcjonowanie ośrodków wsparcia, m.in.: placówek wsparcia dziennego, domów i klubów seniora, dziennych domów pomocy (załącznik 4).

W kontekście zachodzącego na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego zjawiska starzenia się społeczeństwa szczególnie ważne jest zapewnienie miejsc opieki seniorom i osobom niesamodzielnym.

W 2020 r. na terenie POF funkcjonowało 19 placówek stacjonarnej pomocy społecznej dysponującej łącznie 1298 miejscami. W stosunku do 2014 r. wzrosła zarówno liczba placówek (o 35,7%), jak i liczba miejsc (o 17,1%). Warto podkreślić, że w przypadku POF, liczba miejsc w placówkach stanowiła w 2020 r. ok. 15,3% ogółu miejsc na Dolnym Śląsku (przy potencjale ludnościowym 9,6%).

Tabela 13. Placówki stacjonarnej pomocy społecznej (z filiami)

Jednostka terytorialna	Placówki		Miejsca w placówkach	
	2014	2020	2014	2020
Bardo (m-w)	2	3	180	250
Bielawa (m)	1	1	47	46
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	1	1	85	82
Ciepłowody (w)	0	1	0	80
Duszniki-Zdrój (m)	0	0	0	0
Dzierżoniów (m)	0	0	0	0
Dzierżoniów (w)	0	1	0	63
Kamieniec Ząbkowicki (w)	0	0	0	0
Kłodzko (m)	0	0	0	0
Kłodzko (w)	2	2	139	137
Kudowa-Zdrój (m)	0	1	0	34
Łądek-Zdrój (m-w)	0	1	0	30
Lewin Kłodzki (w)	0	0	0	0
Łagiewniki (w)	0	0	0	0
Międzylesie (m-w)	0	1	0	70
Niemcza (m-w)	1	1	78	70
Pieszycy (m-w)	1	1	45	45
Piława Górna (m)	0	0	0	0
Polanica-Zdrój (m)	2	1	113	70
Stoszowice (w)	0	0	0	0
Stronie Śląskie (m-w)	0	0	0	0
Szczytna (m-w)	1	0	110	0
Ząbkowice Śląskie (m-w)	1	1	118	118
Ziębice (m-w)	2	2	193	193
Złoty Stok (m-w)	0	1	0	10
Południowy Obszar Funkcjonalny	14	19	1 108	1 298
Dolny Śląsk	110	125	8 118	8 465

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Najwięcej miejsc w stacjonarnych placówkach pomocy społecznej znajdowało się w gminach: Bardo (250 miejsc), Ziębice (193) i wiejskiej Kłodzko (137). Jednocześnie na terenie 10 gmin placówki takie nie funkcjonowały.

Centra Integracji Społecznej (CIS) i Kluby Integracji Społecznej (KIS) to instytucje, które świadczące usługi, mające na celu reintegrację społeczną i zawodową osób długotrwale bezrobotnych, bezdomnych, osób niepełnosprawnych, uzależnionych od alkoholu i narkotyków, chorych psychicznie, zwalnianych z zakładów karnych oraz uchodźców⁷.

Z informacji jakie przekazały urzędy gmin wynika, że na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego tego typu instytucje funkcjonują jedynie w 10 gminach, tj.: Bielawa, Bystrzyca Kłodzka, Duszniki-Zdrój, Kamieniec Ząbkowicki, miejskiej i wiejskiej Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Łagiewniki, Pieszycy. Jednocześnie na terenie 15 gmin instytucje takie nie funkcjonują.

Rodziny przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej mogą otrzymać wsparcie m.in. od gmin. Jak wynika z analizy danych dot. form

⁷ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

wsparcia w tym zakresie na terenie POF, podstawowym wsparciem dla rodzin jest pomoc asystenta rodziny (załącznik 5) – tego rodzaju pomoc jest świadczona we większości gmin wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego.

Według danych przesłanych przez urzędy gmin, łącznie na terenie POF w 2020 r. 1049 rodzin borykało się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi i jednocześnie korzystało ze wsparcia OPS w tym zakresie. W porównaniu do 2014 r. jest to blisko o jedną trzecią rodzin mniej (1642 rodziny w 2014 r.).

Tabela 14. Liczba rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi korzystająca ze wsparcia OPS

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	60	64	106,7
Bielawa (m)	74	121	163,5
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	172	75	43,6
Ciepłowody (w)	0	0	-
Duszniki-Zdrój (m)	14	7	50,0
Dzierżonów (m)	81	88	108,6
Dzierżonów (w)	23	22	95,7
Kamieniec Ząbkowicki (w)	8	7	87,5
Kłodzko (m)	196	104	53,1
Kłodzko (w)	100	39	39,0
Kudowa-Zdrój (m)	66	30	45,5
Lądek-Zdrój (m-w)	222	73	32,9
Lewin Kłodzki (w)	12	14	116,7
Łagiewniki (w)	8	1	12,5
Międzylesie (m-w)	30	29	96,7
Niemcza (m-w)	10	17	170,0
Pieszycy (m-w)	38	14	36,8
Piława Górna (m)	32	31	96,9
Polanica-Zdrój (m)	7	8	114,3
Stoszowice (w)	6	11	183,3
Stronie Śląskie (m-w)	17	14	82,4
Szczytna (m-w)	46	38	82,6
Ząbkowice Śląskie (m-w)	246	186	75,6
Ziębice (m-w)	130	31	23,8
Złoty Stok (m-w)	44	25	56,8
Południowy Obszar Funkcjonalny	1642	1049	63,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Opieka nad dziećmi do lat 3

Wsparcie dla rodzin realizowane jest również poprzez rozwój systemu opieki nad dziećmi do lat 3. Opieka taka umożliwia podjęcie zatrudnienia przez rodziców, a to sprzyja zarówno aktywizacji zawodowej, jak i ograniczeniu sfery ubóstwa.

Niestety na analizowanym Obszarze istnieje luka infrastrukturalna, która sprawia, że dostępność do miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 jest nieadekwatna do potrzeb mieszkańców. W 2020 r. wartość wskaźnika „dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 tys. dzieci w wieku do lat 3” dla POF wynosiła 109 i była wyższa od średniej dla ZOI wynoszącej 74. Wartość ta była jednak prawie dwukrotnie niższa od średniej regionalnej wynoszącej 200.

Tabela 15. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 tys. dzieci w wieku do lat 3

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dołny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	132	266	201,5	133,0
Bielawa (m)	0	60	-	30,0

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	0	133	-	66,5
Ciepłowody (w)	0	0	0,0	0,0
Duszniki-Zdrój (m)	142	203	143,0	101,5
Dzierżoniów (m)	122	294	241,0	147,0
Dzierżoniów (w)	0	0	0,0	0,0
Kamieniec Ząbkowicki (w)	0	0	0,0	0,0
Kłodzko (m)	147	215	146,3	107,5
Kłodzko (w)	74	133	179,7	66,5
Kudowa-Zdrój (m)	71	120	169,0	60,0
Lądek-Zdrój (m-w)	0	134	-	67,0
Lewin Kłodzki (w)	0	0	0,0	0,0
Łagiewniki (w)	0	109	-	54,5
Międzyzlesie (m-w)	0	84	0,0	42,0
Niemcza (m-w)	0	15	0,0	7,5
Pieszycy (m-w)	123	203	165,0	101,5
Piława Górna (m)	0	0	0,0	0,0
Polanica-Zdrój (m)	0	0	0,0	0,0
Stoszowice (w)	0	0	0,0	0,0
Stronie Śląskie (m-w)	94	149	158,5	74,5
Szczytna (m-w)	0	119	-	59,5
Ząbkowice Śląskie (m-w)	83	290	349,4	145,0
Ziębice (m-w)	104	208	200,0	104,0
Złoty Stok (m-w)	0	0	0,0	0,0
Południowy Obszar Funkcjonalny	44	109	250,5	54,7
Zachodni Obszar Integracji	31	74	236,6	37,1
Dolny Śląsk	100	200	200,0	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Najwyższą wartość przedmiotowy wskaźnik osiągnął w gminach: miejskiej Dzierżoniów (294), Ząbkowice Śląskie (290), Bardo (266), miejskiej Kłodzko (215), Ziębice (208), Duszniki-Zdrój (203) i Pieszycy (203). W tych przypadkach jego wartość kształtowała się powyżej średniej dla Dolnego Śląska. Równocześnie należy zaznaczyć, że nie wszystkie gminy dysponowały miejscami opieki nad dziećmi do lat 3. Jak wynika z danych GUS sytuacja taka występowała w gminach: Ciepłowody, wiejskiej Dzierżoniów, Kamieniec Ząbkowicki, Lewin Kłodzki, Piława Górna, Polanica-Zdrój, Stoszowice i Złoty Stok.

Problemy z dostępnością do powyższej infrastruktury uznać należy, za jedną z najważniejszych barier występujących w sferze społecznej.

Wychowanie przedszkolne

Potencjał społeczny i gospodarczy na przestrzeni lat buduje się m.in. poprzez przełamywanie barier w zakresie dostępu do edukacji i to już od okresu przedszkolnego. Dostęp do przedszkoli umożliwia podjęcie zatrudnienia przez rodziców, a tym samym może przyczyniać się do ograniczenia sfery ubóstwa.

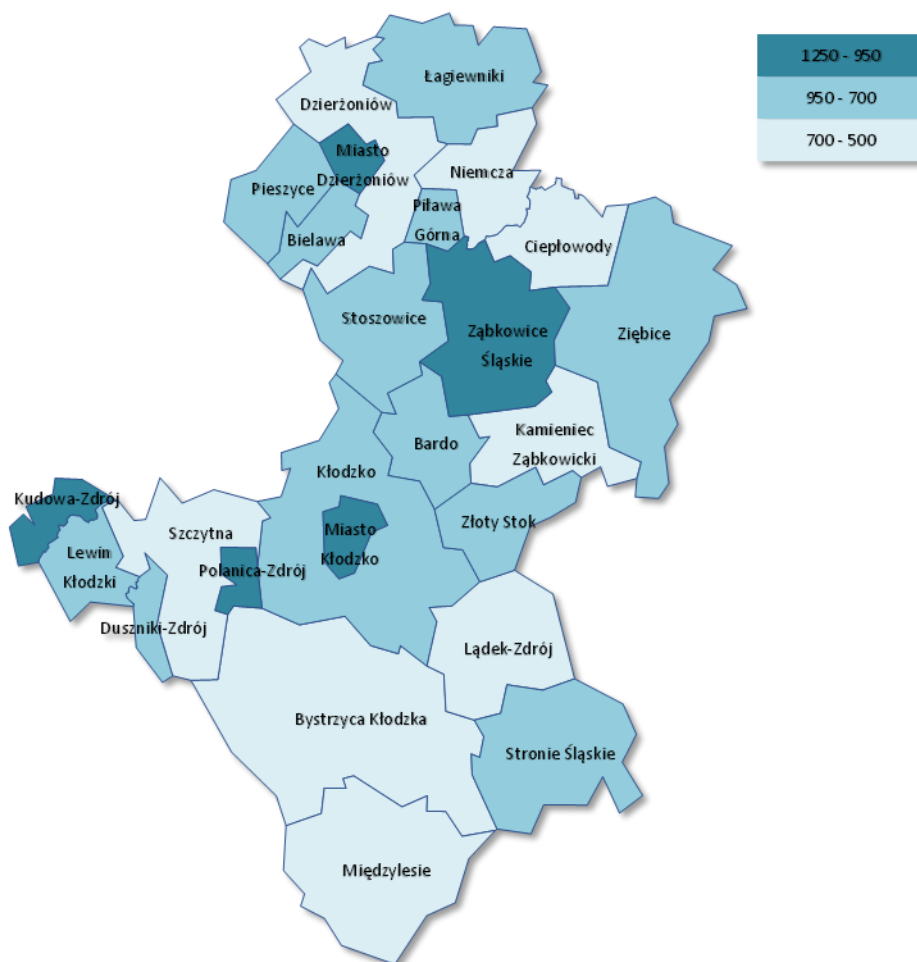
Jak wynika z danych GUS w 2020 r. wartość wskaźnika dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na 1 tys. dzieci był na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego niższy od średniej na Dolnym Śląsku i wynosił 815. Wartość ta kształtowała się natomiast powyżej średniej dla ZOI wynoszącej 777.

Dodatkowo w stosunku do 2014 r. tempo wzrostu analizowanego wskaźnika na terenie POF wynoszące 10,2% było wolniejsze niż w regionie (11,0%) i na terenie ZOI (13,9%). Może to prowadzić do wniosku, że na tle województwa mieszkańcy POF mają mniejszy dostęp do infrastruktury przedszkolnej.

Tabela 16. Dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	688	879	127,8	99,0
Bielawa (m)	799	913	114,3	102,8
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	669	692	103,4	77,9
Ciepłowody (w)	740	652	88,1	73,4
Duszniki-Zdrój (m)	765	918	120,0	103,4
Dzierżoniów (m)	876	953	108,8	107,3
Dzierżoniów (w)	580	557	96,0	62,7
Kamieniec Ząbkowicki (w)	628	508	80,9	57,2
Kłodzko (m)	913	1 031	112,9	116,1
Kłodzko (w)	629	749	119,1	84,3
Kudowa-Zdrój (m)	830	1 104	133,0	124,3
Lądek-Zdrój (m-w)	581	633	109,0	71,3
Lewin Kłodzki (w)	597	804	134,7	90,5
Łagiewniki (w)	635	731	115,1	82,3
Międzylesie (m-w)	645	692	107,3	77,9
Niemcza (m-w)	699	683	97,7	76,9
Pieszycy (m-w)	813	870	107,0	98,0
Piława Górna (m)	660	755	114,4	85,0
Polanica-Zdrój (m)	1 185	1 224	103,3	137,8
Stoszowice (w)	845	742	87,8	83,6
Stronie Śląskie (m-w)	739	833	112,7	93,8
Szczytna (m-w)	618	673	108,9	75,8
Ząbkowice Śląskie (m-w)	929	1 126	121,2	126,8
Ziębice (m-w)	672	772	114,9	86,9
Złoty Stok (m-w)	756	877	116,0	98,8
Południowy Obszar Funkcjonalny	740	815	110,2	91,8
Zachodni Obszar Integracji	682	777	113,9	87,5
Dolny Śląsk	800	888	111,0	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Rysunek 8. Dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

W największym stopniu wychowaniem przedszkolnym objęte były dzieci w gminach: Polanica-Zdrój (1224), Ząbkowice Śląskie (1126), Kudowa-Zdrój (1104), miejskiej Kłodzko (1.064), miejskiej Dzierżoniów (939), Duszniki-Zdrój (918) i Bielawa (913). W tych gminach analizowany wskaźnik kształtował się powyżej średniej regionalnej.

W przypadku gmin, w których wartość wskaźnika przekroczyła 1000 można pokusić się o stwierdzenie, że pełnią one istotną rolę w zakresie wychowania przedszkolnego także dla gmin sąsiednich. Najmniej dzieci (na 1 tys. w wieku 3-5 lat) objętych było wychowaniem przedszkolnym w gminach: Kamieniec Ząbkowicki (508), wiejskiej Dzierżoniów (557) i Lądek-Zdrój (633).

Przyczyn powyższego stanu rzeczy nie można sprowadzać wyłącznie do braku miejsc w przedszkolach, czy też klubach dziecięcych. Powodów istniejącej sytuacji upatrywać można również w takich czynnikach jak: nieadekwatna do potrzeb ludności lokalizacja przedszkoli utrudniająca dowóz i odbiór dzieci, problemy z funkcjonowaniem transportu publicznego, wysokie (w stosunku do wynagrodzeń) koszty opieki przedszkolnej.

Edukacja szkolna

Istotną kwestią związaną ze sferą społeczną jest edukacja szkolna. O sytuacji szkolnictwa podstawowego świadczą m.in. wyniki egzaminu ósmoklasisty udostępniane przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną we Wrocławiu (OKE Wrocław).

Niestety średnie wyniki egzaminu z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego uzyskane przez uczniów uczęszczających do szkół zlokalizowanych na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego kształtują się poniżej średnich dla Dolnego Śląska oraz porównywalnie na poziomie średnich dla ZOI.

Analizując wyniki z egzaminu można zauważyć, że różnica w wynikach osiągniętych przez uczniów ze szkół zlokalizowanych na terenie POF i województwa waha się w przedziale od 2,8 p.p. w przypadku języka polskiego do 7,1 p.p. w przypadku języka angielskiego.

Tabela 17. Wyniki egzaminu ósmoklasisty (2020 r.)

Jednostka terytorialna	Język polski	Matematyka	Język angielski
Bardo (m-w)	54,0	35,7	45,5
Bielawa (m)	53,4	35,3	48,7
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	59,0	41,0	47,6
Ciepłowody (w)	52,8	42,6	49,1
Duszniki-Zdrój (m)	56,8	40,5	56,7
Dzierżoniów (m)	59,9	44,4	56,4
Dzierżoniów (w)	55,0	40,3	44,7
Kamieniec Ząbkowicki (w)	60,8	36,1	47,6
Kłodzko (m)	58,0	43,6	58,1
Kłodzko (w)	57,0	38,1	42,5
Kudowa-Zdrój (m)	50,7	39,2	47,2
Lądek-Zdrój (m-w)	61,4	41,1	44,3
Lewin Kłodzki (w)	56,4	40,9	50,0
Łagiewniki (w)	55,0	39,3	41,5
Międzyzlesie (m-w)	54,0	34,2	45,8
Niemcza (m-w)	48,9	39,5	45,8
Pieszyce (m-w)	48,1	33,6	40,8
Piława Górna (m)	57,3	33,6	43,0
Polanica-Zdrój (m)	57,5	46,9	52,9
Stoszowice (w)	56,2	44,3	44,3
Stronie Śląskie (m-w)	62,2	39,5	45,5
Szczytna (m-w)	63,5	40,4	56,8
Ząbkowice Śląskie (m-w)	50,8	39,1	44,1
Ziębice (m-w)	53,1	38,0	49,8
Złoty Stok (m-w)	57,2	46,3	48,3
Południowy Obszar Funkcjonalny	56,0	39,7	47,9
Zachodni Obszar Integracji	52,6	39,3	53,0
Dolny Śląsk	58,8	44,5	55,0

Źródło: opracowanie na podstawie OKE Wrocław.

Na podstawie danych można stwierdzić, że w przypadku egzaminu ósmoklasisty wyniki powyżej średniej wojewódzkiej uzyskali uczniowie uczęszczający do szkół:

- z języka polskiego – w gminach: Bystrzyca Kłodzka, miejskiej Dzierżoniów, Kamieniec Ząbkowicki, Lądek-Zdrój, Stronie Śląskie i Szczytna,
- z matematyki – w gminach: Polanica-Zdrój i Złoty Stok,
- z języka angielskiego – w gminach: Duszniki-Zdrój, miejskich Dzierżoniów i Kłodzko oraz Szczytna.

Powyższa sytuacja może świadczyć o zbyt małej dodatkowej ofercie edukacyjnej, pozwalającej rozwijać zainteresowania uczniów. Dlatego też, należy podejmować działania wspierające realizację zajęć dodatkowych. Nacisk musi zostać położony na zajęcia matematyczne oraz językowe.

Wyniki egzaminu ósmoklasisty dla POF w porównaniu do wyników osiągniętych przez uczniów uczęszczający do szkół na terenie Zachodniego Obszaru Integracji kształtowały się:

- z języka polskiego o 3,4 p.p. na korzyść POF,
- z matematyki o 0,4 p.p. na korzyść POF,
- z języka angielskiego o 5,1 p.p. na korzyść ZOI.

Na poziom edukacji wpływać może także stan infrastruktury. Niestety podkreślić należy, że stan techniczny placówek edukacyjnych jest niejednokrotnie niezadawalający i wymaga modernizacji. Podkreślić również należy niezadawalający stan wyposażenia pracowni przedmiotowych.

Na terenie Obszaru funkcjonuje również szkolnictwo zawodowe (branżowe I stopnia). Niestety na przestrzeni lat postępował jego regres. W 2020 r. na terenie POF funkcjonowało 10 szkół branżowych I stopnia dla młodzieży (bez specjalnych). Szkoły branżowe I stopnia działały w takich gminach jak: Bielawa, miejska Kłodzko, Ząbkowice Śląskie (po 2 szkoły), Bystrzyca Kłodzka, miejska Dzierżoniów, Kudowa-Zdrój i Ziębice (po 1 szkole). Postępujący przez lata upadek szkolnictwa zawodowego sprawił jednak, że system edukacji nie zawsze jest dostosowany do potrzeb rynku.

Szkolnictwo średnie koncentruje się w miastach. O jakości kształcenia świadczy średnia zdawalność matur. W 2020 r. do obowiązkowych egzaminów maturalnych przystąpiło: 520 uczniów ze szkół zlokalizowanych na terenie powiatu dzierżoniowskiego, 746 uczniów ze szkół zlokalizowanych na terenie powiatu kłodzkiego i 305 uczniów ze szkół zlokalizowanych na terenie powiatu ząbkowickiego.

Najwięcej przystępujących do matury uczyło się w:

- I Liceum Ogólnokształcącym im. Bolesława Chrobrego w Kłodzku (199 uczniów),
- II Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Pawła II w Dzierżoniowie (133 uczniów),
- Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Jagiełły w Ząbkowicach Śląskich (132 uczniów).

Wyniki z obowiązkowych egzaminów maturalnych uzyskane przez uczniów uczęszczających do szkół zlokalizowanych na terenie powiatów: dzierżoniowskiego, kłodzkiego i ząbkowickiego były silnie zróżnicowane w zależności od rodzaju szkół.

Tabela 18. Wyniki (%) z obowiązkowych egzaminów maturalnych w 2020 r.

Jednostka terytorialna	Język polski	Matematyka	Język angielski
Powiat dzierżoniowski	53,7	47,7	69,8
Powiat kłodzki	52,9	47,0	71,0
Powiat ząbkowicki	50,6	54,3	70,5
Dolny Śląsk	53,5	51,8	73,7

Źródło: OKE Wrocław.

Na podstawie danych OKE Wrocław można stwierdzić, że w przypadku egzaminu maturalnego, wyniki poniżej średniej wojewódzkiej odnotowano:

- z języka polskiego – w powiecie kłodzkim i ząbkowickim, największa różnica dotyczyła powiatu ząbkowickiego i wynosiła 2,9 punktu procentowego,
- z matematyki – w powiecie dzierżoniowskim i kłodzkim, największa różnica dotyczyła powiatu kłodzkiego i wynosiła 4,1 punktu procentowego.
- z języka angielskiego – we wszystkich trzech powiatach, największa różnica dotyczyła powiatu dzierżoniowskiego i wynosiła 3,9 punktu procentowego.

Z powyższych danych wynika, że należy wspierać edukację zwłaszcza w zakresie matematyki i języka angielskiego. Niemniej jednak należy podkreślić,

że zaprezentowane wyniki uwzględniają również wyniki uzyskane w technikach i liceach dla dorosłych, a te z reguły są niższe niż w liceach ogólnokształcących dla młodzieży.

Rozwój gospodarki wykorzystującej nowe technologie wymaga współpracy świata biznesu i nauki. Obecnie na terenie POF nauczanie na poziomie wyższym koncentruje się: w Kłodzku, w którym funkcjonuje Wyższa Szkoła Medyczna w Kłodzku, Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wydział Turystyki w Kłodzku i Wydział Zamiejscowy Dolnośląskiej Szkoły Wyższej w Kłodzku.

Poddając analizie informacje dot. kadry edukacyjnej badano liczbę nauczycieli pracujących w szkołach na terenie gmin wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Na podstawie danych przedstawionych z urzędów gmin można zauważyć, że w latach 2014-2020 wzrosła o ok. 33% liczba nauczycieli kontraktowych oraz o ok. 25% nauczycieli dyplomowanych, przy jednoczesnym spadku o ok. 19% nauczycieli mianowanych.

Tabela 19. Liczba nauczycieli

Jednostka terytorialna	Nauczyciele kontraktowi		Nauczyciele mianowani		Nauczyciele dyplomowani	
	2014	2020	2014	2020	2014	2020
Bardo (m-w)	4	5	11	10	15	29
Bielawa (m)	17	53	45	39	128	128
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	10	14	18	21	68	94
Ciepłowody (w)	6	4	6	5	20	24
Duszniki-Zdrój (m)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Dzierżonów (m)	43	52	132	91	110	146
Dzierżonów (w)	8	15	24	21	37	39
Kamieniec Ząbkowicki (w)	7	11	24	17	33	30
Kłodzko (m)	52	61	110	86	120	160
Kłodzko (w)	44	49	71	68	66	106
Kudowa-Zdrój (m)	11	13	42	38	29	63
Łądek-Zdrój (m-w)	11	11	34	34	38	38
Lewin Kłodzki (w)	4	6	5	6	12	11
Łągowice (w)	12	25	23	9	46	51
Międzylesie (m-w)	7	9	17	20	37	39
Niemcza (m-w)	2	10	15	11	6	10
Pieszycy (m-w)	19	16	18	21	28	40
Piława Górna (m)	4	8	9	14	17	27
Polanica-Zdrój (m)	6	6	16	12	27	32
Stoszowice (w)	2	8	11	14	10	18
Stronie Śląskie (m-w)	16	13	14	12	36	34
Szczytna (m-w)	1	4	13	9	12	26
Ząbkowice Śląskie (m-w)	30	31	83	40	158	197
Ziębice (m-w)	25	33	56	50	102	113
Złoty Stok (m-w)	5	3	10	10	28	28
Południowy Obszar Funkcjonalny	346	460	807	658	1183	1483

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Największą kadrą nauczycielską ogółem dysponowały w 2020 r. gminy: miejska Kłodzko (307 nauczycieli), miejska Dzierżonów (289) i Ząbkowice Śląskie (268). W wymienionych gminach pracowało łącznie 864 nauczycieli, co stanowiło ok. 33% ogółu nauczycieli pracujących w szkołach funkcjonujących na terenie gmin należących do Południowego Obszaru Funkcjonalnego.

Opieka zdrowotna

Na potencjał sfery społecznej duży wpływ ma infrastruktura służby zdrowia. Wskaźnikiem odzwierciedlającym dostępność do placówek medycznych jest wskaźnik przychodnie na 10 tys. mieszkańców. W 2020 r. wartość niniejszego wskaźnika dla POF wynosiła 5 i kształtowała się na poziomie średniej regionalnej.

Najwięcej przychodni w stosunku do liczby ludności działało w 2020 r. w gminach: Duszniki-Zdrój (14), Polanica-Zdrój (13), miejskiej Dzierżoniów (9), miejskiej Kłodzko (9), Lądek-Zdrój (6) i Ząbkowice Śląskie (6). W gminach tych wartość analizowanego wskaźnika kształtowała się powyżej średniej wojewódzkiej.

W najtrudniejszej sytuacji znajdowała się gmina wiejska Dzierżoniów (0) oraz gminy: Bardo, Kamienic Ząbkowicki, gmina wiejska Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Niemcza, Piława Górna i Stoszowice (po 2).

Wskaźnikiem, który przynajmniej częściowo obrazuje dostępność opieki medycznej dla ludności, jest liczba lekarzy (personel pracujący ogółem) na 10 tys. mieszkańców. W latach 2014-2020 wartość niniejszego wskaźnika:

- w powiecie dzierżoniowskim – zmniejszyła się z 31,4 do 27,0,
- w powiecie kłodzkim – zwiększyła się z 40,5 do 43,1
- w powiecie ząbkowickim – zmniejszyła się z 21,5 do 20,9.

Analizując dostępność do usług medycznych, należy pamiętać, że szpitale specjalistyczne i wielospecjalistyczne zlokalizowane są najczęściej w dużych miastach, a w powiatach funkcjonują jednostki, które oferują tylko podstawowy zakres świadczeń i specjalizacji, nie zapewniając przy tym odpowiedniej do potrzeb podaży liczby miejsc.

Dodatkowo warto podkreślić, że lokalne ośrodki zdrowia w bardzo ograniczonym zakresie gwarantują dostęp do lekarzy specjalistów, co negatywnie wpływa na bezpieczeństwo zdrowotne mieszkańców.

Poddając analizie informacje z urzędów gmin w zakresie zakładów opiekuńczo-leczniczych, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych i zakładów długoterminowej opieki domowej badano liczbę osób (osoby wymagające takiej formy wsparcia) z terenu gmin wchodzących w skład POF, które zostały skierowane do tego typu zakładów. Niestety dane, które udało się pozyskać są niepełne z powodu braku danych w tym zakresie 10 gmin z 25. Niemniej jednak warto wskazać, że z danych cząstkowych przekazanych przez pozostałe gminy, można było zauważyć w 2020 r. wzrost osób wymagających takiej formy wsparcia względem 2014 r. (wzrost o blisko 35%).

Najwięcej osób skierowanych do zakładów opiekuńczo-leczniczych w 2020 r. pochodziło z gmin: Bardo (10 osób), Duszniki-Zdrój (7), Lądek-Zdrój (7), Bystrzyca Kłodzka (4) i Duszniki-Zdrój (3).

Kultura

Na obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego występują liczne zabytki o dużych walorach historycznych, co potwierdza szczegółowa analiza wskazanych przez gminy obiektów zabytkowych (załącznik 6), jednak ich stan jest niejednokrotnie niezadawalający, co ma swoje odzwierciedlenie w zgłoszonych projektach, które znajdują się w wykazie operacji i mają być wspierane w ramach Strategii ZIT POF.

Potencjał kulturalny tworzą również lokalne ośrodki kultury, takie jak biblioteki, domy kultury, teatry, kina itp., niejednokrotnie finansowane przez gminy i użytkujące majątek komunalny. W każdej gminie POF znajduje się lokalny ośrodek kultury, a mianowicie:

- Centrum Kultury i Biblioteka w Bardzie,
- Miejski Ośrodek Kultury i Sztuki w Bielawie,
- Miejsko Gminny Ośrodek Kultury w Bystrzycy Kłodzkiej,
- Gminny Ośrodek Kultury i Promocji w Ciepłowodach,
- Miejski Ośrodek Kultury i Sportu w Dusznikach-Zdroju,
- Dzierżoniowski Ośrodek Kultury w Dzierżoniowie,
- Biblioteka Publiczna Gminy Dzierżoniów im. W. Reymonta w Mościsku,
- Gminne Centrum Kultury w Kamieńcu Ząbkowickim,
- Kłodzki Ośrodek Kultury w Kłodzku,
- Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji Gminy Kłodzko w Ołdrzychowicach Kł.,
- Kudowskie Centrum Kultury i Sportu w Kudowie-Zdroju,
- Centrum Kultury i Rekreacji w Łądku-Zdroju,
- Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteka w Lewinie Kłodzkim,
- Gminny Ośrodek Kultury, Bibliotek i Sportu w Łagiewnikach,
- Miejsko Gminny Ośrodek Kultury w Międzylesiu,
- Niemczański Ośrodek Kultury w Niemczy,
- Miejska Biblioteka Publiczna – Centrum Kultury w Pieszycach,
- Miejski Ośrodek Kultury i Biblioteka w Piławie Górnej,
- Teatr Zdrojowy – Centrum Kultury i Promocji w Polanicy-Zdroju,
- Gminny Ośrodek, Kultury, Sportu i Rekreacji w Stoszowicach,
- Centrum Edukacji, Turystyki i Kultury w Stroniu Śląskim,
- Miejski Ośrodek Kultury w Szczytnej,
- Ząbkowickie Centrum Kultury i Turystyki w Ząbkowicach Śląskich,
- Ziębickie Centrum Kultury w Ziębicach,
- Centrum Kultury i Promocji w Złotym Stoku.

Ofertę kulturalną POF wzmacniają liczne wydarzenia, również o znaczeniu ponadlokalnym, co potwierdza analiza organizowanych imprez kulturalnych (załącznik 7), które zostały wskazane przez gminy wchodzące w skład POF i odbywające się na ich terenie.

Niestety jak wynika z przekazanych informacji, braki w infrastrukturze kulturalnej (załącznik 8) zostały wskazane przez większość gmin wchodzących w skład POF (21 z 25). Łączna liczba inwestycji dot. infrastruktury kulturalnej (budowy lub modernizacji) na terenie Południowego Obszaru funkcjonalnego jest szacowana na co najmniej 64. Najczęściej wskazywano na potrzebę modernizacji lub doposażenia obecnych obiektów kulturalnych pełniących funkcję ważnych ośrodków kultury w gminach oraz budowy/modernizacji świetlic wiejskich. Zwrócić uwagę należy również na borykający się przez gminy problem z brakiem miejsc do organizacji imprez masowych, w tym terenów pod wydarzenia plenerowe.

Reasumując na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego istnieje bogata i zróżnicowana oferta kulturalna. Niestety widoczne są również problemy wynikające z braku odpowiednich obiektów takich jak: sale widowiskowe i świetlice wiejskie. Problemem jest również zbyt mała podaż miejsc parkingowych. Ponadto organizatorzy imprez kulturalnych zmagają się z problemami finansowymi i kadrowymi.

Sport i rekreacja

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego odbywają się liczne zawody sportowe np.:

- „Cyklo Glacensis” – rajd rowerowy po pograniczu polsko-czeskim odbywający się od 2002 r. cyklicznie w trzeci weekend maja, głównymi organizatorami imprezy są powiat kłodzki oraz po stronie czeskiej Związek Gmin Regionu Orlicko-Třebovsko,
- Finał Pucharu Polski w Dogtrekkingu – Złoty Stok,
- Międzynarodowy Turniej Zapaśniczy z okazji Święta Niepodległości w Dzierżoniowie,
- Ogólnopolski Spływ Kajakowy „Nysa Kłodzka” im. N. Bondyra,
- Powiatowy Rajd Rowerowy „BIKE-owa Ziemia Ząbkowicka” – impreza cykliczna, organizowana od 2000 r., w której corocznie bierze udział ok. 500 uczestników.

Poddając analizie infrastrukturę sportową na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego, wykorzystano dane statystyczne dotyczące obiektów sportowych. Z racji tego, że informacje zbierane były przez GUS co 4 lata, analizie poddano dane za 2014 i 2018 r.

Na terenie POF w 2018 r. funkcjonowało łącznie 239 obiektów sportowych. W porównaniu do roku bazowego odnotowano wzrost o 101 obiektów. Biorąc pod uwagę dynamikę wzrostu ich liczby możemy zauważyć, że ta szybciej przebiegała w POF (73,2%) niż w regionie (44,3%).

Tabela 20. Obiekty sportowe

Jednostka terytorialna	2014	2018	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2018
Południowy Obszar Funkcjonalny				
Stadiony	18	30	166,7	14,2
Boiska	48	61	127,1	7,1
Hale sportowe o wymiarach od 36x19 m	5	10	200,0	10,3
Sale gimnastyczne o wymiarach poniżej 36x19 m i sale pomocnicze	7	17	242,9	17,9
Korty tenisowe	32	38	118,8	18,4
Pływalnie kryte	3	8	266,7	14,5
Inne obiekty (strzelnice, lodowiska, skocznie, skateparki, siłownie)	25	75	300,0	10,5
Obiekty sportowe – razem	138	239	173,2	10,7
Dolny Śląsk				
Stadiony	171	211	123,4	100,0
Boiska	818	855	104,5	100,0
Hale sportowe o wymiarach od 36x19 m	76	97	127,6	100,0
Sale gimnastyczne o wymiarach poniżej 36x19 m i sale pomocnicze	76	95	125,0	100,0
Korty tenisowe	172	207	120,3	100,0
Pływalnie kryte	29	55	189,7	100,0
Inne obiekty (strzelnice, lodowiska, skocznie, skateparki, siłownie)	206	714	346,6	100,0
Obiekty sportowe – razem	1 548	2 234	144,3	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, mimo relatywnie zadowalającego wzrostu ilości nowopowstałych obiektów sportowych na terenie POF brakuje zwłaszcza obiektów mogących przez cały rok pełnić funkcje rekreacyjne i sportowe takich jak hale sportowe i baseny. Dodatkowo należy podkreślić istniejące problemy wynikające ze stanu technicznego niniejszej infrastruktury, w tym jej niedostosowaniu do potrzeb mieszkańców (zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami i seniorów).

Występujące braki w infrastrukturze sportowej na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego potwierdzają również dane przekazane przez urzędy gmin wchodzących w skład POF (załącznik 9). Łączna liczba inwestycji dot. infrastruktury sportowej (budowy lub modernizacji) na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego jest szacowana na co najmniej 80. Na braki w niniejszej infrastrukturze wskazała zdecydowana większość gmin (22 z 25). Najliczniej wskazywano na potrzebę modernizacji lub doposażenia dotychczasowych obiektów sportowych, a także na brak wielofunkcyjnych boisk i hal sportowych oraz brak krytych pływalni.

Reasumując na terenie POF istnieje bogata i zróżnicowana oferta kulturalna i sportowa. Jednak można zauważyć, że dostęp do infrastruktury kulturalnej i sportowej pomimo licznych inwestycji nadal bywa niejednokrotnie ograniczony. Dlatego też należy podejmować działania zmierzające do jej rozbudowy i modernizacji.

E-usługi i dostęp do internetu

Internet jest ważnym narzędziem, umożliwiającym szeroki dostęp do wiedzy i informacji. Rozwój technologii wykorzystujących internet umożliwia zdalny dostęp do wielu sfer życia społecznego i gospodarczego. Wraz z rozwojem e-usług coraz więcej spraw można zrealizować bez konieczności bezpośredniego kontaktu co staje się szczególnie ważne w okresie zagrożenia pandemią COVID-19.

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego e-usługi są realizowane przez różne instytucje, m.in. przez takie jak urzędy gmin, ośrodki pomocy społecznej, ośrodki kultury, szkoły i przedszkola, żłobki i zakłady gospodarki komunalnej.

Jak wynika z danych (przekazanych przez urzędy gmin) łączna liczba zdefiniowanych e-usług⁸ i realizowanych w instytucjach na terenie gmin wchodzących w skład POF wyniosła 275. Niestety z powodu braku danych od niektórych gmin lub danych cząstkowych w tym zakresie, liczba ta nie odzwierciedla rzeczywistego stanu realizowanych e-usług.

⁸ Typy e-usług według poziomu dojrzałości:

1. Informacyjny – instytucje publikują informacje w internecie, a odbiorcy (obywatele, klienci, użytkownicy) mogą się z nimi zapoznać.
2. Interakcyjny – odbiorcy przekazują informacje instytucji drogą elektroniczną, ale nie we wszystkich przypadkach instytucja im odpowiada tą samą drogą (komunikacja jednostronna).
3. Transakcyjny – odbiorca komunikuje się z instytucją drogą elektroniczną, a ta odpowiada mu tą samą drogą (komunikacja dwustronna).
4. Integracyjny – odbiorcy wykorzystują specjalne portale, w których udostępniane są informacje pochodzące z różnych instytucji (na przykład różnych urzędów, różnych jednostek uczelni itp.). Jest to możliwe dzięki zintegrowaniu danych z różnych źródeł. Połączenie danych umożliwia przejście przez cały proces załatwiania danej sprawy zdalnie i elektronicznie. Dzięki internetowemu portalowi odbiorca uzyskuje informacje, uzupełnia dane w formularzach, przesyła je, wnosi opłaty i uzyskuje decyzje (zaświadczenia, zezwolenia itp.) od instytucji.
5. Personalizacja – odbiorcy oferowane są usługi dostosowane do ich indywidualnych potrzeb i sytuacji. Dzięki wdrożeniu odpowiednich algorytmów przetwarzania danych usługi są zautomatyzowane i świadczone proaktywnie (instytucja wychodzi do odbiorcy z inicjatywą wyświadczenia usługi).

Bazując jednak na dostępnych danych, można zauważyć, że blisko połowa z nich to usługi o poziomie dojrzałości 1 (42,9%). Nieliczne usługi są natomiast realizowane na wyższych poziomach dojrzałości (4 – 12,7% i 5 – 4,0%).

Najwięcej e-usług realizowanych jest w instytucjach zlokalizowanych w gminach: Piława Górna (87), Szczytna (35), Bielawa (28) i Łagiewniki 22. Najwyższym poziomem dojrzałości realizowanych e-usług cechują się gminy Bielawa (10) i Szczytna (9). Można zatem wysunąć wniosek, iż gminy realizujące znaczną liczbę e-usług cechują się jednocześnie wyższym poziomem ich dojrzałości.

Z danych Urzędu Komunikacji Elektronicznej (stan na koniec grudnia 2019 r.) wynika, że Południowy Obszar Funkcjonalny charakteryzowało wysokie zróżnicowanie przestrzenne w poziomie dostępu do internetu. Na podstawie wskaźnika penetracji budynkowej (stosunek liczby budynków znajdujących się w zasięgu sieci do liczby wszystkich budynków na analizowanym obszarze) można stwierdzić, że największy dostęp do sieci internetu stacjonarnego (o przepustowości co najmniej 30 Mb/s) posiadają mieszkańcy gmin: Piława Górna (81%), Pieszyce (80%), Bielawa (65%), Łagiewniki (55%) i miejskiej Dzierżoniów (53%), a najniższy w gminach: wiejskiej Kłodzko (17%), Ciepłowody (19%), Szczytna (22%), Lewin Kłodzki (23%), Międzylesie (26%), Bystrzyca Kłodzka (27%) i Stronie Śląskie (27%).

Sfera przestrzenno-środowiskowa

Dostępność komunikacyjna, transport publiczny

Zewnętrzny układ infrastruktury drogowej Południowego Obszaru Funkcjonalnego tworzy sieć dróg krajowych i wojewódzkich. Jak wynika z danych zawartych w diagnozie sporządzonej na potrzeby Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2016-2022 największym obciążeniem charakteryzują się następujące drogi (krajowe i wojewódzkie) na terenie POF:

- droga krajowa nr 8 (E-63) – Wrocław – Kłodzko – Kudowa-Zdrój (Praga),
- droga krajowa nr 46 – Kłodzko – Złoty Stok – Paczków (granica województw),
- drogi wojewódzkie nr 381 – 367 łączące miasta: Kłodzko, Nowa Ruda, Wałbrzych, Kamienna Góra i Jelenia Góra,
- drogi wojewódzkie nr 382 – 374 łączące miasta: Ząbkowice Śląskie, Dzierżoniów, Świdnicę, Strzegom, Jawor (droga nr 3).

Rysunek 9. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich na terenie województwa dolnośląskiego

Źródło: Geoportal DSDiK [dostęp: 15 kwietnia 2022].

Niestety większość dróg przebiegających przez analizowany Obszar nadal posiada niskie parametry techniczne, a ich stan oceniany jest jako dostateczny. Podstawowym

mankamentem jest fakt, że są to przeważnie drogi jednojezdniowe, niewystarczające w czasach wzmożonego rozwoju transportu samochodowego. Za niedostateczną należy uznać również istniejącą sieć dróg niepozwalającą na płynne wyprowadzenie ruchu lokalnego do dróg wojewódzkich i krajowych oraz docelowo do sieci TEN-T.

Wewnętrzny układ komunikacyjny tworzą drogi gminne i powiatowe. Niestety GUS nie publikuje informacji dotyczących infrastruktury drogowej w ujęciu gminnym. Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika, że chociaż gęstość dróg jest relatywnie duża to jednak nie zawsze idzie to w parze z ich jakością. Niejednokrotnie jakość dróg jest niezadawalająca i stanowi barierę w funkcjonowaniu Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Problem jest również zły stan infrastruktury towarzyszącej.

Jako przykłady dróg znajdujących się w niezadawalającym stanie można wskazać:

- droga wojewódzka nr 390 (Lądek-Zdrój – Złoty Stok – Kamieniec Ząbkowicki) – niewyremontowane odcinki drogi na wysokości Orłowca w gminie Lądek-Zdrój oraz pomiędzy Złotym Stokiem i Kamieńcem Ząbkowickim,
- droga wojewódzka nr 385 – zły stan nawierzchni drogi, brak chodników i oświetlenia,
- droga powiatowa 3134D (Kamieniec Ząbkowicki – Ożary – Laski – do DK nr 46) – bardzo zły stan nawierzchni drogi,
- droga powiatowa 3145D (Laskówka – Przełęcz Łaszczowa) – bardzo zły stan nawierzchni drogi (granica powiatów: ząbkowickiego i kłodzkiego),
- droga powiatowa 3148D (Budzów – Przełęcz Wilcza) – bardzo zły stan nawierzchni drogi (granica powiatów: ząbkowickiego i kłodzkiego),
- droga powiatowa 3193D (Topola – Błotnica – Złoty Stok – do drogi krajowej nr 46) – bardzo zły stan nawierzchni drogi,
- droga powiatowa nr 3143D (Ożary – Laski – do DK nr 46) – zły stan nawierzchni,
- droga powiatowa nr 3243D – zły stan nawierzchni drogi,
- droga powiatowa nr 3250D (granica państwa – Lutynia – Lądek-Zdrój – do drogi wojewódzkiej nr 390) – zły stany techniczny (nawierzchnia, pobocza, chodniki, urządzenia odwadniające),
- droga powiatowa nr 3251D (Lądek-Zdrój – Wrzosówka – Lutynia – Lądek-Zdrój – do drogi powiatowej nr 3250D) – zły stany techniczny (nawierzchnia, pobocza, chodniki, urządzenia odwadniające),
- droga bez numeru ul. Kościuszki w Lądku-Zdroju) – zły stany techniczny (nawierzchnia, pobocza, chodniki, urządzenia odwadniające),
- droga powiatowa nr 275D (Niemojów – Różanka) – droga w złym stanie technicznym (nawierzchnia, pobocza, urządzenia odwadniające),
- droga powiatowa nr 3285D (od drogi wojewódzkiej nr 389 – Młoty – Nowa Bystrzyca) – droga w złym stanie technicznym (nawierzchnia, pobocza, urządzenia odwadniające),
- droga powiatowa nr 3340D (Bardo – Opolnica) – bardzo zły stan nawierzchni,
- droga powiatowa nr 3006D, 3152D, 3029D (Stoszowice – Przedborowa – Różana – Owiesno) – droga w złym stanie technicznym, momentami ze względu na zniszczenie jezdni jest wręcz jednopasmowa, brak poboczy, chodników, oświetlenia (w Różanej praktycznie nie ma asfaltu),
- ulica Górnicza w Złotym Stoku będąca dojazdem do trasy rowerowej Singletrack Glacensis – bardzo zły stan techniczny drogi,
- droga gminna nr G000046D prowadząca ruch turystyczny, rowerowy i pieszy (na trasie Stronie Śląskie – Stare Mesto) – parametry drogi (szczególnie jej szerokość) odbiegają od oczekiwań i standardów, droga ma bardzo zniszczoną nawierzchnię, brak odwodnienia korpusu drogowego, zbyt mała nośność drogi.

Jak wynika ze Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030, POF dotyka problem wykluczenia kolejowego. Sieć kolejowa i towarzysząca jej infrastruktura na analizowanym Obszarze wymaga systemowej rozbudowy i modernizacji linii, które ułatwią oraz przyspieszą komunikację pomiędzy poszczególnymi miastami i gminami analizowanego Obszaru.

Jednym z najważniejszych problemów występujących na odcinkach przebiegających przez analizowany obszar jest: zły stan infrastruktury kolejowej przeznaczonej do obsługi podróżnych, który nie spełnia podstawowych standardów technicznych, funkcjonalnych i użytkowych wymaganych dla osiągnięcia wysokiej jakości i sprawności obsługi pasażerów.

Przyczyn istniejącego stanu upatrywać można m.in. w stosunkach własnościowych infrastruktury kolejowej. Nie będąc właścicielem tejże infrastruktury władze samorządowe mają znikomy wpływ na jej stan i funkcjonowanie. Wpływa to bezpośrednio na małą atrakcyjność transportu kolejowego, a także niską jakość oferty przewozowej oraz bezpieczeństwo podróżnych. Kolejnym problemem są niskie parametry techniczne i eksploatacyjne na liniach, jak na przykład brak elektryfikacji, zły stan nawierzchni oraz brak infrastruktury zapewniającej bezpieczeństwo na skrzyżowaniach kolejowo-drogowych.

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w dalszym ciągu widoczne są problemy z funkcjonowaniem transportu zbiorowego. Brakuje połączeń, a czas dotarcia do wybranych miejsc jest zbyt długi. Brakuje połączeń transportem zbiorowym pomiędzy ważnymi atrakcjami turystycznymi. Dodatkowo przewoźnicy, zwłaszcza prywatni oferujący usługi transportu zbiorowego niejednokrotnie korzystają z przestarzałego taboru i pojazdów o małej pojemności. Nadal brakuje niskopodłogowych i ekologicznych autobusów. Jednocześnie warto zauważyć, że minibusy o pojemności do ok. 20 osób nie są przystosowane do przewozu osób z niepełnosprawnościami, wózków dziecięcych oraz większego sprzętu sportowego. Należy podkreślić, że słabość komunikacji publicznej skutkuje intensywnym użytkowaniem samochodów osobowych, które przyczyniają się do zwiększenia niskiej emisji.

W rezultacie konieczna jest wymiana taboru podyktowana zarówno względami społecznymi (dostępność środków komunikacji miejskiej dla osób o ograniczonych możliwościach poruszania się), jak i środowiskowymi (ograniczenie niskiej emisji). Szczególnie ważne jest, aby z usług transportu publicznego mogli korzystać seniorzy, którzy nie posiadają prywatnych środków transportu lub ze względu na stan zdrowia nie są w stanie ich eksploatować.

Na dostępność komunikacyjną Obszaru wpływa również sieć ścieżek/dróg rowerowych. Drogi te mają ważne znaczenie zarówno z punktu widzenia stanu środowiska naturalnego, jak również możliwości rozwoju turystyki i rekreacji. Dodatkowo ścieżki/drogi rowerowe zwiększają mobilność mieszkańców i umożliwiają nawiązywanie kontaktów pomiędzy mieszkańcami, bez konieczności posiadania samochodu.

Na przestrzeni analizowanych lat według danych GUS odnotowano spadek długości dróg rowerowych w analizowanym Obszarze o 45,3%, ze 163,3 km w 2014 r. do 74,1 km w 2020 r. Niepokojący jest również fakt, iż udział długości dróg rowerowych POF w ogólnej długości dróg rowerowych na Dolnym Śląsku, zmniejszył się z 21,0% w 2014 r. do 6,6% w 2020 r.

W zakresie szczegółowej analizy infrastruktury rowerowej, według wskazań gmin na obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego zlokalizowanych jest wiele szlaków

rowerowych (załącznik 10). Niemniej jednak nadal nie tworzą one spójnego systemu i wymagają szeregu inwestycji. Docelowo powinny one łączyć najważniejsze miejscowości i atrakcje turystyczne na terenie POF.

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna i gazowa

Na przestrzeni lat 2014-2020 na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego odsetek gospodarstw domowych korzystających z sieci wodociągowej pozostał na zbliżonym poziomie. W 2020 r. wartość analizowanego wskaźnika wynosiła 85,8%.

W analizowanym okresie zwiększył się o 2,3% odsetek gospodarstw domowych korzystających z sieci kanalizacyjnej. W 2020 r. korzystało z niej 59,9% gospodarstw domowych. Wzrósł również o 6,4% odsetek gospodarstw domowych korzystających z sieci gazowej. W 2020 r. 52,8% gospodarstw domowych korzystało z sieci gazowej.

Należy jednak zaznaczyć, że nadal podstawowe wskaźniki dostępności do omawianych mediów kształtowały się na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego poniżej średnich wojewódzkich.

Z danych wynika również, że w 2020 r. to mieszkańcy ZOI posiadali lepszy dostęp do sieci wodociągowej (o 8,6 p.p.) oraz kanalizacyjnej (o 5,2 p.p.) w stosunku do mieszkańców POF. Dwukrotnie lepszym dostępem do sieci gazowej charakteryzował się natomiast Południowy Obszar Funkcjonalny.

Tabela 21. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji

Jednostka terytorialna	Instalacja	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	Wodociąg	93,7	93,7	100,0
	Kanalizacja	42,8	43,5	101,6
	Gaz	43,2	43,4	100,5
Bielawa (m)	Wodociąg	96,9	97,0	100,1
	Kanalizacja	87,5	87,9	100,5
	Gaz	96,6	97,0	100,4
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	Wodociąg	75,4	75,6	100,3
	Kanalizacja	41,4	47,7	115,2
	Gaz	49,0	51,4	104,9
Ciepłowody (w)	Wodociąg	97,2	97,3	100,1
	Kanalizacja	24,2	24,5	101,2
	Gaz	0,2	0,1	50,0
Duszniki-Zdrój (m)	Wodociąg	94,1	93,7	99,6
	Kanalizacja	99,9	94,8	94,9
	Gaz	86,7	88,3	101,8
Dzierżonów (m)	Wodociąg	100,0	100,0	100,0
	Kanalizacja	85,7	86,3	100,7
	Gaz	95,5	93,1	97,5
Dzierżonów (w)	Wodociąg	100,0	100,0	100,0
	Kanalizacja	35,0	37,0	105,7
	Gaz	26,0	26,0	100,0
Kamieniec Żąbkowicki (w)	Wodociąg	83,1	85,6	103,0
	Kanalizacja	39,9	40,8	102,3
	Gaz	1,6	1,6	100,0
Kłodzko (m)	Wodociąg	96,1	95,7	99,6
	Kanalizacja	88,2	88,9	100,8
	Gaz	91,4	94,4	103,3
Kłodzko (w)	Wodociąg	69,1	67,5	97,7
	Kanalizacja	55,2	53,2	96,4
	Gaz	20,1	23,3	115,9
Kudowa-Zdrój (m)	Wodociąg	99,2	99,3	100,1
	Kanalizacja	90,7	91,1	100,4
	Gaz	73,8	95,4	129,3

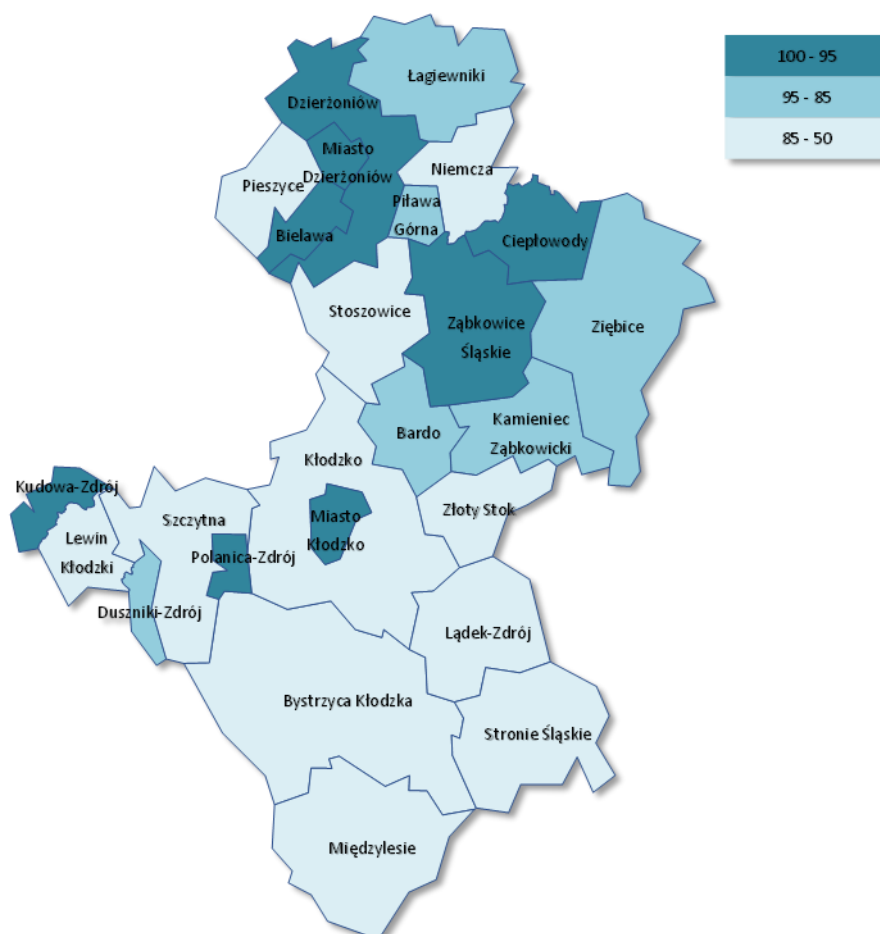
Jednostka terytorialna	Instalacja	2014	2020	2014=100(%)
Łądek-Zdrój (m-w)	Wodociąg	72,4	73,0	100,8
	Kanalizacja	63,4	61,6	97,2
	Gaz	64,1	62,9	98,1
Lewin Kłodzki (w)	Wodociąg	67,6	68,6	101,5
	Kanalizacja	50,3	59,1	117,5
	Gaz	55,1	73,0	132,5
Łagiewniki (w)	Wodociąg	89,4	89,6	100,2
	Kanalizacja	45,5	47,8	105,1
	Gaz	0,0	0,0	-
Międzylesie (m-w)	Wodociąg	58,1	59,4	102,2
	Kanalizacja	35,8	35,4	98,9
	Gaz	31,6	30,4	96,2
Niemcza (m-w)	Wodociąg	76,4	75,1	98,3
	Kanalizacja	66,2	72,2	109,1
	Gaz	55,8	56,3	100,9
Pieszycy (m-w)	Wodociąg	67,2	74,2	110,4
	Kanalizacja	26,3	36,8	139,9
	Gaz	79,3	86,9	109,6
Piława Górna (m)	Wodociąg	91,2	91,6	100,4
	Kanalizacja	61,0	59,7	97,9
	Gaz	93,8	97,3	103,7
Polanica-Zdrój (m)	Wodociąg	97,1	97,1	100,0
	Kanalizacja	95,7	94,7	99,0
	Gaz	68,6	85,1	124,1
Stoszowice (w)	Wodociąg	79,1	80,2	101,4
	Kanalizacja	24,3	25,9	106,6
	Gaz	0,1	0,1	100,0
Stronie Śląskie (m-w)	Wodociąg	81,4	80,2	98,5
	Kanalizacja	78,2	75,4	96,4
	Gaz	59,5	61,8	103,9
Szczytna (m-w)	Wodociąg	79,3	84,0	105,9
	Kanalizacja	47,8	50,3	105,2
	Gaz	38,2	37,8	99,0
Ząbkowice Śląskie (m-w)	Wodociąg	99,9	99,9	100,0
	Kanalizacja	70,4	69,9	99,3
	Gaz	68,7	70,8	103,1
Ziębice (m-w)	Wodociąg	84,8	85,2	100,5
	Kanalizacja	51,1	55,9	109,4
	Gaz	42,7	44,3	103,7
Złoty Stok (m-w)	Wodociąg	82,7	82,7	100,0
	Kanalizacja	58,8	58,1	98,8
	Gaz	0,1	0,0	0,0
Południowy Obszar Funkcjonalny	Wodociąg	85,3	85,8	100,7
	Kanalizacja	58,6	59,9	102,3
	Gaz	49,7	52,8	106,4
Zachodni Obszar Integracji	Wodociąg	93,9	94,4	100,5
	Kanalizacja	61,7	65,1	105,6
	Gaz	21,8	25,5	117,4
Dolny Śląsk	Wodociąg	94,8	95,0	100,2
	Kanalizacja	75,0	77,1	102,8
	Gaz	61,4	62,6	102,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Sytuacja na terenie analizowanego Obszaru w zakresie dostępności do infrastruktury sieciowej jest zróżnicowana. Z reguły, co jest zrozumiałe, w najszerszym zakresie z infrastruktury sieciowej korzystają mieszkańcy gmin miejskich i miast w gminach miejsko-wiejskich. W najtrudniejszej sytuacji są mieszkańcy obszarów wiejskich.

Podyktowane jest to przede wszystkim względami ekonomicznymi. Relatywnie mała populacja, rozproszona zabudowa i górski charakter sprawiają, że koszty budowy instalacji sieciowej na obszarach wiejskich są wysokie, przy jednocześnie małej liczbie odbiorców.

Według danych GUS w najmniejszym zakresie dostęp do sieci wodociągowej posiadają mieszkańcy gmin: Międzyzlesie (59,4%), gmina wiejska Kłodzko (67,5%) i Lewin Kłodzki (68,6%). Równocześnie istnieją gminy (wiejska i miejska Dzierżoniów), w których 100% gospodarstw domowych korzysta z sieci wodociągowej.

Rysunek 10. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji wodociągowej [2020]

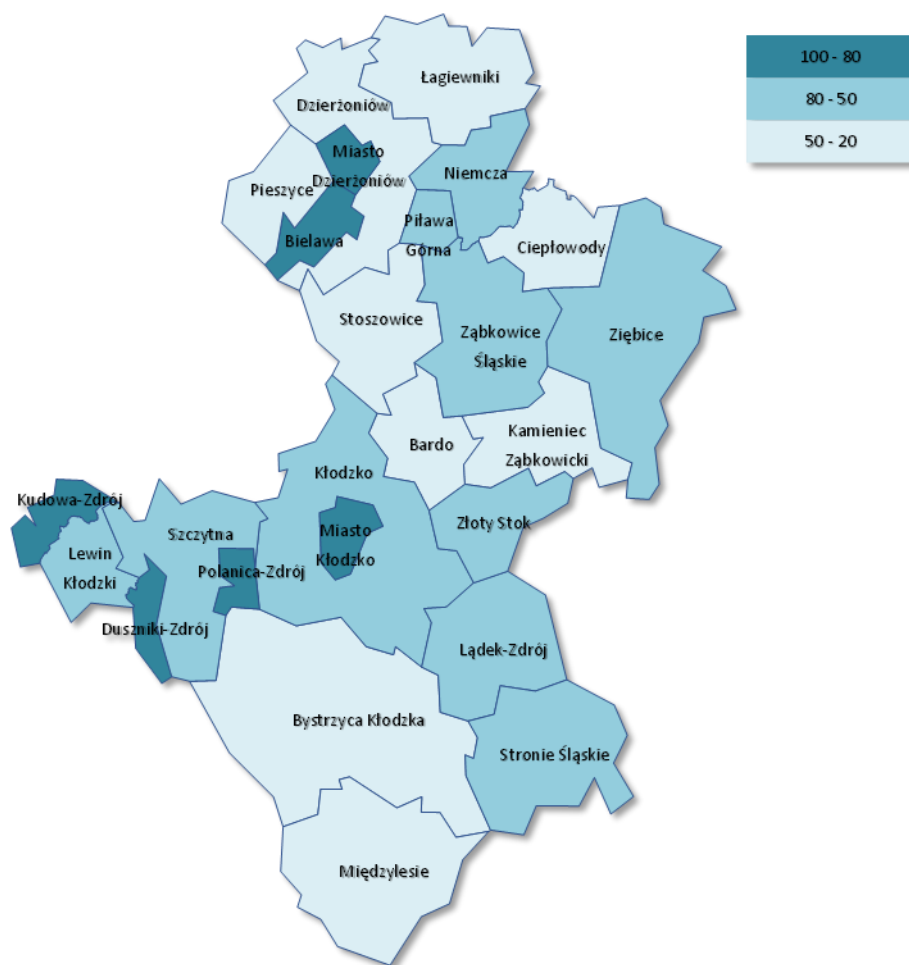
Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Zaznaczyć należy, że pomimo ciągłych inwestycji w rozwój sieci wodociągowej na terenie POF nadal istnieją problemy z jakością niniejszej infrastruktury (w szczególności w miastach), co skutkuje ubytkami wody oraz prowadzi do pogorszenia jej jakości.

Jak już wspomniano, w zakresie dostępności do sieci kanalizacyjnej Południowy Obszar Funkcjonalny znajduje się w sytuacji gorszej niż województwo. Wynika to m.in. z położenia Obszaru (tereny góryste) i kosztów związanych z budową sieci kanalizacyjnych.

W najmniejszym zakresie z sieci kanalizacyjnej w 2020 r. korzystały gospodarstwa domowe w gminach: Ciepłowody (24,5%) i Stoszowice (25,9%). Choć w gminach

tych dostępność do sieci kanalizacyjnej poprawiła się, to jednak wskaźniki dostępności nadal wyraźnie odbiegały od średniej dla POF.

Rysunek 11. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji kanalizacyjnej [2020]

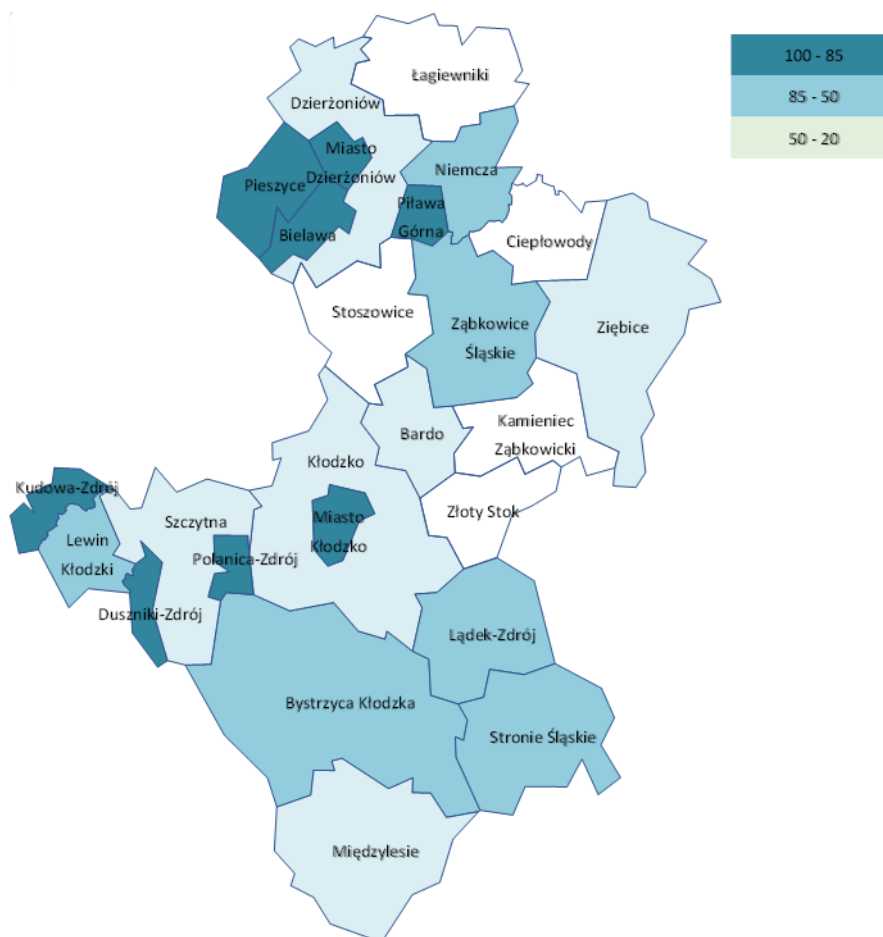
Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS

Procentowo najwięcej gospodarstw domowych korzystało z sieci kanalizacyjnej w gminach: Duszniki-Zdrój (94,8%), Polanica-Zdrój (94,7%), Kudowa-Zdrój (91,1%), miejskiej Kłodzko (88,9%), Bielawa (87,9) i miejskiej Dzierżoniów (86,3%).

Jak wynika z danych GUS, w 2020 r. na terenie 19 gmin wchodzących skład POF funkcjonowała przynajmniej jedna oczyszczalnia ścieków, a wyjątek stanowiły gminy: Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój, Lądek-Zdrój, Lewin Kłodzki, Pieszyce i Złoty Stok. Łączna ich liczba stanowiła 34 oczyszczalnie, w tym 28 biologicznych i 8 z podwyższonym usuwaniem biogenów. Ich łączna przepustowość wynosi blisko 90 tys. m³/dobę. Warto podkreślić, że zgłoszone w ramach Strategii ZIT POF projekty, wskazują na potrzebę modernizacji części obiektów (wydajności infrastruktury jest niewystarczającą lub wymaga rozbudowy).

Należy mieć na uwadze również fakt, iż na terenie Obszaru występują miejsca, gdzie z przyczyn ekonomicznych rozbudowa sieci kanalizacyjnej jest nieuzasadniona. Konieczne zatem będzie w takich przypadkach odpowiednie wsparcie w budowie indywidualnych oczyszczalni ścieków.

W przypadku sieci gazowej największy odsetek gospodarstw domowych korzystał z niej w gminach: Piława Górna (97,3%), Bielawa (97,0%), miejskiej Kłodzko (94,4%), miejskiej Dzierżoniów (93,1%), Duszniki-Zdrój (88,3%) i Pieszyce (86,9%).

Rysunek 12. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji gazowej [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

Jednocześnie na analizowanym Obszarze istnieją gminy, w których dostępność do sieci gazowej jest zerowa lub bliska zero, zaliczyć do nich należy gminy: Łagiewniki (0,0%), Złoty Stok (0,0%), Ciepłowody (0,1%), Stoszowice (0,1%) i Kamieniec Ząbkowicki (1,6%).

Niska dostępność do sieci gazowej może sprzyjać zjawisku niskiej emisji i tym samym negatywnie wpływać na stan środowiska naturalnego.

Potencjał i wykorzystanie OZE

Na potencjał związany z wykorzystywaniem OZE składa się m.in. energia uzyskiwana ze spalania biomasy, energia promieniowania słonecznego, wiatru, wody oraz energia geotermalna.

W wyniku analizy dostępnych danych, pozyskanych od przedstawicieli gmin wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego, wskazano 50 obiektów publicznych, w których wytwarzana jest energia z OZE. Najwięcej tych obiektów jest zlokalizowanych w gminach: Bielawa (11), wiejskiej Dzierżoniów (11) i wiejskiej Kłodzko (10). Wskazano również 6 gmin, gdzie takich obiektów nie ma.

Badaniu poddano także potrzeby w zakresie termomodernizacji. Potrzeba termomodernizacji jest powiązana z zapotrzebowaniem na modernizację budynków jako jeden z podstawowych elementów ich infrastruktury, zmierzający do oszczędności zużycia energii w tych budynkach.

W wyniku otrzymanych zestawów danych od przedstawicieli gmin wskazuje się duże potrzeby w zakresie budynków publicznych. Większość gmin wskazuje na co najmniej 172 takie obiekty, a w znacznej części Obszaru jest to powyżej 19 wskazanych obiektów.

W przypadku liczby budynków mieszkalnych, wskazano na co najmniej 3805 obiektów wymagających termomodernizacji, jednak w tym przypadku, liczba ta może być większa z racji na brak danych w tym zakresie gmin wchodzących w skład POF.

Gospodarka wodna

Znaczący wpływ na poprawę bezpieczeństwa powodziowego ma budowa dużych zbiorników retencyjnych o funkcjach przeciwpowodziowych. Na terenie POF zidentyfikowano, na podstawie pozyskanych danych (załącznik 11), 19 zbiorników retencyjnych.

Południowy Obszaru Funkcjonalny leży w obszarze gospodarowania wodami dorzecza Odry a dokładniej w regionie wodnym środkowej Odry – zarządzanym przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej (RZGW) we Wrocławiu.

Status obszarów szczególnego zagrożenia powodzią został uregulowany w art. 16 pkt 34) ustawy Prawo wodne. Zgodnie z tym przepisem obszarami szczególnego zagrożenia powodzią, na których obowiązują przepisy odrębne określone w ustawie Prawo wodne są obszary, na których:

- a) na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest średnie i wynosi 1%,
- b) na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest wysokie i wynosi 10%,
- c) między linią brzegu a wałem przeciwpowodziowym lub naturalnym wysokim brzegiem, w który wbudowano wał przeciwpowodziowy, a także wyspy i przymuliska, o których mowa w art. 224 ustawy Prawo wodne, stanowiące odrębne działki ewidencyjne.

Identyfikację wyżej wymienionych obszarów na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego umożliwia Hydroportal Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie. Mapy zagrożenia powodziowego dostępne są pod linkiem: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gpmmap=gpmZP.

Jak wynika z opracowania „Plan przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych Środkowej Odry, Izery, Metuje, Łaby i Ostrożnicy (Upa), Orlicy i Morawy” opracowanego na zlecenie Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej we Wrocławiu w 2017 r. najbardziej zagrożone suszą są obszary wchodzące w skład: WR09 Nysa Kłodzka i WR08 Bystrzyca. Na obszarach tych występuje niebezpieczeństwo pojawienia się głębokich niedoborów wody o względnie dużej skali przestrzennej.

Jednocześnie wiele gmin tworzących POF charakteryzuje się bardzo niską gęstością sieci melioracyjnej.

Z punktu widzenia łagodzenia skutków suszy duże znaczenie mogą mieć obszary podmokłe, które gromadzą znaczne ilości wody, spowalniają odpływ wód opadowych oraz mogą stanowić rezerwuar wód na okres pojawienia się zjawiska suszy. Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego najwięcej terenów podmokłych występowało w gminie Szczytna – 136,90 ha⁹.

Przeciwdziałanie suszy prowadzi się zgodnie z Planem przeciwdziałania skutkom suszy. Plan ten, zgodnie z art. 184 ust. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz.U. 2021 poz. 624 z późn. zm.) zawiera:

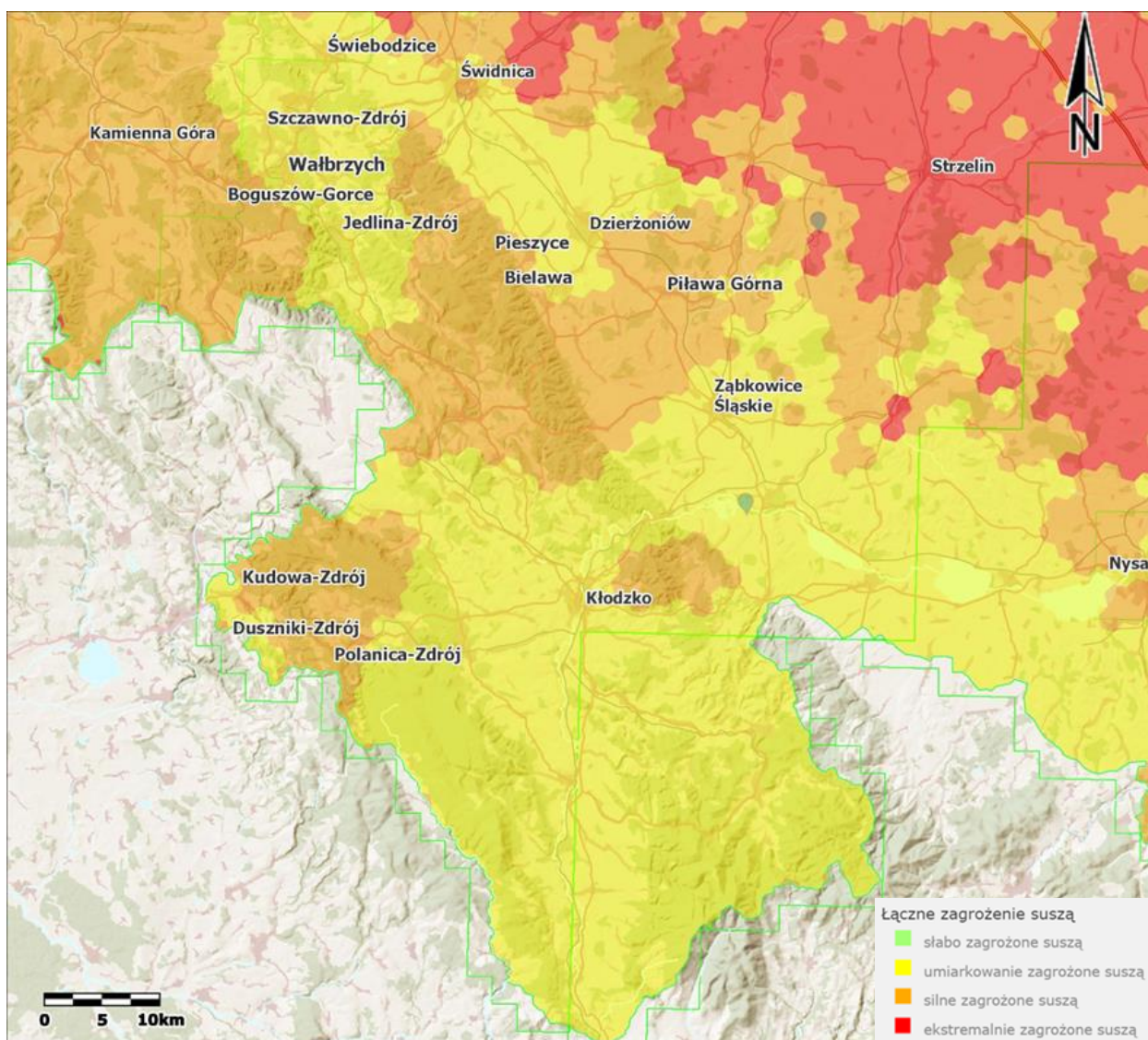
⁹ Plan przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych Środkowej Odry, Izery, Metuje, Łaby i Ostrożnicy (Upa), Orlicy i Morawy, 2017 r.

- a) analizę możliwości powiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych,
- b) propozycje budowy lub przebudowy urządzeń wodnych,
- c) propozycje niezbędnych zmian w zakresie korzystania z zasobów wodnych oraz zmian naturalnej i sztucznej retencji,
- d) katalog działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

Plan przeciwdziałania skutkom suszy uwzględnia podział kraju na obszary dorzeczy. POF został w nim zakwalifikowany do obszaru dorzecza Odry.

Ocenę łącznego zagrożenia suszą w dokumencie uzyskano poprzez zsumowanie wyników zagrożenia uzyskanych kolejno dla suszy rolniczej, hydrologicznej i hydrogeologicznej. W obszarze dorzecza Odry zasięg terenów ekstremalnego i silnego zagrożenia suszą stanowi 71,45%. Skala zagrożenia zjawiska suszy zarówno w podziale na jej typy, jak i w ujęciu sumarycznym wskazuje na silną potrzebę realizacji działań zmierzających do obniżania potencjału jej ryzyka.

Poniższa mapa prezentuje ocenę zagrożenia suszą przez wszystkie analizowane typy suszy na terenie POF i pozwala na podjęcie optymalnych racjonalnych decyzji przez odpowiednie organy i ośrodki decyzyjne w zakresie przeciwdziałania skutkom suszy, w tym na podstawie zapisów katalogu działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy dla efektywnego wdrażania poszczególnych działań.

Rysunek 13. Plan przeciwdziałania skutkom suszy – łączne zagrożenie suszą

Źródło: Hydroportal Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie [dostęp: 3 października 2022].

Gospodarka odpadami

W Planie Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego zaproponowano podział województwa dolnośląskiego na sześć regionów gospodarki odpadami: wschodni, północno-centralny, południowy, północny, środkowo-sudecki i zachodni. Gminy wchodzące w skład POF zostały zakwalifikowane do dwóch dolnośląskich regionów gospodarki odpadami:

- południowego – Bardo, Bielawa, Bystrzyca Kłodzka, Duszniki-Zdrój, miasto Dzierżoniów, Dzierżoniów, miasto Kłodzko, Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Lewin Kłodzki, Międzyzlesie, Niemcza, Pieszyce, Polanica-Zdrój, Stoszowice, Szczytna, Ząbkowice Śląskie,
- wschodniego – Ciepłowody, Przeworno, Ziębice.

Ponadto gminy: Kamieniec Ząbkowicki, Lądek-Zdrój, Stronie Śląskie i Złoty Stok wchodziły w skład regionu gospodarki odpadami komunalnymi województwa opolskiego.

Podział na regiony gospodarki odpadami został jednak zniesiony. Zmiana wynikała z przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz niektórych ustaw (Dz.U. 2019 poz. 1579), która zmieniła przepisy ustawy z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. 2020 poz. 797) m.in. w zakresie zniesienia regionów gospodarki odpadami oraz zmiany regionalnych instalacji do przetwarzania odpadów komunalnych na instalacje komunalne.

Na terenie POF w latach 2014-2020 masa zebranych odpadów zmieszanych przypadających na mieszkańca wzrosła nieznacznie o ok. 0,5% z 234,5 kg. do 235,8 kg. W 2020 r. wartość powyższego wskaźnika była w przypadku POF niższa niż średnia dla Dolnego Śląska (264,5 kg).

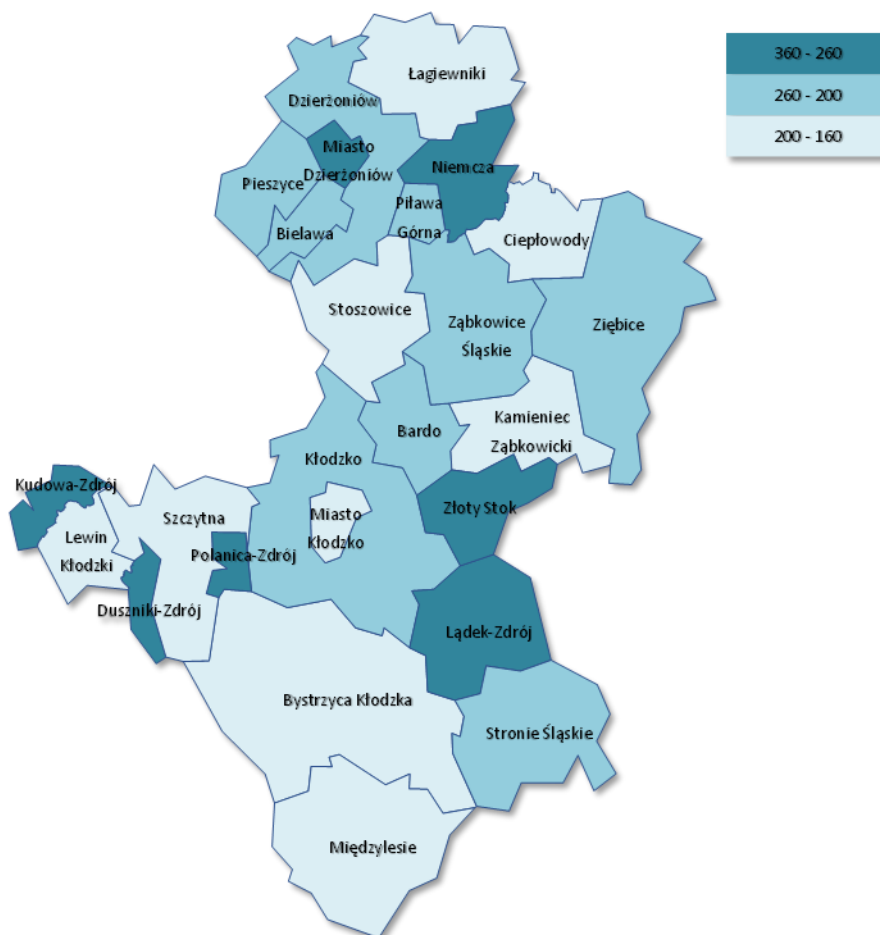
Tabela 22. Odpady zmieszane zebrane w ciągu roku na mieszkańca [kg]

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	197,3	236,8	120,0	89,5
Bielawa (m)	258,6	231,7	89,6	87,6
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	164,0	219,4	133,8	82,9
Ciepłowody (w)	162,8	191,7	117,8	72,5
Duszniki-Zdrój (m)	299,9	359,5	119,9	135,9
Dzierżoniów (m)	333,2	277,0	83,1	104,7
Dzierżoniów (w)	208,0	244,7	117,6	92,5
Kamieniec Ząbkowicki (w)	212,6	165,8	78,0	62,7
Kłodzko (m)	278,2	184,2	66,2	69,6
Kłodzko (w)	154,3	225,4	146,1	85,2
Kudowa-Zdrój (m)	298,9	302,5	101,2	114,4
Lądek-Zdrój (m-w)	250,9	330,8	131,8	125,1
Lewin Kłodzki (w)	192,0	171,4	89,3	64,8
Łagiewniki (w)	124,5	168,8	135,6	63,8
Międzyzlesie (m-w)	149,2	189,1	126,7	71,5
Niemcza (m-w)	258,3	275,1	106,5	104,0
Pieszyce (m-w)	252,5	237,3	94,0	89,7
Piława Górna (m)	266,2	251,6	94,5	95,1
Polanica-Zdrój (m)	344,9	298,7	86,6	112,9
Stoszowice (w)	217,0	174,7	80,5	66,0
Stronie Śląskie (m-w)	258,6	225,7	87,3	85,3
Szczytna (m-w)	116,4	170,2	146,2	64,3
Ząbkowice Śląskie (m-w)	417,4	244,8	58,6	92,6
Ziębice (m-w)	215,7	248,7	115,3	94,0
Złoty Stok (m-w)	234,7	268,5	114,4	101,5
Południowy Obszar Funkcjonalny	234,6	235,8	100,5	89,1

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Zachodni Obszar Integracji	200,7	238,1	118,6	90,0
Dolny Śląsk	269,0	264,5	98,3	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Dokonując porównania Południowego Obszaru Funkcjonalnego z innym, podobnym obszarem funkcjonalnym, możemy zauważyć, że w 2020 r. mieszkańcy Zachodniego Obszaru Integracji wygenerowali o 2,3 kg więcej masy zebranych odpadów zmieszanych na jednego mieszkańca.

Rysunek 14. Odpady zmieszane zebrane w ciągu roku na mieszkańca w kg [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Open Street Map i BDL GUS.

W latach 2014-2020 spadek łącznej masy zbieranych odpadów zmieszanych przypadających na mieszkańca odnotowano w 11 gminach (Bielawa, miejskiej Dzierżoniów, Kamieniec Ząbkowicki, miejskiej Kłodzko, Lewin Kłodzki, Pieszyce, Piława Górna, Polanica-Zdrój, Stoszowice, Stronie Śląskie i Ząbkowice Śląskie).

W pozostałych gminach wartość niniejszego wskaźnika wzrosła. Największy wzrost zebranych zmieszanych odpadów w ciągu roku na mieszkańca odnotowano w gminach: Szczytna (46,2%), wiejskiej Kłodzko (46,1%), Lagiewniki (35,6%) i Bystrzyca Kłodzka (33,8%).

O stanie gospodarki odpadami świadczy również udział odpadów zebranych selektywnie w łącznej masie zebranych odpadów. Jak wynika z danych GUS w całym podregionie wałbrzyskim całkowity udział odpadów zebranych selektywnie w 2020 r. wynosił 27,7%. Korzystniej kształtował się wskaźnik zebranych selektywnie odpadów z gospodarstw domowych. W 2020 r. wynosił on 29,3%. Niestety udział selektywnie

zebranych odpadów zaliczanych do podstawowych frakcji takich jak: papier, metale, szkło i tworzywa sztuczne wynosił jedynie 7,2%. Warto zaznaczyć, że wartości przedmiotowych wskaźników w 2020 r. kształtowały się poniżej średniej regionalnej wynoszącej odpowiednio: 33,9%, 36,1% i 12,8%.

Analiza powyższych danych prowadzi do następujących wniosków:

- relatywnie niska świadomość ekologiczna mieszkańców w połączeniu z niskimi dochodami sprawia, że odpady nadal spalane są w domowych paleniskach,
- z uwagi na niskie dochody mieszkańców władze lokalne w niedostateczny sposób różnicują opłaty za odbiór śmieci, a tym samym nie tworzą bodźców ekonomicznych do ich segregacji.

Pamiętać należy, że gmina jest obowiązana utworzyć co najmniej jeden stacjonarny punkt selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK), samodzielnie lub wspólnie z inną gminą lub gminami.

Na terenie POF istnieją punkty utworzone dla kilku gmin:

- w gminie miejskiej Dzierżoniów został utworzony jeden PSZOK na potrzeby gminy miejskiej Dzierżoniów i gminy wiejskiej Dzierżoniów,
- w gminie miejskiej Kłodzko PSZOK został utworzony na potrzeby gminy miejskiej Kłodzko i gminy wiejskiej Kłodzko.

Jak wynika z Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2016-2022 na terenie POF funkcjonuje Regionalna Instalacja Przetwarzania Odpadów Komunalnych ECO w Bielawie.

Zasoby mieszkaniowe

W latach 2014-2020 na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego nastąpił wzrost o 2,3% zasobów mieszkaniowych. Niestety wzrost ten następował wolniej niż w regionie (9,3%), co prowadzi do wniosku, że na analizowanym Obszarze nadal dominują budynki powstałe z wykorzystaniem tradycyjnych technologii. Przyczyn wolniejszego niż w regionie rozwoju budownictwa upatrywać się można w:

- małej atrakcyjności Obszaru jako miejsca do życia (z wyjątkiem najważniejszych ośrodków uzdrowiskowych i turystycznych) spowodowanej niską podażą dobrej jakości miejsc pracy, ograniczonym dostępem do infrastruktury społecznej oraz trudnościami komunikacyjnymi,
- niskich na tle innych podregionów wynagrodzeniach, co skutkuje mniejszym popytem na mieszkania i sprawia, że rynek nie jest atrakcyjny dla dużych deweloperów.

Tabela 23. Zasoby mieszkaniowe – mieszkania

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Bardo (m-w)	1 848	1 908	103,2
Bielawa (m)	12 257	12 342	100,7
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	7 623	7 949	104,3
Ciepłowody (w)	954	977	102,4
Duszniki-Zdrój (m)	2 082	2 097	100,7
Dzierżoniów (m)	14 084	14 320	101,7
Dzierżoniów (w)	3 032	3 135	103,4
Kamieniec Ząbkowicki (w)	2 924	3 031	103,7
Kłodzko (m)	11 437	11 751	102,7
Kłodzko (w)	6 036	6 256	103,6
Kudowa-Zdrój (m)	3 983	4 079	102,4

Jednostka terytorialna	2014	2020	2014=100(%)
Lądek-Zdrój (m-w)	3 449	3 496	101,4
Lewin Kłodzki (w)	803	833	103,7
Łagiewniki (w)	2 173	2 237	102,9
Międzylesie (m-w)	2 756	2 814	102,1
Niemcza (m-w)	2 020	2 041	101,0
Pieszycy (m-w)	3 465	3 525	101,7
Piława Górna (m)	2 420	2 435	100,6
Polanica-Zdrój (m)	3 033	3 132	103,3
Stoszowice (w)	1 725	1 762	102,1
Stronie Śląskie (m-w)	3 053	3 119	102,2
Szczytna (m-w)	2 537	2 620	103,3
Ząbkowice Śląskie (m-w)	8 421	8 689	103,2
Ziębice (m-w)	6 160	6 227	101,1
Złoty Stok (m-w)	1 697	1 720	101,4
Południowy Obszar Funkcjonalny	109 972	112 495	102,3
Dolny Śląsk	1 123 386	1 228 365	109,3

Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Dodatkowo należy podkreślić, że stan techniczny istniejących komunalnych zasobów mieszkaniowych, a także zasobów wspólnot mieszkaniowych, nadal niejednokrotnie jest niezadawalający. Stare budynki komunalne w dalszym ciągu cechuje znaczący stopień dekapitalizacji wynikający z braku remontów. Podkreślić należy także fakt, iż większość tego typu obiektów została wybudowana przed 1945 r.

Stare budownictwo charakteryzuje się niejednokrotnie złym stanem technicznym, wysoką energochłonnością i częściowo brakiem instalacji centralnego ogrzewania (ogrzewanie piecowe), co mocno wpływa na energochłonność tego sektora. Na stan techniczny i jakość energetyczną mieszkalnictwa niewątpliwym wpływ mają także ograniczenia konserwatorskie wobec planowanych prac termomodernizacyjnych obiektów położonych na obszarach objętych ochroną.

Przestrzenie publiczne

Jakość przestrzeni publicznej ma istotne znaczenie zarówno dla jakości życia mieszkańców, jak i atrakcyjności danego obszaru względem przyjezdnych. Ograniczony dostęp do przestrzeni publicznej nie sprzyja integracji i może stanowić jeden z powodów niewystarczającej współpracy mieszkańców. Dlatego też kluczowe jest poszanowanie wspólnej własności, co w połączeniu z dostateczną dbałością o czystość sprawia, iż tereny te spełniają swoją funkcję użytkową. Jednocześnie przy realizacji przestrzeni publicznych powinniśmy zadbać o partycypację mieszkańców, którzy mają z niej korzystać.

Tereny zielone są jednym z elementów przestrzeni publicznej. Jak wynika z danych GUS za 2020 r. na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego zlokalizowanych było 41 parków spacerowo-wypoczynkowych, których powierzchnia wyniosła 353,2 ha (9 z 25 gmin nie posiada parku spacerowo-wypoczynkowego). Zidentyfikowano również 242 zieleńce o łącznej powierzchni 199,29 ha oraz 174 cmentarze (180,91 ha).

Statystyka publiczna wskazuje również na inne tereny przestrzeni publicznej występujące na terenie analizowanego Obszaru:

- zieleń uliczna – 56 ha
- tereny zieleni osiedlowej – 151,33 ha,
- parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej – 703,82 ha,
- lasy gminne – 2676,52 ha.

Przestrzenie publiczne mają wymiar społeczny, estetyczny i środowiskowy. Wskazane w powyżej analizie elementy infrastruktury przybierające formę m.in.: parków, skwerów, placów zabaw i terenów rekreacyjnych są istotne w skali lokalnej, lecz niestety najczęściej o powierzchniach zaledwie kilku i kilkudziesięciohektarowych. Należy również podkreślić fakt, iż niektóre gminy nie posiadają takich terenów lub ich liczba jest bardzo mała. Na terenie POF występują również obiekty wymagające modernizacji lub rewitalizacji, co potwierdzają zgłoszone w ramach Strategii projekty i znajdujące się w wykazie operacji, które mają być wspierane w ramach ZIT POF.

Kosze na śmieci w przestrzeni publicznej, umożliwiają wszystkim dbanie o czystość, dlatego też zrozumiałe jest, aby takie miejsca zaopatrzać w odpowiednie pojemniki. Biorąc pod uwagę wartości wskaźnika „liczba koszy na śmieci przypadająca na 10 tys. mieszkańców” możemy zauważyć dużą dysproporcję między gminami należącymi do POF – im wyższa wartość wskaźnika tym większa dostępność koszy dla mieszkańców i możliwość dbania o czystość i porządek.

W 2020 r. według GUS wartość ww. wskaźnik najwyższa była w gminach: Polanica-Zdrój (475 koszy na 10 tys. mieszkańców), Kudowa-Zdrój (422), Łądek-Zdrój (334), Złoty Stok (256), Bardo (230), Ziębice (197), Niemcza (179) i miejskiej Dzierżoniów (164). Wymienione gminy wyróżniają się wyższą wartością wskaźnika dla regionu (150).

Najmniej koszy na śmieci w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców przypada w gminach: Łagiewniki (34), wiejskiej Kłodzko (37), Ząbkowice Śląskie (47), Stronie Śląskie (54), Stoszowice (75) – wartości wskaźnika przynajmniej dwukrotnie mniejsze od średniej dla POF (159 koszy na śmieci na 10 tys. mieszkańców).

Na podstawie informacji pozyskanych od gmin, zdefiniowano 19 programów rewitalizacji, z czego 5 to programy gminne, a 14 to programy lokalne, w których zostały wyznaczone obszary zdegradowane.

Tabela 24. Powierzchnia obszarów zdegradowanych wskazanych w programach rewitalizacji w obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego [2020]

Nazwa dokumentu	Powierzchnia [ha]
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Bardo na lata 2016-2022	70
Gminny Program Rewitalizacji Gminy Bielawa do roku 2030 – dokument w trakcie opracowywania	283,22
Zmiana Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Bystrzyca Kłodzka na lata 2016-2021	4369,5
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Duszniki-Zdrój na lata 2016-2020	19
Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Miejskiej Dzierżoniów na lata 2021-2030 – dokument w trakcie opracowywania	166
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2015-2020	168
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Kłodzko na lata 2016-2023	744
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Kudowa-Zdrój na lata 2015-2025	63
Lokalny Program Rewitalizacji Łądka-Zdroju na lata 2016-2022	21,4402
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Lewin Kłodzki na lata 2016-2022	150
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Łagiewniki na lata 2016-2023	256
Program Rewitalizacji Gminy Międzyzlesie został opracowany na lata 2016-2020	5313
Program Rewitalizacji Gminy Pieszycy na lata 2016-2023	254,7
Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Piława Górna na lata 2015-2020	19,54
Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Stoszowice ma lata 2016-2023	2240
Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Stronie Śląskie na lata 2010-2020	3,5
Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Ząbkowice Śląskie	92
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Ziębice na lata 2016-2026	41,5431
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Złoty Stok na lata 2016-2023	1558
Razem	15832,4433

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Łączna powierzchnia obszarów zdegradowanych wskazanych w programach rewitalizacji w analizowanym Obszarze wyniosła 15832,4433 ha. Największą powierzchnie obszary zdegradowane zajmują w gminach: Międzylesie (5313 ha), Bystrzyca Kłodzka (4369,5 ha), Stoszowice (2240 ha) i Złoty Stok (1558 ha). Wymienione gminy zdecydowanie wyróżniają pod względem powierzchni na tle pozostałych gmin wchodzących w skład Południowego Obszaru Funkcjonalnego.

Na terenie POF znajdują się również gminy o stosunkowo niewielkiej powierzchni obszaru zdegradowanego. Należą do nich gminy Stronie Śląskie (3,5 ha) oraz miasto Duszniki-Zdrój (19 ha).

Na terenie Obszaru występują również obszary przemysłowe lub inne wymagające rekultywacji lub zagospodarowania. Na podstawie informacji przekazanych przez gminy wyszczególniono 35 takich obszarów o łącznej powierzchni 2 667,5420 ha.

Tabela 25. Obszary wymagające rekultywacji lub zagospodarowania [2020]

L.p.	Jednostka terytorialna	Powierzchnia obszaru [ha]
Bielawa (m)		
1	Teren po byłym Bielbawie przy ul. Strażackiej – teren prywatny	b.d.
Dzierżonów (m)		
2	Teren przemysłowy Silesiany przy ul. Batalionów Chłopskich – działki nr 1023/2, 1023/4, 1024/3, 206/27-59 obręb Przedmieście	6,5
3	Teren przemysłowy Silesiany przy ul. Brzegowej – działki nr 635/4-39, 822/1 obręb Centrum	3,2
4	Teren przemysłowy Młyna przy ul. Batalionów Chłopskich – działki nr 246/8-33 obręb Przedmieście	2,1
5	Cmentarz Ewangelicko przy ul. Armii Krajowej – działki nr 294/3, 340/2, 246/7 obręb Nowe Miasto	3,5
Dzierżonów (w)		
6	Książnica – kopalnia piasku	41,2471
7	Piława Dolna – kopalnia amfibolitu i migmatytu	99,4036
8	Roztocznik – składowisko odpadów	8,034
9	Jodłownik – teren przemysłowy	10,2358
Kamieniec Ząbkowicki (w)		
10	Kopalnia Surowców Mineralnych „Byczeń” – czynna	b.d.
11	Kopalnia Gnejsu Pomianów-Doboszowice - czynna	b.d.
12	Kopalnia Pilce – Eurovia Kruszywa S.A. - czynna	b.d.
Kłodzko (m)		
13	Teren nieczynnego wysypiska odpadów przy ul. Skośnej	7,9
14	Teren po zlikwidowanej kopalni kamienia drogowego przy ul. Wielisławskiej	2,8
15	Obszar przemysłowy, po eksploatacji złoża surowca ilastego ceramiki budowlanej w rejonie ulicy Zajęczej	9
Kłodzko (w)		
16	Teren przemysłowy w miejscowości Krosnowice – teren byłego zakładu odzieżowego „Bobo”	3
17	Teren przemysłowy w miejscowości Odrzychowice Kłodzkie – byłe Zakład Przemysłu Lniarskiego „Lech”	
Kudowa-Zdrój (m)		
18	Ul. Fabryczna – byłe KZPB	550
19	Ul. Łąkowa – były obóz pracy Groß Rosen	200
Łądek-Zdrój (m-w)		
20	Teren powojenny Zatorze	11,41
21	Teren przemysłowy Zatorze	1,4062
22	Teren przemysłowy – kompostownia i sortownia odpadów	4,4283
23	Teren przemysłowy/popegeerowski – dawne zakłady państwowego gospodarstwa rolnego	4,1957
Łagiewniki (w)		
24	Przystronie dz. Nr 164 (byłe wysypisko śmieci)	4,8

Lp.	Jednostka terytorialna	Powierzchnia obszaru [ha]
25	Ratajno dz. Nr 223/2 (tereny eksploatacji złóż – piaskownia)	9,72
Piława Górna (m)		
26	Laguna – miejsce składowania odpadów kamieniarskich – działka nr 811 Obręb Południe	0,276
Stoszowice (w)		
27	Stoszowice, działki numer: 601/17; 601/18; 601/19 i 601/20. Teren zrehabilitowanego wysypiska odpadów – wymagający zagospodarowania	5,37
Stronie Śląskie (m-w)		
28	Teren po byłej hucie HSK Violetta	6
29	Teren w Kletnie po byłych zakładach Kamienia Budowlanego	2
Ząbkowice Śląskie (m-w)		
30	Szklary Huta – tereny pogórnice	148,5
31	Teren przy ul. Głowackiego	9
32	Teren przy ul. Krzywej po wytwórni zniczy (ruiny kościoła ewangelickiego)	0,3192
33	Teren dawnego młyna, ul. Partyzantów	0,1161
34	Teren po dawnej rozlewni wody, ul. Prusa	0,08
Złoty Stok (m-w)		
35	Ul. 3 Maja (część), ul. Chrobrego, ul. św. Jadwigi, skwer Jana Pawła II, ul. Krótka, pl. Kościuszki, pl. Kościelny, ul. Leśną (część), ul. Lelewela, ul. Mickiewicza, ul. Niska, Rynek, ul. Słoneczna, ul. Spacerowa, ul. Staszica (część), ul. Wąska, ul. Wiejska, ul. Woj. Polskiego, ul. Wolności, ul. Złota	1513
Południowy Obszar Funkcjonalny Razem		2 667,5420

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych

Na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego zlokalizowane są cenne obszary przyrodnicze, w tym również obszary objęte programem Natura 2000. Łączna powierzchnia obszarów prawnie chronionych¹⁰ (bez Obszarów Natura 2000) wynosiła na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w 2020 r. 76 512 ha, co stanowiło ok. 20,6% ogółu obszarów prawnie chronionych na Dolnym Śląsku.

Tabela 26. Obszary prawnie chronione (ha)

Jednostka terytorialna	2014	2020	Dolny Śląsk=100(%) Rok 2020
Bardo (m-w)	3 177,6	3 177,6	0,9
Bielawa (m)	1 386,3	1 385,7	0,4
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	14 036,9	14 036,7	3,8
Ciepłowody (w)	1 372,1	1 372,1	0,4
Duszniki-Zdrój (m)	1 663,4	1 663,4	0,4
Dzierżoniów (m)	0,0	0,0	0,0
Dzierżoniów (w)	662,1	662,1	0,2
Kamieniec Ząbkowicki (w)	0,0	0,0	0,0
Kłodzko (m)	0,0	0,0	0,0
Kłodzko (w)	4 071,0	4 071,0	1,1
Kudowa-Zdrój (m)	1 084,3	1 085,1	0,3
Łądek-Zdrój (m-w)	5 780,0	5 780,0	1,6
Lewin Kłodzki (w)	741,2	744,9	0,2
Łagiewniki (w)	2 582,0	2 581,9	0,7
Międzyzlesie (m-w)	9 729,5	9 729,6	2,6
Niemcza (m-w)	1 011,4	1 011,4	0,3
Pieszyce (m-w)	2 916,3	2 916,3	0,8
Piława Górna (m)	0,0	0,0	0,0
Polanica-Zdrój (m)	417,0	417,0	0,1
Stoszowice (w)	2 784,6	2 784,6	0,8
Stronie Śląskie (m-w)	11 283,2	11 362,4	3,1
Szczytna (m-w)	6 358,7	6 359,8	1,7
Ząbkowice Śląskie (m-w)	8,0	8,0	0,0
Ziębice (m-w)	2 015,4	2 015,4	0,5
Złoty Stok (m-w)	3 347,0	3 347,0	0,9
Południowy Obszar Funkcjonalny	76 427,9	76 512,0	20,6
Dolny Śląsk	371 093,4	371 135,4	100,0

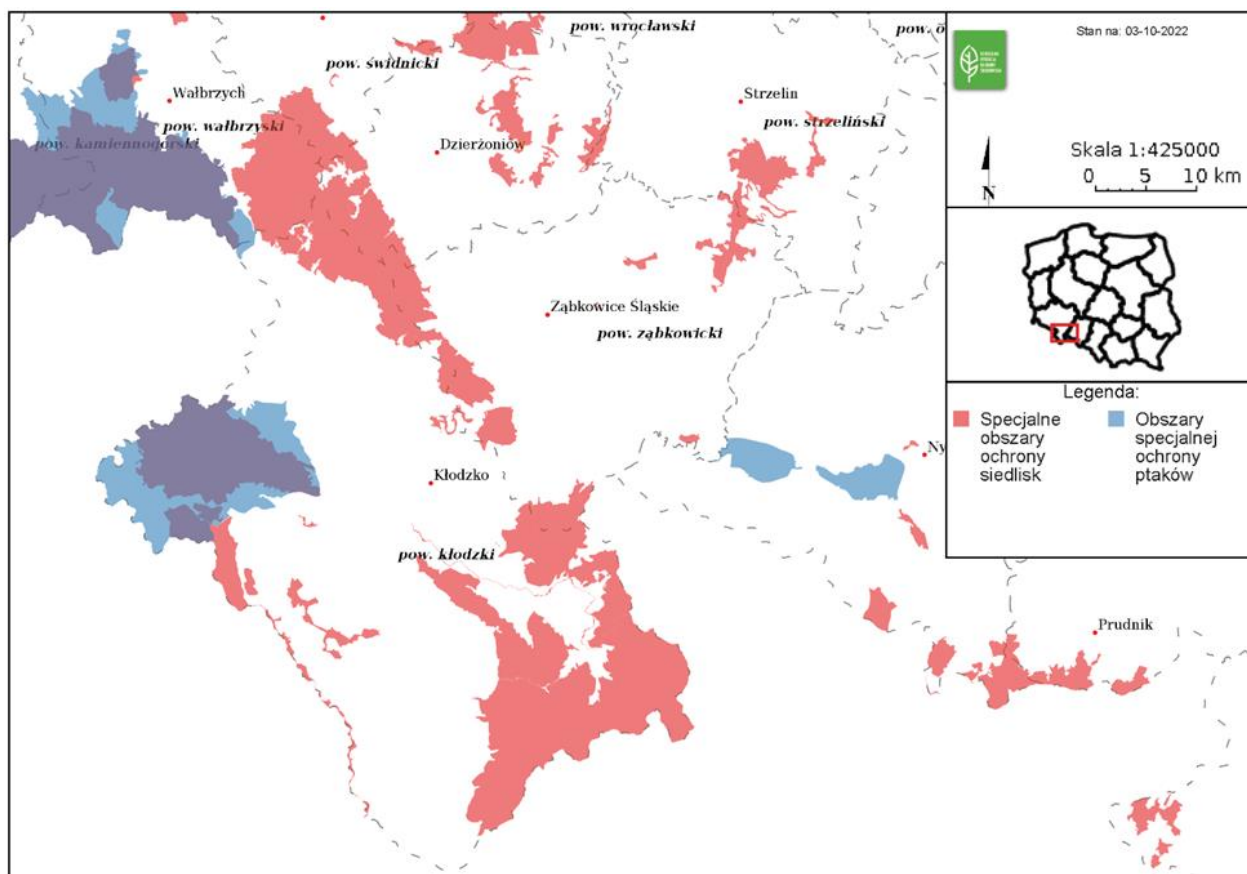
Źródło: opracowanie na podstawie BDL GUS.

Najwięcej obszarów prawnie chronionych zgodnie z definicją BDL znajduje się na terenie gmin: Bystrzyca Kłodzka (14 036,7 ha), Stronie Śląskie (11 362,4 ha), Międzyzlesie (9 729,6 ha), Szczytna (6 359,8 ha), Łądek-Zdrój (5 780,0 ha) i wiejskiej Kłodzko (4 071,0 ha). Na obszarze gmin miejskich Dzierżoniów i Kłodzko a także gmin Kamieniec Ząbkowicki i Piława Górna obszary prawnie chronione nie występują.

Na terenie POF znajduje się również 27 obszarów Natura 2000: Biała Łądecka, Czarne Urwisko koło Lutyni, Dolina Bystrzycy Łomnickiej, Dzika Orlica, Góry Bardzkie, Góry Bialskie i Grupa Śnieżnika, Góry Orlickie, Góry Stołowe, Góry Złote, Grodczyn i Homole koło Dusznik, Kamionki, Kiełczyn, Kopalnie w Złotym Stoku, Kościół w Konradowie, Łęgi koło Chałupek, Masyw Ślęży, Muszkowicki Las Bukowy, Ostoja Nietoperzy Gór Sowich, Pasma Krowiarki, Piekielna Dolina koło Polanicy, Przełom Nysy Kłodzkiej koło Morzyszowa, Skałki Stoleckie, Sztolnia w Młotach,

¹⁰ Obszary prawnie chronione zgodnie z definicją BDL nie obejmują: Obszarów Natura 2000, rezerwatów przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych położonych w granicach parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.

Torfowisko pod Zieleńcem, Wzgórza Kiełczyńskie, Wzgórza Niemczańskie i Wzgórza Strzelińskie.

Rysunek 15. Obszary Natura 2000

Źródło: geoserwis.gdos.gov.pl [dostęp: 3 października 2022].

Stan i jakość powietrza

Analizę stanu i jakości powietrza oparto na wynikach pomiarów przeprowadzonych przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu. Warto przy tym podkreślić, że uwzględnienie w analizie stężenia pyłu zawieszonego PM10 oraz ozonu odpowiada wytycznym PN-ISO 37120 „Zrównoważony rozwój społeczny. Wskaźniki usług miejskich i jakości życia”.

Południowy Obszar Funkcjonalny zgodnie z kryterium przyjętym przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu zaliczany jest do strefy dolnośląskiej.

Na analizowanym Obszarze w 2020 r. występowały problemy z przekroczeniami norm jakości powietrza, a mianowicie:

- BaP (PM10) śr. roczna – wszystkie gminy (z wyjątkiem gminy Ciepłowody i Łagiewniki),
- O₃ śr. 8-godz. – wszystkie gminy.

Na podstawie przedstawionych danych można uznać, że Południowy Obszar Funkcjonalny zmagają się z problemami związanymi z zanieczyszczeniem powietrza. Wynika to m.in. z ukształtowania terenu i z lokacji miast w dolinach i nieckach śródgórskich. Dodatkowo wpływ na sytuację miało ubożenie społeczeństwa w wyniku transformacji systemowej, co przełożyło się na stagnację w zakresie stosowanych systemów grzewczych. Warto również wspomnieć, że przedstawione dane z uwagi na małą liczbę stacji pomiarowych mogą nie do końca obrazować faktyczną skalę problemów.

Problemy z przekroczeniem norm pyłu PM10 nasilają się w sezonie grzewczym i wynikają z ogrzewania budynków mieszkalnych za pomocą tradycyjnych źródeł ciepła.

Za kluczowe dla identyfikacji właściwych źródeł emisji są informacje uzyskane od gmin. Poddano analizie miejscowości, które są najbardziej narażone na wysoki poziom substancji szkodliwych w powietrzu wraz ze wskazaniem głównych źródeł zanieczyszczenia.

Do głównych emitorów zaliczono niską emisję, gdzie istotny wpływ ma jakość używanych paliw oraz instalacji grzewczych oraz niska świadomość społeczna wynikających ze stanu powietrza zagrożeń. Kolejnym emitorem jest ruch kołowy dróg głównych, gdzie natężenie ruchu ma znaczące oddziaływanie na jakość powietrza.

Tabela 27. Miejscowości najbardziej zagrożone zanieczyszczeniami powietrza ze wskazaniem głównych źródeł emisji

Miejscowości	Przyczyna zanieczyszczenia powietrza
Bardo (m-w)	
Bardo, Przyłęk	Ruch kołowy, niska emisja w budynkach mieszkalnych
Grochowa	Pyły z Kopalni Magnezytu
Bielawa (m)	
Bielawa	Niska emisja z budynków mieszkalnych oraz ruch kołowy
Duszniki-Zdrój (m)	
Duszniki-Zdrój	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Dzierżoniów (m)	
Dzierżoniów (najbardziej narażonym terenem jest obszar starego miasta)	Główne zagrożenie wynika z eksploatacji indywidualnych systemów grzewczych w zabudowie mieszkaniowej – instalacje opalane paliwem stałym
Dzierżoniów (w)	
Piława Dolna	Ruch kołowy
Kłodzko (m)	
Kłodzko	Niska emisja w związku z eksploatacją wysokoemisyjnych urządzeń grzewczych oraz ruchem kołowym
Kłodzko (w)	
Odrzychowice Kłodzkie, Krosnowice, Żelazno, Gołogłowy, Bierkowice, Święcko.	Potencjalnie największe zanieczyszczenie może występować w miejscowościach tranzytowych
Lądek-Zdrój (m-w)	
Cały obszar gminy	W sezonie zimowym w gminie powietrze jest na poziomie średnim ze względu na niską emisję z budynków mieszkalnych
Lewin Kłodzki (w)	
Cały obszar gminy	System ciepłowniczy – indywidualne systemy zaopatrzenia w ciepło – kotły wysokoenergetyczne na paliwa stałe
Jeleniów, Lewin Kłodzki, Zielone Ludowe	Ruch kołowy
Łagiewniki (w)	
Łagiewniki, Przystronie, Radzików	Ruch kolejowy
Międzylesie (m-w)	
Międzylesie, Domaszków	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych i użytkowych
Niemcza (m-w)	
Niemcza	Niska emisja, silna urbanizacja
Piława Górna (m)	
Piława Górna	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych

Miejscowości	Przyczyna zanieczyszczenia powietrza
Polanica-Zdrój (m)	
Polanica-Zdrój (najczęściej narażone na zanieczyszczenia powietrza są rejony centrum miasta i część dzielnicy Sokołówki)	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Stoszowice (w)	
Budzów, Stoszowice, Srebrna Góra, Przedborowa	Niska emisja z budynków mieszkalnych – duże zużycie energii cieplnej
Stronie Śląskie (m-w)	
Stronie Śląskie	Niska emisja z budynków mieszkalnych
Szczytna (m-w)	
Szczytna	Najbardziej zagrożone zanieczyszczeniami powietrza są tereny w centrum miasta, gdzie występuje zwarta zabudowa – największe zanieczyszczenia powietrza niesie za sobą niska emisja z budynków
Ząbkowice Śląskie (m-w)	
Ząbkowice Śląskie, Braszowice, Szklary Huta	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Ziębice (m-w)	
Ziębice	Niska emisja z budynków mieszkalnych, ruch kołowy
Złoty Stok (m-w)	
Cały obszar gminy	Niska emisja z budynków

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

III. Synteza diagnozy obszaru ZIT POF

Syntezę diagnozy Południowego Obszaru Funkcjonalnego przeprowadzono przy użyciu analizy SWOT, która stanowi podsumowanie przeprowadzonych badań i zawiera najważniejsze czynniki wzmacniające lub spowalniające wielowymiarowy rozwój analizowanego Obszaru (jest to zgodne z zaleceniami dokumentu pn. Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027)¹¹. Analiza SWOT jest efektywną metodą pozwalającą na identyfikację silnych i słabych stron POF oraz szans i zagrożeń, jakie przed nim stoją.

Analiza SWOT składa się z czterech grup czynników:

- **mocnych stron** – uwarunkowań wewnętrznych, które stanowią silne strony Południowego Obszaru Funkcjonalnego i które należy wykorzystać sprzyjając będą jego rozwojowi,
- **słabych stron** – uwarunkowań wewnętrznych, które stanowią słabe strony Południowego Obszaru Funkcjonalnego i które nie wyeliminowane utrudniać będą jego rozwój,
- **szans** – uwarunkowań zewnętrznych, które nie są bezpośrednio zależne od zachowania społeczności Południowego Obszaru Funkcjonalnego, ale przy odpowiednio podjętych przez działania, mogą sprzyjać jego rozwojowi,
- **zagrożeń** – uwarunkowań zewnętrznych, które także nie są bezpośrednio zależne od zachowania społeczności Południowego Obszaru Funkcjonalnego, ale które mogą stanowić zagrożenia dla jego rozwoju.

W rezultacie SWOT jest użytecznym instrumentem pozwalającym na wielowymiarową ocenę aktualnego stanu POF oraz stanowi adekwatny punkt wyjścia do definiowania pożądanych kierunków rozwoju.

W ten sposób przedmiotowa analiza ujawnia również obszary wymagające poprawy w funkcjonowaniu Obszaru, a także wskazuje na niezbędne działania, których podjęcie pomoże osiągnąć ustalone priorytety.

Stwierdzone w analizie zjawiska zostały potwierdzone anonimowym badaniem ankietowym, do którego zaproszeni zostali partnerzy społeczni i gospodarczy chętni wziąć udział w pracach nad Strategią ZIT POF. Ankieta prowadzona była w okresie pomiędzy 12.05.2022 r. a 20.06.2022 r.

W każdej z części badania ankietowego wskazano zjawiska wynikające z diagnozy analizowanego Obszaru, a zadaniem respondentów było wskazanie czy dane zjawisko jest silną stroną, mocną stroną, szansą lub zagrożeniem dla rozwoju Południowego Obszaru Funkcjonalnego poprzez wybór siły jego oddziaływania. Dodatkowo, respondenci mogli udzielić również swoich odpowiedzi, w przypadku, kiedy uznali, że na liście brak jest zjawiska, które powinno być brane pod uwagę. Dla własnych odpowiedzi również należało podać siłę oddziaływania dla rozwoju Obszaru. Odpowiedzi własne respondentów najczęściej odnosiły się do zjawisk, których nie można było zidentyfikować w związku z danymi statystycznymi lub udostępnionymi przez gminy informacjami.

Wskazywane w badaniu ankietowym zjawiska miały charakter ponadlokalny – zjawiska występujące na terenie szerszym niż obszar jednej gminy. Badanie ankietowe było zakończone metryczką.

Zidentyfikowane w badaniu desk reaserch silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia zweryfikowane zostały w oparciu o badanie ankietowe na próbie

¹¹ <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027>, [dostęp: październik 2022 r.].

136 osób zamieszkujących obszar Południowego Obszaru Funkcjonalnego (respondenci reprezentowali 22 z 25 gmin). Minimalna wielkość próby określona dla poziomu ufności 90% wyniosła 120 osób (przy zakładanej wielkości frakcji 0,8 i błędzie maksymalnym wynoszącym 6%). Wśród respondentów przeważały:

- z uwagi na rodzaj podmiotu – **osoby fizyczne** (70,6%),
- z uwagi na płeć – **kobiety** (68,0%),
- z uwagi na wiek – **osoby w wieku 41-65 lat** (51,5%),
- z uwagi na wykształcenie – **osoby z wykształceniem wyższym** (81,5%),
- z uwagi na status społeczno-zawodowy – **osoby pracujące** (72,7%),
- z uwagi na okres zamieszkiwania – **osoby zamieszkujące w obszarze od ponad 25 lat** (64,7%).

Największą partycypacją w przeprowadzonym badaniu wykazali się mieszkańcy miasta Dzierżoniów (14,0%), gminy Bystrzyca Kłodzka (8,9%) i gminy Kłodzko (8,9%) – wskazanie miejsca zamieszkania respondenta/funkcjonowania podmiotu.

Analizując wyniki badania, można stwierdzić, że w dużej mierze potwierdziły one zidentyfikowane silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia Południowego Obszaru Funkcjonalnego. Większość ankietowanych uznała wskazane zjawiska jako ważne lub bardzo ważne.

W przypadku silnych stron jako najważniejsze respondenci uznali:

- Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki (średnia ocena: 4,41),
- Różnorodność walorów przyrodniczo-krajobrazowych (4,38),
- Relatywnie dobre pokrycie Obszaru siecią dróg (4,37).

W przypadku słabych stron jako najważniejsze respondenci uznali:

- Ograniczony dostęp do lekarzy specjalistów (4,51),
- Niezadawalający stan techniczny infrastruktury drogowej i kolejowej (4,42),
- Pogłębiające się negatywne trendy demograficzne (4,33).

W przypadku szans jako najważniejsze respondenci uznali:

- Rozbudowa infrastruktury drogowej (4,56),
- Dostępność funduszy unijnych wspierających przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, innowacyjność przedsiębiorstw, współpracę sektora naukowo-badawczego z biznesem (4,44),
- Wzrost znaczenia turystyki (4,42).

W przypadku zagrożeń jako najważniejsze respondenci uznali:

- Wysokie koszty ogrzewania ekologicznymi nośnikami energii (4,58),
- Zapaść służby zdrowia (4,56),
- Dalsza dewastacja infrastruktury drogowej i kolejowej (4,49).

Najmniej istotne w opinii respondentów były z kolei:

- Długoletnia współpraca części gmin z gminami czeskimi (3,83) – w przypadku silnych stron,
- Niezadawalające wyniki z egzaminu ósmoklasisty (3,41), Braki w oznaczeniach szlaków turystycznych (3,79) Niższy niż w regionie odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną, co może przekładać się na późniejsze wyniki w nauce (3,81%) – w przypadku słabych stron,
- Realizacja polityki prorodzinnej państwa (3,67) – w przypadku szans,

- Większa atrakcyjność inwestycyjna gmin wchodzących w skład Legnicko Głogowskiego Okręgu Miedziowego oraz Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego (3,82) – w przypadku zagrożeń.

Zaprezentowane w poniższej tabeli wyniki przeprowadzonej analizy SWOT stanowią punkt wyjścia do definiowania celów i działań. W ten sposób przedmiotowa analiza ujawnia również obszary wymagające poprawy w funkcjonowaniu Południowego Obszaru Funkcjonalnego:

- zjawiska zidentyfikowane na bazie diagnozy zaznaczone zostały w tabeli **kolorem niebieskim**,
- zjawiska zidentyfikowane na podstawie odpowiedzi własnych respondentów zaznaczone zostały w tabeli **kolorem czerwonym**. Wzięto pod uwagę powtarzające się, adekwatne i istotne odpowiedzi respondentów.

Tabela 28. Analiza SWOT

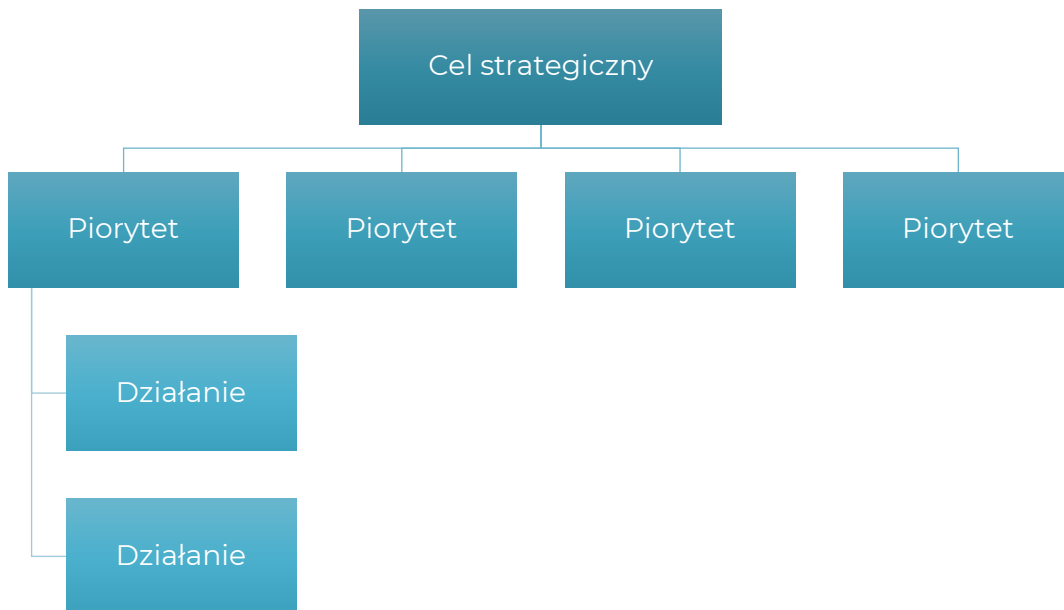
SILNE STRONY (S)	SŁABE STRONY (W)
S.1. Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki S.2. Rozpoznawalny produkt uzdrowiskowy S.3. Występowanie cennych historycznie i kulturowo układów przestrzennych S.4. Wysoka ocena atrakcyjności inwestycyjnej gmin: Bielawa, Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Ząbkowice Śląskie, Łądek-Zdrój, Stronie Śląskie oraz miast Kłodzko i Dzierżoniów, S.5. Relatywnie dobry dostęp do miejsc przedszkolnych w miastach S.6. Dostęp do różnorodnej infrastruktury sportowej S.7. Bogata oferta imprez kulturalnych S.8. Relatywnie dobre pokrycie Obszaru siecią dróg S.9. Różnorodność walorów przyrodniczo-krajobrazowych S.10. Długoletnia współpraca części gmin z gminami czeskimi S.11. Niski poziom zanieczyszczenia hałasem S.12. Relatywnie dobry dostęp do miejsc żłobkowych (dzieci do lat 3) S.13. Wspieranie lokalnej przedsiębiorczości	W.1. Funkcjonowanie miast średnich pogrążonych w kryzysie i zagrożonych postępującą marginalizacją (Kłodzko, Bielawa, Ząbkowice Śląskie, Dzierżoniów) W.2. Wolniejszy niż w regionie wzrost liczby podmiotów gospodarczych W.3. Niski na tle regionu wskaźnik przedsiębiorczości W.4. Niezadawalający poziom innowacyjności przedsiębiorstw W.5. Niski stopień powiązań sieciowych W.6. Trudna sytuacja na rynku pracy osób po 50 roku życia i osób z niepełnosprawnościami W.7. Zdekaptalizowane obiekty dziedzictwa materialnego W.8. Braki w oznaczeniach szlaków turystycznych W.9. Pogłębiające się negatywne trendy demograficzne W.10. Dominujące ujemne saldo migracji i ujemny przyrost naturalny W.11. Postępujący, zwłaszcza w miastach proces starzenia się społeczeństwa W.12. Występowanie zjawiska ubóstwa w skali większej niż w regionie W.13. Niezadawalająca skala aktywności społecznej W.14. Wyraźna luka infrastrukturalna w zakresie opieki nad dziećmi do lat trzech W.15. Niższy niż w regionie odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną, co może przekładać się na późniejsze wyniki w nauce W.16. Niezadawalające wyniki z egzaminu ósmoklasisty i W.17. Ograniczony dostęp do lekarzy specjalistów W.18. Braki w infrastrukturze kulturalnej i sportowej oraz niezadawalający stan części obiektów W.19. Niezadawalający stan techniczny infrastruktury drogowej i kolejowej W.20. Regres transportu publicznego W.21. Słabo rozwinięta sieć ścieżek/dróg rowerowych W.22. Niezadawalający stopień pokrycia Obszaru infrastrukturą sieciową W.23. Zagrożenia suszą oraz powodzią W.24. Niezadawalający poziom segregacji odpadów W.25. Niezadawalający stan techniczny budynków i budowli znajdujących się w zasobie komunalnym W.26. Niezadawalająca jakość powietrza W.27. Niedostateczna sieć połączeń komunikacyjnych realizowana przez transport publiczny W.28. Słaby stan ochrony środowiska

	<p>W.29. Niewystarczająca edukacja ekologiczna</p> <p>W.30. Stan i bezpieczeństwo przestrzeni publicznej nie spełniające oczekiwań mieszkańców.</p> <p>W.31 Niewystarczające dostosowanie kształcenia zawodowego do oczekiwań przedsiębiorców i wymagań rynkowych</p> <p>W.32 Niewystarczająca aktywność organizacji pozarządowych szczególnie w zakresie wsparcia społecznego</p> <p>W. 33. Słaba oferta usług na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu (osoby starsze, niepełnosprawne)</p>
SZANSE (O)	ZAGROŻENIA (T)
<p>O.1. Dostępność funduszy unijnych wspierających</p> <p>O.2. przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, innowacyjność przedsiębiorstw, współpracę sektora naukowo-badawczego z biznesem</p> <p>O.3. Wzrost znaczenia turystyki</p> <p>O.4. Duży potencjał związany z obsługą nowego rynku „opieką nad seniorami”</p> <p>O.5. Promowanie włączenia społecznego i przeciwdziałanie ubóstwu</p> <p>O.6. Realizacja polityki prorodzinnej państwa</p> <p>O.7. Rozbudowa infrastruktury drogowej</p> <p>O.8. Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki niskoemisyjnej we wszystkich sektorach</p> <p>O.9. Stworzenie różnego rodzaju zachęt: mieszkaniowych, na rynku pracy – zapewnienie miejsc żłobkowych i przedszkolnych, itp. w celu ograniczenia odpływu ludzi młodych</p> <p>O.10. Tworzenie klastrów dziedzinowych</p> <p>O.11. Współpraca międzynarodowa (np. turystyka)</p> <p>O.12. Zagospodarowanie zniszczonych budynków i urbanturystyka</p> <p>O.13. Ułatwienia mieszkaniowe dla osób chętnych migrować na tereny gmin</p> <p>O.14. Wspieranie rękodziela i lokalnego rzemiosła</p>	<p>T.1. Większa atrakcyjność inwestycyjna gmin wchodzących w skład Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego</p> <p>T.2. Mała ilość programów wsparcia dla beneficjentów na rozwój OZE</p> <p>T.3. Postępujący proces starzenia się społeczeństwa</p> <p>T.4. Zapaść służby zdrowia</p> <p>T.5. Dalsza dewastacja infrastruktury drogowej i kolejowej</p> <p>T.6. Wysokie koszty ogrzewania ekologicznymi nośnikami energii</p> <p>T.7. Wysokie koszty budowy infrastruktury sieciowej</p> <p>T.8. Stan psychiczny społeczeństwa (marazm, brak perspektyw, motywacji, radości życia)</p> <p>T.9. Duże pokrycie Obszaru programami ochrony przyrody</p>

Źródło: opracowanie własne.

IV. Cele, jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT POF, ze wskazaniem wykorzystanego podejścia zintegrowanego, oczekiwanych wskaźników rezultatu i produktu powiązane z realizacją właściwego programu

Zintegrowane podejście do stwierdzonych potrzeb rozwojowych i potencjałów realizowane będzie według następującej struktury

W tabeli poniżej przedstawiono strukturę Celu, Priorytetów i Działań Strategii ZIT POF oraz macierz wzajemnego oddziaływania efektów realizacji ZIT POF.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że ze względu na dostępność środków programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 wdrażana będą tylko te działania, na których realizację Zarząd Województwa Dolnośląskiego zabezpieczył środki w FEDS 2021-2027. Działania te zostały oznaczone symbolem DF.X.X.

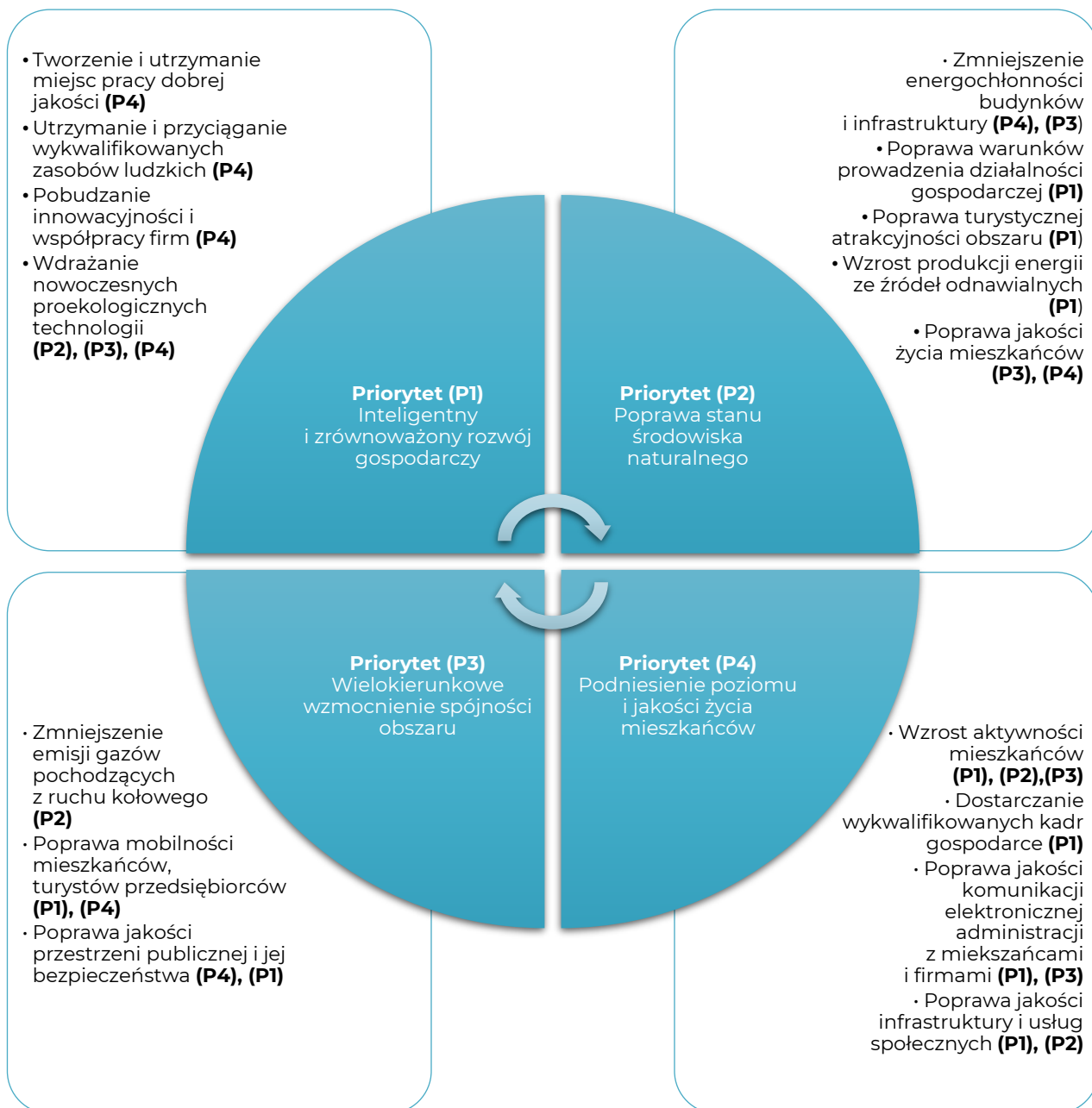
ZIT POF będzie pozyskiwał środki zewnętrzne na realizację pozostałych działań, które w treści Strategii zostały oznaczone D.X.X.

Tabela 29. Cel, Priorytety i Działania Strategii ZIT POF

Cel strategiczny: Inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy, społeczny i przestrzenny Południowego Obszaru Funkcjonalnego oparty na dekarbonizacji i innowacjach oraz sprzyjający włączeniu społecznemu	
Priorytet (P1) Inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy	Działanie (D.1.1.) Rozwój infrastruktury wspierającej przedsiębiorczość Działanie (D.1.2) Wspieranie działań innowacyjnych i współpracy przedsiębiorstw Działanie (DF. 1.3.) Rozwój i promocja turystyki
Priorytet (P2) Poprawa stanu środowiska naturalnego	Działanie (DF.2.1) Wsparcie dla gospodarki niskoemisyjnej i odnawialnych źródeł energii Działanie (DF.2.2) Usprawnienie gospodarki wodnej Działanie (DF.2.3) Ochrona przyrody oraz rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury
Priorytet (P3) Wielokierunkowe wzmocnienie spójności obszaru	Działanie (D.3.1) Budowa/modernizacja infrastruktury drogowej Działanie (D.3.2) Rozwój transportu zrównoważonego Działanie (DF.3.3) Odnowa przestrzeni i wzmocnienie bezpieczeństwa mieszkańców
Priorytet (P4) Podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców	Działanie (D.4.1) Rozwój usług elektronicznych Działanie (D.4.2) Rozbudowa/modernizacja infrastruktury Działanie (DF.4.3) Rozwój usług społecznych Działanie (DF.4.4) Aktywizacja i inkluzja mieszkańców Działanie (DF.4.5) Promowanie dziedzictwa kulturowego

Źródło: opracowanie własne.

Dla weryfikacji zintegrowanego oddziaływania realizacji Strategii ZIT POF przeprowadzono analizę powiązania spodziewanych efektów realizacji Strategii ZIT POF z zaplanowaną strategiczną interwencją. Podsumowanie analizy zaprezentowano w poniżej tabeli w formie matrycy efektów realizacji i priorytetów Strategii ZIT POF.

Rysunek 16. Macierz wzajemnego, zintegrowanego oddziaływania efektów realizacji ZIT POF¹²
 Źródło: opracowanie własne.

¹² Przy każdym z Priorytetów wskazano najważniejsze oczekiwane rezultaty jego realizacji oraz oznaczono ich oddziaływanie na inne priorytety Strategii ZIT POF (P1 – Priorytet 1, P2- Priorytet 2, P3 – Priorytet 3, P4 – Priorytet 4).

Opis zintegrowanego podejścia:

Cel strategiczny – Inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy, społeczny i przestrzenny Południowego Obszaru Funkcjonalnego oparty na dekarbonizacji i innowacjach oraz sprzyjający włączeniu społecznemu

Realizacja przyjętego celu wymaga podjęcia wielokierunkowych działań obejmujących sfery: gospodarczą, społeczną i środowiskowo-przestrzenną.

Środków na rozwój POF dostarczy m.in. efektywnie działający sektor przedsiębiorstw funkcjonujących zarówno w tradycyjnych (turystyka), jak i w innowacyjnych branżach. Pobudzaniu przedsiębiorczości wśród mieszkańców, jak również pozyskiwaniu inwestorów zewnętrznych sprzyjać będą inwestycje w rozwój infrastruktury gospodarczej.

W sferze społecznej realizowane będą działania sprzyjające wzrostowi aktywności mieszkańców, przy jednoczesnym włączeniu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym/ekonomicznym. Równocześnie inwestycje w rozwój szeroko rozumianej infrastruktury społecznej przyczynią się do poprawy dostępności i jakości oferowanych usług publicznych. Wzrostowi jakości życia mieszkańców sprzyjać będzie również wielokierunkowa rewitalizacja prowadząca do poprawy jakości przestrzeni i bezpieczeństwa publicznego.

Jednocześnie prowadzone będą inwestycje zmierzające do rozbudowy i modernizacji infrastruktury drogowej, której towarzyszyć będzie budowa dróg rowerowych i infrastruktury towarzyszącej. Usprawnieniu ulegnie również funkcjonowanie transportu publicznego, który docelowo realizowany będzie przez nowoczesny i proekologiczny tabor.

Ponadto w wyniku inwestycji w infrastrukturę ochrony środowiska oraz wskutek realizowanej polityki proekologicznej, w tym dekarbonizacji poprawie ulegnie stan środowiska naturalnego.

Priorytet (P1) Inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy

Gwarantem odwrócenia niekorzystnych, zdiagnozowanych zmian zachodzących na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego jest przyspieszenie rozwoju gospodarczego, które uaktywni endogenny potencjał Obszaru oraz pozwoli skutecznie konkurować o zewnętrzne inwestycje gospodarcze.

Realizacja niniejszego priorytetu wymaga podjęcia szeregu działań związanych z rozwojem infrastruktury wspierającej przedsiębiorczość oraz ułatwiających przedsiębiorstwom transformację w kierunku innowacyjnej i przyjaznej środowisku działalności gospodarczej.

Konieczne jest zatem podjęcie działań zmierzających do zwiększenia podaży wysokiej jakości terenów inwestycyjnych. Należy prowadzić działania związane z uzbrajaniem terenów inwestycyjnych, połączone z budową infrastruktury towarzyszącej pozwalającej na prawidłowe i efektywne korzystanie z nich. Pamiętać należy, że nakłady na uzbrojenie terenów inwestycyjnych znacząco podniosą ich atrakcyjność i pozwolą skrócić proces rozpoczynania działalności biznesowej.

Jednak oferty inwestycyjnej nie można ograniczać jedynie do gruntów. Wskazane są także działania inwestycyjne związane z zagospodarowaniem i przystosowywaniem do potrzeb przedsiębiorców istniejących budynków. W budynkach tych mogłyby zostać ulokowane m.in. inkubatory przedsiębiorczości.

Trwały rozwój Obszaru wymaga także wsparcia dla działań zmierzających do cyfryzacji przedsiębiorstw. Pomocą powinien zostać objęty m.in. rozwój e-biznesu. Na wsparcie mogłyby również liczyć przedsiębiorstwa internetowe i nowe przedsiębiorstwa TIK oraz podmioty świadczące usługi B2B.

Wspierać należy również działania zmierzające do wdrażania w przedsiębiorstwach nowych technologii sprzyjających efektywnemu gospodarowaniu zasobami, będące jednocześnie przyjaznymi dla środowiska naturalnego.

Na sytuację gospodarczą Obszaru wpływa nie tylko liczba podmiotów gospodarczych, ale także ich zdolność do współpracy, dlatego też wskazane jest promowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorcami. Równocześnie winno się wspierać współpracę przedsiębiorców z uczelniami i instytutami badawczymi. Współpraca taka korzystnie wpływałaby na innowacyjność nie tylko przedsiębiorstw, ale i całego POF.

Jak już zaznaczono rozwój gospodarczy Obszaru wymaga aktywizacji jego endogennego potencjału. Z przeprowadzonej diagnozy wynika, że Południowy Obszar Funkcjonalny dysponuje dużym bogactwem zasobów środowiska naturalnego oraz obiektów historycznych. Niestety problemem jest niejednokrotnie niezadawalający stan obiektów oraz braki infrastrukturalne utrudniające efektywne udostępnianie ich turystom. Nagromadzenie na terenie POF obiektów dziedzictwa materialnego sprawia, że działania w tym zakresie powinny być podejmowane kompleksowo.

Szczególne wagę należy przyłożyć do wyeksponowania roli uzdrowisk i miejscowości atrakcyjnych turystycznie w rozwoju POF. Rozbudowana infrastruktura turystyczno-rekreacyjnej powinna stanowić impuls do wzrostu liczby i rozwoju podmiotów świadczących usługi turystyczne i rekreacyjne.

Równolegle należy podejmować działania promocyjne zmierzające do wzmocnienia wizerunku zarówno całego Obszaru, jak i poszczególnych gmin. Ważne jest, aby podejmowane działania marketingowe miały charakter wielokierunkowy i prowadziły do stworzenia kompleksowych produktów turystycznych.

Priorytet realizowany będzie przez działania, w ramach których wskazano rodzaje interwencji¹³:

Tabela 30. Działania Priorytetu 1 Strategii ZIT POF

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
Działanie (D1.1) Rozwój infrastruktury wspierającej przedsiębiorczość	
Działanie (D1.2) Wspieranie działań innowacyjnych i współpracy przedsiębiorstw	
Działanie (DF.1.3) Rozwój i promocja turystyki	<p>1. Logika interwencji Realizacja Działania DF.1.2 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: S.1. Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki, S.2. Rozpoznawalny produkt uzdrowiskowy, S.3. Występowanie cennych historycznie i kulturowo układów przestrzennych, S.7. Bogata oferta imprez kulturalnych, S.9. Różnorodność walorów przyrodniczo-krajobrazowych, W.3. Niski na tle regionu wskaźnik przedsiębiorczości, W.7. Zdekaptalizowane obiekty dziedzictwa materialnego, W.8. Braki w oznaczeniach szlaków turystycznych.</p> <p>2. Zakres interwencji: <u>165 Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych.</u> Wsparcie uzyskują projekty zrównoważonej turystyki jak również dot. rozwoju i promowaniu publicznych walorów turystycznych. Wsparcie uzyskują m.in szlaki turystyczne np. związane z infrastrukturą rowerową oraz niezbędnymi elementami towarzyszącymi takim inwestycjom, jak np. toalety, stojaki dla rowerów, elementy zapewniające bezpieczeństwo.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na: Działanie DF.4.5 w związku z wykorzystaniem dziedzictwa kultury do rozwoju turystycznego obszaru ZIT POF.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. Produkt: Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (szt.) – wartość docelowa zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>b. Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby/rok) – wartość docelowa zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: 2.1.1.1. Cel szczegółowy: RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR).</p>

Źródło: opracowanie własne.

Priorytet (P2) Poprawa stanu środowiska naturalnego

Atrakcyjność Południowego Obszaru Funkcjonalnego jako miejsca do życia zależy m.in. od jakości środowiska naturalnego. Troska o środowisko naturalne wymaga inwestycji zmierzających do poprawy efektywności energetycznej infrastruktury publicznej i prywatnej oraz rozbudowy i modernizacji infrastruktury sieciowej.

Poprawie musi ulec przede wszystkim efektywność energetyczna budynków. Aktualny ich stan niejednokrotnie jest niezadawalający i sprzyja zjawisku niskiej emisji. Problem ten odczuwalny jest w okresie zimowym, gdyż dla ogrzewania mieszkań wykorzystywane są nieefektywne systemy, a niewystarczająca izolacja termiczna budynków rzutuje na nadmierne zużycie energii. W rezultacie konieczna jest

¹³ Zgodnie z wymiary i kody rodzajów interwencji w ramach EFRR, EFS+ i Funduszu Spójności – art. 17 ust. 5 projektu Rozporządzenia Ogólnego.

promocja i wsparcie działań zmierzających do zastosowania przez mieszkańców, przedsiębiorców i podmioty publiczne nowoczesnych i proekologicznych systemów grzewczych. Konieczne są także inwestycje związane z termomodernizacją budynków.

Należy również w szerszym zakresie promować działania zmierzające do wykorzystywania odnawialnych źródeł energii. Działania takie wpisują się w szerszy program dekarbonizacji POF. Pozwolą one ograniczyć zjawisko niskiej emisji. Wspieranie rozwoju energetyki opartej na źródłach odnawialnych jest wyrazem dbałości o środowisko i stanowi istotną kwestię w związku z turystyczną i uzdrowiskową ofertą POF.

Ważnym działaniem służącym realizacji niniejszego priorytetu będzie także rozbudowa i modernizacja sieci gazowej i ciepłowniczej oraz modernizacja lokalnych kotłowni.

Warto również pamiętać, że na terenie POF wstępują obszary zagrożone suszą i borykające się z problemem dostępności do wody pitnej, dlatego też należy wspierać działania zmierzające do pozyskania nowych ujęć wody oraz modernizacji infrastruktury sieci wodociągowych. Wskazana jest także realizacja przedsięwzięć zmierzających do ochrony zasobów wody, w tym poprzez wspieranie działań w zakresie utrzymania urządzeń melioracji wodnej. Podejmowane winny być również działania związane ze zwiększeniem retencji wód, w tym zatrzymanie spływu wód z terenów aktywności gospodarczej i skoncentrowanej zabudowy mieszkaniowej.

Jak wykazała diagnoza na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego w dalszym ciągu występują obszary, na których ograniczony jest dostęp do sieci kanalizacji sanitarnej. Należy więc w miarę posiadanych zasobów dążyć do rozbudowy sieci kanalizacyjnej. W miejscach, w których z przyczyn ekonomicznych rozbudowa sieci kanalizacyjnej jest nieuzasadniona konieczne jest wspieranie budowy indywidualnych oczyszczalni ścieków.

W ramach niniejszego priorytetu nacisk zostanie położony także na zwiększenie udziału terenów zielonych i samej zieleni w przestrzeni publicznej. Zielone (roślinne) i niebieskie (wodne) obszary pomogą w stworzeniu pożądanego mikroklimatu, a także zróżnicowanego środowiska naturalnego zwłaszcza na obszarach objętych budownictwem mieszkaniowym.

Ważnym zadaniem będzie również zakładanie nowych i odnowa istniejących terenów zieleni i parków. Promowane będą inwestycje związane z zagospodarowaniem wód opadowych na terenach budownictwa jedno i wielorodzinnego oraz terenach rekreacyjnych. Działania dot. niebiesko – zielonej infrastruktury zwiększą odporność POF na zmiany klimatu.

Realizując niniejszy priorytet podjęte zostaną także działania zmierzające do usprawnienia gospodarki odpadami, tak aby minimalizować liczbę odpadów deponowanych na składowiskach.

Zachodzące zmiany klimatu stwarzają liczne niebezpieczeństwa dla funkcjonowania ludzi, dlatego też należy wspierać służby bezpośrednio monitorujące różne zagrożenia naturalne i reagujące w przypadku wystąpienia zagrożenia, tj. w szczególności straży pożarnej – ochotniczej i państwowej. Inwestycje powinny być ukierunkowane zarówno na prewencję zagrożeń, jak i na skuteczne działanie w przypadku ich wystąpienia. Ważne będzie doposażenie w sprzęt jednostek ratowniczych oraz budowa/rozbudowa/modernizacja obiektów.

Tabela 31. Działania Priorytetu 2 Strategii ZIT POF

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
<p>Działanie (DF.2.1.) Wsparcie dla gospodarki niskoemisyjnej i odnawialnych źródeł energii</p>	<p>1. Logika interwencji Realizacja Działania DF.2.1. będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: S.1. Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki, S.2. Rozpoznawalny produkt uzdrowiskowy, W.26. Niezadawalająca jakość powietrza, W.28. Słaby stan ochrony środowiska, W.25. Niezadawalający stan techniczny budynków i budowli znajdujących się w zasobie komunalnym, W.30. Niewystarczająca edukacja ekologiczna.</p> <p>2. Zakres interwencji: <u>O45 Renowacja zwiększająca efektywność energetyczną lub działania w zakresie efektywności energetycznej w odniesieniu do infrastruktury publicznej, projekty demonstracyjne i działania wspierające zgodne z kryteriami efektywności energetycznej.</u> Wsparciem zostanie objęta wyłącznie kompleksowa modernizacja energetyczna ww. budynków obejmująca także instalacje grzewcze/chłodzące ze źródłami ciepła (bez możliwości projektów polegających na wymianie tylko źródeł ciepła), w tym także m.in. OZE, systemy wentylacji, systemy zarządzania i magazynowania energii. Działania w ramach celu szczegółowego będą finansowane zgodnie z następującą hierarchią – w pierwszej kolejności, priorytetowo wspierana będzie kompleksowa termomodernizacja, w tym z wymianą źródła ciepła, w szczególności z wykorzystaniem OZE, następnie termomodernizacja wraz z wykorzystaniem i podłączeniem do źródła ciepła sieciowego, natomiast gdy powyższe będzie niemożliwe lub nieuzasadnione technicznie lub ekonomicznie, możliwa będzie wymiana źródeł ciepła na wykorzystujące paliwo gazowe. Wykluczone z możliwości wsparcia będą inwestycje polegające na wymianie starszych urządzeń zasilanych paliwami gazowymi na nowsze. Ponadto niedopuszczalne jest stosowanie kotłów biomasowych umożliwiających zamontowanie awaryjnego rusztu oraz pieców bez automatycznego podajnika paliwa. Działania edukacyjne/doradcze w zakresie ekologii, adaptacji do zmian klimatu i budowania świadomości na temat gospodarki niskoemisyjnej mogą być prowadzone wyłącznie jako element uzupełniający w projekcie. Preferowane będą projekty skutkujące znaczną redukcją emisji gazów cieplarnianych w odniesieniu do istniejących instalacji, a także przyczyniać się do zmniejszenia emisji takich zanieczyszczeń powietrza, jak pył PM 10, pył PM 2,5 oraz benzo(a)piren, jak również do znacznego zwiększenia oszczędności energii. Ponadto premiowane będzie jak największa oszczędność kosztowa projektów oraz redukcja ubóstwa energetycznego. Prace termomodernizacyjne powinny być wykonane z uwzględnieniem zachowania trwałych warunków siedliskowych dla ptaków i/lub nietoperzy zamieszkujących dany obiekt. Finansowane będą także działania dotyczące budowy nowych budynków w zakresie budynków publicznych należących do jst, np. jako projekty pilotażowe, zawierające m.in. elementy edukacyjne. Budowa nowych budynków (zapotrzebowanie na ciepło EPh+W nie więcej niż 15 kWh/m2/rok) jako nowych obiektów nie może naruszać zapisów Programu odnoszących się do wyłączeni i ograniczeń co do budowy niektórych typów budynków określonych w innych celach szczegółowych FEDS 2021-2027 lub UP.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie DF.1.3. w związku z poprawą wizerunku obszaru wynikającą z poprawy jakości powietrza. Jednocześnie w związku z poprawą stanu środowiska naturalnego działanie będzie wpływać pozytywnie na Działanie DF.2.3. Zmodernizowane budynki poprawią atrakcyjność przestrzeni publicznej, co wpłynie korzystnie na Działanie D.F.3.3.</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. Produkt: Budynki publiczne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej (m²) – wartość docelowa zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>b. Rezultat: Szacowana emisja gazów cieplarnianych (tony ekwiwalentu dwutlenku węgla/rok) – wartość docelowa zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027:</p> <p>2.1.1.1. Cel szczegółowy: RSO2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych</p>
<p>Działanie (DF.2.2) Usprawnienie gospodarki wodnej</p>	<p>1. Logika interwencji</p> <p>Realizacja Działania DF.2.2 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmacniania silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: W.22. Niezadawalający stopień pokrycia Obszaru infrastrukturą sieciową, W.28. Słaby stan ochrony środowiska, S.1. Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki, S.9. Różnorodność walorów przyrodniczo-krajobrazowych</p> <p>2. Zakres interwencji:</p> <p><u>W części dot. gospodarki wodno-ściekowej:</u></p> <p><u>062 Dostarczanie wody do spożycia przez ludzi (infrastruktura do celów ujęcia, uzdatniania, magazynowania i dystrybucji, działania na rzecz efektywności.</u></p> <p><u>065 Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków.</u></p> <p>Wsparcie będą mogły uzyskać projekty w zakresie budowy, rozbudowy i modernizacji zbiorczych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych w aglomeracjach wskazanych w KPOŚK od 2 do 15 tys. RLM niespełniających wymogów dyrektywy ściekowej, w tym m.in. oczyszczalnie ścieków komunalnych, sieć kanalizacji sanitarnej, zagospodarowanie osadów ściekowych, monitoring. W przypadku zmiany wielkości aglomeracji np. przekroczenia 15 tys. RLM podstawowym kryterium kwalifikacji do wsparcia będzie KPOŚK. Wsparcie zostanie zapewnione przede wszystkim na inwestycje w aglomeracjach od 10 tys. do 15 tys. RLM, dla których zostanie wydzielona osobna alokacja dająca możliwość realizacji projektów wskazanych w KPOŚK. Jednak inwestycje te nie będą traktowane priorytetowo. Aglomeracje o RLM od 2 tys. do 10 tys. będą mogły uzyskać wsparcie w ramach pozostałej alokacji nieprzeznaczonej na aglomeracje od 10 tys. do 15 tys. RLM. Na obszarach, gdzie zapewniony jest sposób zagospodarowania ścieków zgodny z Dyrektywą Rady z dnia 21 maja 1991 r. dotyczącą oczyszczania ścieków komunalnych (bądź taka zgodność zostanie uzyskana w wyniku zakończenia realizowanych już projektów) możliwe będzie wsparcie na realizację samodzielnych projektów dot. systemów zaopatrzenia w wodę.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego:</p> <p>Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie DF.1.3 w związku z poprawą wizerunku obszaru wynikającą z poprawy jakości środowiska oraz dostępnością infrastruktury wodno-kanalizacyjnej dla turystów i przedsiębiorców działających w branży turystycznej. Dodatkowo w wyniku realizacji działania nastąpi poprawa jakości wód na terenie Obszaru do pozytywnie wpłynie na stan środowiska i w konsekwencji na działanie DF.2.3.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u></p> <p>Długość nowych lub zmodernizowanych sieci wodociągowych w ramach zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę (km), Długość nowych lub zmodernizowanych sieci kanalizacyjnych w ramach zbiorowych systemów odprowadzania ścieków (km).</p> <p>b. <u>Rezultat:</u></p> <p>Ludność przyłączona do zbiorowych systemów oczyszczania ścieków co najmniej II stopnia (osoby), Ludność przyłączona do udoskonalonych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę (osoby).</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>Wartości docelowe wskaźników zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: 2.1.1.1. Cel szczegółowy: RSO2.5. Wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej.</p>
<p>Działanie (DF.2.3) Ochrona przyrody oraz rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury</p>	<p>1. Logika interwencji Realizacja Działania DF.2.2 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: W.28. Słaby stan ochrony środowiska, W.29. Niewystarczająca edukacja ekologiczna, S.1. Potencjał do wielokierunkowego rozwoju turystyki, S.9. Różnorodność walorów przyrodniczo-krajobrazowych</p> <p>2. Zakres interwencji: a. <u>W części dot. ochrony przyrody i klimatu:</u> <u>079 Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej, dziedzictwo naturalne i zasoby naturalne, zielona i niebieska infrastruktura,</u> Interwencja w ramach działania będzie dotyczyła projektów z zakresu ochrony i udostępniania zasobów przyrodniczych, racjonalnego wykorzystania zasobów glebowych i leśnych, wspierania racjonalnej gospodarki zasobami wód termalnych i leczniczych w regionie, w tym także wspierane będą projekty w zakresie czynnej ochrony przyrody, w tym działania służące zachowaniu i odtworzeniu siedlisk przyrodniczych i populacji gatunków. Możliwe będzie również wspieranie zielonej i niebieskiej infrastruktury¹⁴ (w tym zielonych dachów) na terenach miejskich i ich obszarach funkcjonalnych. Dofinansowanie będą mogły otrzymać także projekty w zakresie efektywnej ochrony wartości krajobrazu oraz tworzenia i rozwoju centrów ochrony różnorodności biologicznej głównie w oparciu o gatunki rodzime, np. banki genowe, obszary chronione, parki, ogrody botaniczne, ogrody terapeutyczne, parki rehabilitacyjno-terapeutyczne, ekoparki, ogrody zoologiczne. Wsparcie uzyskają również inwestycje ograniczające antropopresję w celu ochrony terenów cennych przyrodniczo w zakresie budowy i rozwoju infrastruktury rowerowej oraz turystycznej. Na wsparcie projektów infrastrukturalnych nie związanych bezpośrednio z ochroną siedlisk i gatunków chronionych, takich jak np.: infrastruktura związana z kanalizowaniem ruchu turystycznego zostanie przekazane maksymalnie 30% alokacji ZIT POF.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie DF.1.3 w związku z poprawą wizerunku obszaru wynikającą z poprawy jakości środowiska dla turystów i przedsiębiorców działających w branży turystycznej.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027): c. <u>Produkt:</u> Liczba wspartych form ochrony przyrody. Wartości docelowe wskaźnika zostaną ustalone na dalszych etapach prac. d. <u>Rezultat:</u> Średnioroczna liczba odbiorców działań edukacji przyrodniczej we wspartych ośrodkach. Wartości docelowe wskaźnika zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: 2.1.1.1. Cel szczegółowy: RSO2.7. Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia (EFRR)</p>

¹⁴ Linia demarkacyjna, Podział interwencji i zasad wdrażania programów krajowych i regionalnych w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej Departament Programów Regionalnych, wrzesień 2022 r.

Priorytet (P3) Wielokierunkowe wzmocnienie spójności obszaru

Poprawa spójności obszaru wymaga w pierwszej kolejności rozbudowy i modernizacji infrastruktury drogowej i dostosowanie jej do aktualnych potrzeb. W pierwszej kolejności zmodernizować należy drogi o największym natężeniu ruchu oraz drogi pełniące rolę łączników z drogami wojewódzkimi i krajowymi. Równocześnie należy także prowadzić inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego dróg o znaczeniu lokalnym prowadzących do atrakcji turystycznych oraz terenów inwestycyjnych.

Rozwój infrastruktury drogowej wymaga podjęcia działań zmierzających do modernizacji istniejących dróg oraz budowy nowych odcinków, tam, gdzie to ekonomicznie uzasadnione. Elementem inwestycji w drogi powinien być rozwój infrastruktury towarzyszącej. Działania te powinny z jednej strony usprawnić komunikację wewnątrz POF, a z drugiej strony poprawić łączność Obszaru z innymi miastami i gminami w regionie.

Przebudowie dróg powinny towarzyszyć działania zmierzające do rozwoju dróg dla rowerów łączących poszczególne miejscowości, tak aby z jednej strony zachęcić mieszkańców do rezygnacji z komunikacji samochodowej, a z drugiej strony stworzyć sieć połączeń atrakcyjną dla turystów. Działania takie poprawią stan środowiska naturalnego poprzez ograniczanie niskiej emisji, a także zwiększą bezpieczeństwo użytkowników dróg.

Jednocześnie realizacja niniejszego priorytetu wymaga reorganizacji transportu zbiorowego. Należy dążyć do eliminacji wykluczenia komunikacyjnego poprzez stopniowe utworzenie spójnego systemu komunikacji publicznej. Usługi transportowe powinny być świadczone za pomocą ekologicznego i dostosowanego do potrzeb osób z ograniczeniami ruchowymi taboru oraz infrastruktury towarzyszącej takiej jak np. centra przesiadkowe, przystanki, systemy informacji o rozkładach jazdy. Ponadto należy dążyć do ograniczenia ruchu samochodowego w miastach, czemu służyć będzie budowa parkingów typu *Park&Ride* i *Bike&Ride*.

Poprawie spójności Obszaru, a jednocześnie również wzmocnieniu bezpieczeństwa mieszkańców służyć będą działania związane z odnową przestrzeni. Działania te powinny zmierzać do renowacji i modernizacji zdegradowanych budynków mieszkalnych, budynków instytucji publicznych, obiektów sportowych i rekreacyjnych oraz obiektów i obszarów przemysłowych. Ponadto należy podjąć działania porządkujące zdegradowaną przestrzeń, poprzez odnowę, ożywienie oraz uatrakcyjnienie estetyczno-wizualne tkanki architektonicznej i małej infrastruktury. Realizacja niniejszego działania wymaga m.in. kompleksowej modernizacji istniejącej tkanki mieszkaniowej. Modernizacji budynków towarzyszyć powinien remont podwórek. Jednocześnie wskazana jest również modernizacja budynków użyteczności publicznej. Jednocześnie należy również podjąć działania zmierzające do kreowania nowych obszarów przestrzeni publicznej. W tym celu wskazane jest zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych. W wyniku podjętych powyżej działań modernizacyjnych zarówno budynki, jak i cała przestrzeń będą dostosowane do potrzeb seniorów i osób z niepełnosprawnościami. Wybór obszarów podlegających interwencji powinien wynikać z Gminnych Programów Rewitalizacji.

Tabela 32. Działania Priorytetu 3 Strategii ZIT POF

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
Działanie (D3.1) Budowa/modernizacja infrastruktury drogowej	

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
<p>Działanie (D3.2) Rozwój transportu zrównoważonego</p>	<p>1. Logika interwencji Realizacja Działania DF.2.2 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmacniania silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: W.20. Regres transportu publicznego, W.21. Słabo rozwinięta sieć ścieżek/dróg rowerowych, W.27. Niedostateczna sieć połączeń komunikacyjnych realizowana przez transport publiczny.</p> <p>2. Zakres interwencji: <u>081. Infrastruktura na potrzeby czystego transportu miejskiego</u> <u>082. Tabor na potrzeby czystego transportu miejskiego</u> <u>083. Infrastruktura przeznaczona dla rowerów</u> Wsparciu podlegać będą działania związane z zakupem oraz modernizacją zeroemisyjnego (elektrycznego, wodorowego) lub niskoemisyjnego (PHEV, LNG, CNG, LPG - gdy zakup taboru bezemisyjnego nie jest uzasadniony względami operacyjnymi lub technicznymi) taboru autobusowego dla połączeń w obszarach funkcjonalnych miast, spełniającego wymogi dla „ekologicznie czystych pojazdów” w rozumieniu dyrektywy 2009/33/WE. Wspierane będą także projekty związane z budową lub modernizacją niezbędnej infrastruktury, np. bazy sprzętowe, zaplecze techniczne do obsługi taboru autobusowego, stacje ładowania pojazdów elektrycznych, stacje ładowania i tankowania paliw dla pojazdów zeroemisyjnych - na potrzeby taboru komunikacji publicznej. Wsparciem będzie również objęta budowa infrastruktury ładowania lub tankowania samochodów zeroemisyjnych, spełniającej wymogi Dyrektywy 2014/94/UE oraz zapewniającej niedyskryminacyjny dostęp dla wszystkich użytkowników – jeżeli nie ma możliwości finansowania inwestycji ze źródeł prywatnych lub z pomocy zwrotnej, a inwestycja uzasadniona jest odpowiednią analizą popytu i potrzeb. Finansowane będą także zadania związane z budową i przebudową infrastruktury transportu publicznego - infrastruktura punktowa: przystanki, wysepki, pętle, zatoki, także na drogach lokalnych w ramach połączeń aglomeracyjnych, centra przesiadkowe, węzły multimodalne, obiekty P&R, B&R, wspólny bilet, systemy informatyczne integrujące obiekty P&R z komunikacją publiczną a także infrastruktura liniowa: wydzielone trasy autobusowe wraz z ww. infrastrukturą punktową. Lokalizacja obiektów „Park&Ride” objętych wsparciem będzie zapewniała integrację z publicznym transportem zbiorowym. W miastach na prawach powiatu wsparcie dla tych obiektów będzie możliwe pod warunkiem ich zlokalizowania poza obszarem funkcjonalnego śródmieścia, wyznaczonym w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Działania realizowane będą również poprzez wsparcie inwestycji ograniczających indywidualny ruch zmotoryzowany na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych m.in. poprzez zastosowanie odpowiednich systemów, elementów uspokajania ruchu, budowy stacji i parkingów rowerowych a także dróg dla rowerów. Uzupełniająco możliwe będą także do dofinansowania inwestycje związane z systemami zarządzania ruchem (ITS). Wsparciem nie będą objęte inwestycje w infrastrukturę drogową wykorzystywaną do ruchu pojazdów samochodowych nie wykorzystywanych w transporcie publicznym, z wyjątkiem narzędzi cyfrowych, obiektów „Park&Ride” i środków ukierunkowanych na poprawę bezpieczeństwa niechronionych użytkowników dróg (w tym pieszych i rowerzystów). Preferowane będą projekty powiązane z integracją taryfową oraz wdrażaniem koncepcji „Mobilność jako Usługa”.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie DF.1.3 w związku z poprawą mobilności publicznymi środkami transportu dla turystów oraz poprawą dostępności ścieżek rowerowych. Zmniejszenie natężenia ruchu samochodowego pozytywnie wpłynie również na stan środowiska naturalnego co będzie korzystnie oddziaływało na realizację Działania D.F.2.1.</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u> Pojemność ekologicznego taboru do zbiorowego transportu publicznego (pasażerowie), Wspierana infrastruktura rowerowa (km). Wartości docelowe wskaźników zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>b. <u>Rezultat:</u> Szacowana emisja gazów cieplarnianych (tony ekwiwalentu dwutlenku węgla/rok), Roczna liczba użytkowników nowego lub zmodernizowanego transportu publicznego (użytkownicy/rok), Roczna liczba użytkowników infrastruktury rowerowej (użytkownicy/rok). Wartości docelowe wskaźników zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: RSO2.8. Wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej (EFRR).</p>
<p>Działanie (DF3.3) Odnowa przestrzeni i wzmocnienie bezpieczeństwa mieszkańców</p>	<p>1. Zakres interwencji: <u>168 Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych</u> Interwencja w ramach działania będzie dotyczyła projektów fizycznej odnowy i bezpieczeństwa przestrzeni publicznej, m.in. zagospodarowanie przestrzeni międzyblokowych, deptaków, parków, rynków, skwerów. Działania te mogą dotyczyć adaptacji do zmian klimatu, jak również poprawy funkcjonalności tych przestrzeni, czy bezpieczeństwa. Budowa/modernizacja energooszczędnego oświetlenia ulicznego będzie możliwa jako element wyżej wskazanych projektów. Nie będzie możliwy remont/modernizacja budynków mieszkalnych oraz publicznych administracyjnych. Realizowane będą również przedsięwzięcia dot. zachowania i rozwoju zielonej i niebieskiej infrastruktury, służące ekologii a także działania na rzecz zwiększania powierzchni czynnych biologicznie oraz projekty związane z poprawą kondycji psychofizycznej mieszkańców poprzez rozwój infrastruktury aktywizacji i integracji społecznej. Inwestycje drogowe będą możliwe do realizacji pod warunkiem, że będą stanowiły nieodłączny element większego projektu (nie są one dominującym elementem tego projektu), a ich koszt nie przekracza 15% kosztów kwalifikowalnych operacji.</p> <p>2. Logika interwencji Realizacja niniejszego Działania będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: W.1. Funkcjonowanie miast średnich pogrążonych w kryzysie i zagrożonych postępującą marginalizacją (Kłodzko, Bielawa, Żąbkowice Śląskie, Dzierżonów, W.7. Zdekapitalizowane obiekty dziedzictwa materialnego, W.18. Braki w infrastrukturze kulturalnej i sportowej oraz niezadawalający stan części obiektów, W.25. Niezadawalający stan techniczny budynków i budowli znajdujących się w zasobie komunalnym, W.30. Stan i bezpieczeństwo przestrzeni publicznej nie spełniające oczekiwań mieszkańców.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie Działania DF.1.3. w związku ze zmianą jakości przestrzeni, a w konsekwencji zmianą wizerunku obszaru dla turystów. Ponadto realizacja działania przyczyni się do poprawy stanu środowiska poprzez zastosowanie energooszczędnych technologii (np. oświetlenie publiczne, termomodernizacja) co będzie oddziaływało pozytywnie na Działanie DF.2.3.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u> Powierzchnia terenów publicznych objętych wsparciem (km²).</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>Wartości docelowe wskaźnika zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>b. <u>Rezultat:</u> Liczba osób, które zamieszkują obszar, na który będzie oddziaływać projekt (osoby). Wartości docelowe wskaźnika zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: Cel szczegółowy: RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.</p>

Źródło: opracowanie własne.

Priorytet (P4) Podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców

Postęp wynikający z rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) oraz wyzwania cywilizacyjne takie jak np. pandemie decydują o konieczności dalszego rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

Rozwój e-usług pozwoli z jednej strony usprawnić obsługę administracyjną interesantów urzędów, z drugiej zaś usprawnić ofertę instytucji publicznych skierowaną w szczególności do przedsiębiorców i mieszkańców. Równocześnie należy dążyć do wdrożenia tzw. Inteligentnych Technologii i rozwiązań wspierających rozwój POF. Szczególnie ważne będą działania zmierzające do rozbudowy i synchronizacji systemu e-usług w JST oraz doposażania jednostek JST (w tym jednostek oświatowych) w sprzęt IT, serwery, urządzenia peryferyjne i inne.

Jednak kluczowe znaczenie z punktu widzenia podniesienia poziomu i jakości życia mieszkańców POF będą miały inwestycje związane z budową/rozbudową/modernizacją szeroko rozumianej infrastruktury społecznej, w tym: związanej z opieką nad dziećmi do lat 3, przedszkolnej, szkolnej, zdrowotnej, kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej. Wskazany jest również rozwój budownictwa komunalnego oraz infrastruktury związanej z opieką nad osobami niesamodzielnymi.

Inwestycje w sferze infrastruktury społecznej powinny w pierwszej kolejności doprowadzić do rozbudowy infrastruktury oświatowej i wychowawczej. Ważne znaczenie należałoby przypisać działaniom zmierzającym do tworzenia nowych i modernizacji oraz doposażenia istniejących miejsc opieki nad dziećmi do lat 3. Realizacja tego zadania wymaga nie tylko budowy, rozbudowy żłobków, ale także wspierania oddolnych inicjatyw w zakresie opieki nad dziećmi do 3 lat.

Jednocześnie należy dążyć do rozbudowy i modernizacji infrastruktury przedszkolnej i szkolnej dostosowanej do zmieniającej się sytuacji demograficznej. W ramach niniejszego priorytetu ważne są również inwestycje związane z ciągłą modernizacją i doposażaniem istniejących obiektów oświatowych.

Działania w ramach niniejszego priorytetu powinny również zmierzać do zapewnienia godnego życia osobom defaworyzowanym, w tym poprzez rozwój budownictwa komunalnego i socjalnego. Standard i lokalizacja mieszkań powinny zapewnić warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w tym integrację ze społecznością lokalną.

Na poziom i jakość życia mieszkańców wpływa także dostęp do wysokiej jakości usług medycznych. W tym celu konieczne są zarówno inwestycje w infrastrukturę zdrowotną, jak i działania zmierzające do poszerzenia istniejącej oferty medycznej. Poprawie powinna ulec dostępność oraz jakość usług świadczonych przez zakłady podstawowej opieki medycznej. Większy nacisk należy położyć na dostęp do specjalistów. Wskazane jest również rozwijanie nowych usług np. teleopieki,

czyli systemu opieki i wsparcia, wykorzystującego nowoczesne narzędzia teleinformatyczne.

Jednak bezpieczeństwo zdrowotne to nie tylko dostęp do służby zdrowia, ale również profilaktyka zdrowotna. W ramach tego zadania należy promować wśród mieszkańców, a zwłaszcza wśród młodzieży zdrowy tryb życia

Jak wykazała diagnoza na terenie Południowego Obszaru Funkcjonalnego szybko postępuje proces starzenia się społeczeństwa. W rezultacie należy spodziewać się wzrostu zapotrzebowania na świadczenia opiekuńcze rozumiane jako długookresową, profesjonalną pielęgnację i rehabilitację połączoną z kontynuacją leczenia farmakologicznego. Realizowana jest ona przez zakłady opiekuńczo-lecznicze, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze, jak również zakłady długoterminowej opieki domowej. Na terenie POF podejmowane będą działania w zakresie zapewnienia mieszkańcom profesjonalnej opieki długoterminowej poprzez tworzenie nowych i rozwój istniejących form.

Inwestycje w rozwój infrastruktury społecznej winny również obejmować budowę i modernizację infrastruktury sportowej i kulturalnej, które poza funkcją usługową dla mieszkańców bardzo często stanowią o atrakcyjności turystycznej obszaru.

W ramach niniejszego priorytetu realizowane będą nie tylko inwestycje infrastrukturalne, ale również działania zmierzające do rozwoju świadczonych usług społecznych. Jednocześnie wspierane będą inicjatywy mające na celu aktywizację, integrację i inkluzję mieszkańców POF. Osiągnięcie niniejszego celu wymaga m.in. wzmocnienia istniejących i tworzenia nowych organizacji pozarządowych. Priorytetowo powinny być traktowane organizacje działające na rzecz włączenia społecznego, w tym integracji seniorów i osób z niepełnosprawnościami.

W ramach niniejszego priorytetu należy również wspierać inicjatywy zmierzające do zapewnienia mieszkańcom dostępu do usług edukacyjnych. Wymaga to podejmowania działań zmierzających do realizacji zróżnicowanych i innowacyjnych programów edukacyjnych.

Realizacja przyjętego priorytetu wymaga także podejmowania działań związanych z usprawnieniem funkcjonowania rynku pracy. Adresatem wsparcia w pierwszej kolejności winny stać się grupy defaworyzowane, w tym kobiety i osoby w wieku 50+.

Poprawa jakości życia mieszkańców wymaga również dbałości o środowisko przyrodnicze, w tym poprzez ochronę szczególnie cennych obszarów i obiektów. Ochrona tych zasobów wymaga nie tylko „twardych inwestycji” np. infrastrukturalnych, ale również podejmowania działań zmierzających do zwiększenia świadomości mieszkańców w zakresie ochrony środowiska i ochrony dóbr kultury.

W ramach niniejszego priorytetu podejmowane będą działania zmierzające do ochrony zasobów krajobrazowych i przyrodniczych, w tym poprzez nadzór nad stanem zasobów leśnych.

Równie istotna co ochrona środowiska jest dbałość o posiadane dziedzictwo kulturowe. Zadbane i wyeksponowane zabytki przyciągają turystów. Aby wykorzystać potencjał tkwiący w licznych zabytkach na terenie POF, należy podjąć działania zmierzające do inwentaryzacji samych obiektów, a także potrzebnych w nich prac inwestycyjnych i konserwatorskich. Konsekwentnie należy dążyć do ich odbudowy i przywrócenia im funkcji turystycznych poprzez renowację i odpowiednie zabezpieczenie. Istotna w tym zakresie będzie ścisła współpraca z różnymi instytucjami, w tym z organizacjami pozarządowymi.

Tabela 33. Działania Priorytetu 4 Strategii ZIT POF

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
Działanie (D4.1) Rozwój usług elektronicznych	

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
Działanie (D4.2) Rozbudowa/modernizacja infrastruktury	
<p>Działanie (D4.3) Rozwój usług społecznych</p>	<p>1. Zakres interwencji: <u>148 Wsparcie na rzecz wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (z wyłączeniem infrastruktury)</u> Interwencja w ramach działań będzie związana z upowszechnianiem dostępu do edukacji przedszkolnej poprzez tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego, dodatkowe zajęcia edukacyjne, wczesne wspomaganie rozwoju i pomoc psychologiczno-pedagogiczną, doskonalenie kadry pedagogicznej i zarządzającej; <u>149 Wsparcie na rzecz szkolnictwa podstawowego i średniego (z wyłączeniem infrastruktury)</u> Interwencja w ramach działań będzie związana z wsparciem kształcenia zawodowego oraz dostosowanie jego kierunków do uwarunkowań rynku pracy, gospodarki i wymogów ochrony klimatu, np. poprzez kształtowanie umiejętności zawodowych uczniów, w szczególności w formach praktycznych, nabywanie przez nich dodatkowych umiejętności zawodowych, uprawnień zawodowych i kwalifikacji rynkowych zwiększających ich szanse na rynku pracy, staże i praktyki zagraniczne dla uczniów i kadry zawodowego szkolnictwa średniego, w szczególności w zakresie podnoszenia umiejętności w obszarze zielonej i cyfrowej transformacji, tworzenie nowych kierunków kształcenia, tworzenie klas patronackich, zapewnienie aktywnego udziału pracodawców w procesie edukacyjnym, doradztwo edukacyjno-zawodowe, poprawę bazy dydaktycznej szkół zawodowych, szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe do potrzeb nowoczesnego nauczania, doskonalenie kadr pedagogicznych i zarządzających, programy pomocy stypendialnej).</p> <p>2. Logika interwencji Realizacja Działania DF.2.3 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: – <u>w zakresie edukacji przedszkolnej:</u> W.9. Pogłębiające się negatywne trendy demograficzne, W.10. Dominujące ujemne saldo migracji i ujemny przyrost naturalny, W.15. Niższy niż w regionie odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną, co może przekładać się na późniejsze wyniki w nauce – <u>w zakresie edukacji zawodowej:</u> W.1. Funkcjonowanie miast średnich pogrążonych w kryzysie i zagrożonych postępującą marginalizacją (Kłodzko, Bielawa, Ząbkowice Śląskie, Dzierżonów), W.31 Niewystarczające dostosowanie kształcenia zawodowego do oczekiwań przedsiębiorców i wymagań rynkowych</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie Działania DF.1.3. w związku umożliwieniem osobom młodym opiekującym się dziećmi podejmowania aktywności zawodowej lub działalności gospodarczej, między innymi w branży turystycznej. Ponadto w związku z rozwojem kwalifikacji zawodowych zmniejszeniu ulegnie wykluczenie społeczne mieszkańców co będzie korzystnie oddziaływało na realizację Działania D.4.3.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u> Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego (szt.), Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem (osoby), Wartości docelowe wskaźników zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>b. <u>Rezultat:</u> Liczba miejsc wychowania przedszkolnego, które funkcjonują przez co najmniej 24 miesiące po zakończeniu projektu (sztuki), Liczba uczniów i słuchaczy szkół i placówek kształcenia zawodowego objętych wsparciem (osoby).</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>Wartości docelowe wskaźników zostaną ustalone na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027:</p> <p>2.1.1.1. Cel szczegółowy: ESO4.6. Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami</p>
<p>Działanie (DF.4.4) Aktywizacja i inkluzja mieszkańców</p>	<p>1. Zakres interwencji:</p> <p><u>158 Działania w celu zwiększenia równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości trwałych i przystępnych cenowo usług</u></p> <p>Interwencja w ramach działań będzie związana z wsparciem usług społecznych i zdrowotnych takich jak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój usług świadczonych w społeczności lokalnej, w szczególności usług asystencji osobistej oraz opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu wraz ze wsparciem towarzyszącym zwiększającym szanse na niezależne życie (w tym wsparcie psychologiczne). Dopuszcza się możliwość świadczenia tych działań w formie e-usług; - tworzenie miejsc i świadczenie usług opiekuńczych w społeczności lokalnej, w tym specjalistycznych świadczonych w ramach placówek zapewniających dzienną i całodobową opiekę nad osobami potrzebującymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu; - wsparcie dla opiekunów faktycznych w tym opieka wytchnieniowa; - kształcenie kandydatów oraz kadr świadczących usługi społeczne, w tym opiekuńcze i asystentów oraz opiekunów faktycznych w zakresie świadczenia usług w społeczności lokalnej; - tworzenie centrów usług społecznych i rozwój dostarczanych przez nie usług; - rozwój mieszkalnictwa wspomaganego, mieszkań chronionych, wytchnieniowych, rozwój mieszkalnictwa adaptowalnego oraz innych rozwiązań - wsparcie procesu deinstytucjonalizacji placówek całodobowych o charakterze długoterminowym, polegające na rozwoju nierezydencjalnych i niezolowanych form wsparcia dziennego, środowiskowego, wsparcia wytchnieniowego, wspomaganie w domu oraz tworzenia partnerstw z innymi dostawcami usług w celu deinstytucjonalizacji; - wsparcie procesu usamodzielnienia osób przebywających w placówkach całodobowych; - wsparcie działań zapobiegających umieszczeniu osób wymagających wsparcia w placówkach całodobowych długoterminowych; - upowszechnianie form wspólnego zamieszkiwania osób niespokrewnionych oraz form zamieszkiwania dziennego lub całodobowego opiekunów w mieszkaniach osób wymagających wsparcia wraz z niezbędnymi usługami, a także rodzinne domy pomocy. Wsparcie to musi zapewniać odbiorcom możliwość niezależnego życia i włączenia społecznego zgodnie z artykułem 19 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Komentorzem ogólnym nr 5 do tej Konwencji i Uwagami Podsumowującymi Komitetu do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ; - wsparcie usług społecznych świadczonych w ramach gospodarstw opiekuńczych; <p>Działania z zakresu deinstytucjonalizacji opieki będą ukierunkowane na realizację usług dostarczanych w środowisku zamieszkania odbiorców. Jednocześnie finansowane będą działania dotyczące wsparcia dialogu obywatelskiego, tj. budowanie zdolności organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Powyższe działania mogą być realizowane poprzez</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>budowę i rozwój sieci współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego.</p> <p>2. Logika interwencji Realizacja Działania DF.2.3 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: W.1. Funkcjonowanie miast średnich pogrążonych w kryzysie i zagrożonych postępującą marginalizacją (Kłodzko, Bielawa, Ząbkowice Śląskie, Dzierżoniów), W.12. Występowanie zjawiska ubóstwa w skali większej niż w regionie, W.32 Niewystarczająca aktywność organizacji pozarządowych szczególnie w zakresie wsparcia społecznego, W. 33. Słaba oferta usług na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu(osoby starsze, niepełnosprawne).</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego: Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie D.4.2. poprzez uzupełnienie zadań infrastrukturalnych realizowanych poza ZIT POF działaniami o charakterze miękkim (EFS+). Ponadto usługi społecznych umożliwią osobom wymagającym wsparcia udział w działaniach integracyjnych co pozytywnie przyczyni się do realizacji Działania D.4.5.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u> Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie (osoby). Wartość docelowa wskaźnika zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>b. <u>Rezultat:</u> Liczba podmiotów, które rozszerzyły ofertę wsparcia lub podniosły jakość oferowanych usług (podmioty). Wartość docelowa wskaźnika zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: Cel szczegółowy: ESO4.11. Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej (EFS+).</p>
<p>Działanie (DF.4.5) Promowanie dziedzictwa kulturowego</p>	<p>1. Zakres interwencji: <u>166 Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury</u> Interwencja w ramach celu szczegółowego będzie skupiała się na promowaniu i ochronie materialnego dziedzictwa kulturowego i rozwoju instytucji kultury. Projekty w zakresie kultury i infrastruktury dziedzictwa kulturowego powinny być zgodne z dokumentem „Europejskie zasady jakości interwencji finansowanych przez UE o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe” opracowanym przez ICOMOS.</p> <p>2. Logika interwencji Realizacja Działania DF.4.5 będzie zmierzała do minimalizacji problemów i wzmocnienia silnych stron, które zostały zidentyfikowane w analizie SWOT (podsumowaniu diagnozy) tj.: S.3. Występowanie cennych historycznie i kulturowo układów przestrzennych, S.7. Bogata oferta imprez kulturalnych, W.7. Zdekapitalizowane obiekty dziedzictwa materialnego, W.18. Braki w infrastrukturze kulturalnej i sportowej oraz niezadawalający stan części obiektów, W.13. Niezadawalająca skala aktywności społecznej.</p> <p>3. Wykorzystanie podejścia zintegrowanego:</p>

Działanie	Kody dotyczące wymiaru zakresu interwencji
	<p>Realizacja działania będzie pozytywnie oddziaływać na Działanie DF.1.3. poprzez poprawę oferty kulturalnej obszaru dla turystów. Ponadto w związku z działaniami dot. infrastruktury kultury nastąpi polepszenie jakości przestrzeni publicznych co będzie miało związek z realizacją Działania DF.3.3. Lepsza oferta kulturalna będzie istotna w kontekście realizacji DF.4.3, w związku z potrzebami w tym zakresie osób objętych opieką społeczną.</p> <p>4. Wskaźniki monitoringu Działania (w powiązaniu z FEDS 2021-2027):</p> <p>a. <u>Produkt:</u> Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (szt.). Wartość docelowa wskaźnika zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>b. <u>Rezultat:</u> Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby). Wartość docelowa wskaźnika zostanie ustalona na dalszych etapach prac.</p> <p>5. Spójność z FEDS 2021-2027: 2.1.1.1. Cel szczegółowy: RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR)</p>

Źródło: opracowanie własne.

V. Budżet Strategii ZIT POF¹⁵

Na dzień sporządzania projektu Strategii ZIT POF tj. (listopad 2022 r.) r. brak jest zatwierdzonych wytycznych dot. zasad kwalifikowalności wydatków w nowym okresie programowania 2021-2027 oraz nie jest znany poziom współfinansowania poszczególnych typów projektów środkami krajowymi. W związku z tym poziom dofinansowania środkami UE zaproponowano w wysokości 70% wartości całkowitej alokacji FEDS 2021-2027. Ponadto w toku trwających negocjacji z Komisją Europejską projektu programu FEDS 2021-2027 mogą nastąpić zmiany w szczegółowych zasadach kwalifikowalności projektów co będzie miało wpływ na listę projektów ZIT POF i w konsekwencji budżet. W związku z wyżej opisaną sytuacją istnieje prawdopodobieństwo konieczności korekty budżetu i przesuwania środków pomiędzy działaniami w następnych wersjach Strategii ZIT POF. Alokacja środków FEDS 2021-2027 przeznaczonych na współfinansowanie Strategii ZIT POF została przyjęta na podstawie informacji z pisma Marszałka Województwa Dolnośląskiego z dnia 28.04.2022 r. wg kursu euro 4,80 zł.

Tabela 34. Budżet Strategii ZIT POF w zakresie współfinansowania środkami FEDS 2021-2027

Wyszczególnienie		Wkład FEDS 2021-2027 (tys. euro)	Wkład FEDS 2021-2027 (tys. zł)	Wkład krajowy (tys. zł)	Razem (tys. zł)
Priorytet (P1) Inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy	Działanie (D.1.1) Rozwój infrastruktury wspierającej przedsiębiorczość	-	-	-	-
	Działanie (D.1.2) Wspieranie działań innowacyjnych i współpracy przedsiębiorstw	-	-	-	-
	Działanie (DF.1.3) Rozwój i promocja turystyki	4 570,725	4 570,725	1 958,882	6 529,607
	165 Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych.	4 570,725	21 939,480	9 402,634	31 342,114
Priorytet (P2) Poprawa stanu środowiska naturalnego	Działanie (DF.2.1) Wsparcie dla gospodarki niskoemisyjnej i odnawialnych źródeł energii	2 405,000	11 544,000	4 947,429	16 491,429
	045 Renowacja zwiększająca efektywność energetyczną lub działania w zakresie efektywności energetycznej w odniesieniu do infrastruktury publicznej, projekty demonstracyjne i działania wspierające zgodne z kryteriami efektywności energetycznej.	2 405,000	11 544,000	4 947,429	16 491,429
	Działanie (DF.2.2) Usprawnienie gospodarki wodnej	9 080,803	43 587,854	18 680,509	62 268,363
	062 Dostarczanie wody do spożycia przez ludzi (infrastruktura do celów ujęcia, uzdatniania, magazynowania i dystrybucji, działania na rzecz efektywności, 065 Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków.	9 080,803	43 587,854	18 680,509	62 268,363
	Działanie (DF.2.3) Ochrona przyrody oraz rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury	2 754,836	13 223,213	5 667,091	18 890,304
	079 Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej, dziedzictwo naturalne i zasoby naturalne, zielona i niebieska infrastruktura	2 754,836	13 223,213	5 667,091	18 890,304
Priorytet (P3) Wiele	Działanie (D.3.1) Budowa/modernizacja infrastruktury drogowej	-	-	-	-

¹⁵ Dla działań, dla których brak finansowania ze środków FEDS 2021-2027 brak możliwości wskazania budżetu Strategii ZIT POF.

Wyszczególnienie		Wkład FEDS 2021-2027 (tys. euro)	Wkład FEDS 2021-2027 (tys. zł)	Wkład krajowy (tys. zł)	Razem (tys. zł)
	Działanie (DF.3.2) Rozwój transportu zrównoważonego	8 965,443	43 034,126	18 443,197	61 477,323
	081. Infrastruktura na potrzeby czystego transportu miejskiego, 082. Tabor na potrzeby czystego transportu miejskiego, 083. Infrastruktura przeznaczona dla rowerów.	8 965,443	43 034,126	18 443,197	61 477,323
	Działanie (DF.3.3) Odnowa przestrzeni i wzmocnienie bezpieczeństwa mieszkańców	4 570,725	21 939,480	9 402,634	31 342,114
	168 Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych	4 570,725	21 939,480	9 402,634	31 342,114
Priorytet (P4) Podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców	Działanie (D.4.1) Rozwój usług elektronicznych	-	-	-	-
	Działanie (D.4.2) Rozbudowa/modernizacja infrastruktury	-	-	-	-
	Działanie (DF.4.3) Rozwój usług społecznych	3 200,000	15 360,000	6 582,857	21 942,857
	148 Wsparcie na rzecz wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (z wyłączeniem infrastruktury)	1 700,000	8 160,000	3 497,143	11 657,143
	149 Wsparcie na rzecz szkolnictwa podstawowego i średniego (z wyłączeniem infrastruktury)	1 500,000	7 200,000	3 085,714	10 285,714
	Działanie (DF.4.4) Aktywizacja i inkluzja mieszkańców	1 500,000	7 200,000	3 085,714	10 285,714
	158 Działania w celu zwiększenia równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości trwałych i przystępnych cenowo usług	1 500,000	7 200,000	3 085,714	10 285,714
	Działanie (DF.4.5) Promowanie dziedzictwa kulturowego	4 570,725	21 939,480	9 402,634	31 342,114
	166 Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	4 570,725	21 939,480	9 402,634	31 342,114
	Pomoc techniczna	428,714	2 057,827	9 877,571	47 412,339
RAZEM		42 046,971	184 456,706	88 048,519	307 982,165

Źródło: opracowanie własne.

VI. Warunki i procedury obowiązujące w realizacji Strategii ZIT POF

Najważniejsze warunki obowiązujące w realizacji Strategii ZIT POF

Na podstawie art. 74 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559, 583 i 1005) zawarte zostało w dniu 02.10.2020 r. (Porozumienie). Przedmiotowe porozumienie konstytuuje Związek ZIT Południowego Obszaru Funkcjonalnego (POF) w rozumieniu Ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (Dz. U. poz. 1079). Na mocy porozumienia stroną reprezentującą Związek ZIT POF jest Gmina Miejska Dzierżoniów reprezentowana przez Burmistrza Dzierżoniowa.

W związku z powyższym oraz w związku z postanowieniami art. 29 ust. 2-5 Rozporządzenia UE Nr 2021/1060, Gmina Miejska Dzierżoniów reprezentowana przez Burmistrza Dzierżoniowa wykonywać będzie zadania związane z wdrażaniem niniejszej Strategii. Funkcje administracyjne związane z wdrażaniem Strategii pełnić będzie wydzielona jednostka organizacyjna w strukturach administracyjnych Urzędu Miejskiego Dzierżoniowa. Ponadto w systemie wdrażania ZIT POF funkcję programową pełnić będzie Komitet Sterujący, natomiast funkcję opiniodawczą pełnić będzie Rada ZIT POF.

Poniżej zaprezentowano najważniejsze informacje dot. podmiotów zaangażowanych we wdrażanie ZIT POF i ich zadań.

Lider ZIT POF

Funkcję Lidera ZIT POF (dalej Lider) pełni Gmina Miejska Dzierżoniów reprezentowana przez Burmistrza Dzierżoniowa.

Najważniejsze zadania Lidera to m.in.:

- Reprezentowanie gmin ZIT POF w procesie negocjacji, ustanawiania i realizacji instrumentu ZIT POF.
- Zatwierdzenie Strategii ZIT POF i jej zmian po uzyskaniu pozytywnej opinii Komitetu Sterującego ZIT POF oraz opinii Rady ZIT POF.
- Podpisanie w imieniu ZIT POF porozumienia w sprawie finansowania Strategii ZIT POF ze środków FEDS 2021-2027 lub innych środków zewnętrznych.
- Udział w wyborze do dofinansowania, o którym mowa w art. 29 ust. 3 rozporządzenia ogólnego, projektów wynikających ze strategii ZIT POF, w szczególności przez umieszczenie w tych strategiach listy projektów, które mogą ubiegać się o dofinansowanie.
- Udział w pracach Komitetu Monitorującego FEDS 2021-2027.
- Zatwierdzenie rocznych raportów monitoringowych z realizacji Strategii po uprzedniej opinii Komitetu Sterującego ZIT POF oraz Rady ZIT POF.

Jednostka wdrażająca ZIT POF

Funkcje administracyjne związane z wdrażaniem Strategii ZIT POF prowadzić będzie wydzielona w strukturach organizacyjnych Urzędu Miejskiego Dzierżoniowa jednostka organizacyjna (dalej: Jednostka wdrażająca). Pracodawcą dla osób zatrudnionych w Jednostce wdrażającej będzie Burmistrz Dzierżoniowa. W zakresie

realizacji zadań Jednostka wdrażająca będzie stosować regulaminy wewnętrzne oraz zasady obowiązujące przy realizacji zadań współfinansowanych ze środków FEDS 2021-2027 oraz innych zewnętrznych źródeł finansowania. Koszty funkcjonowania Jednostki wdrażającej współfinansowane będą ze środków Pomocy Technicznej FEDS 2021-2027 oraz środków pochodzących z budżetów JST tworzących ZIT POF.

Najważniejsze zadania Jednostki wdrażającej Strategię ZIT POF to m.in.:

- Przygotowanie projektu Strategii ZIT POF oraz jej zmian.
- Obsługa administracyjna Lidera ZIT POF w zakresie realizacji jego zadań.
- Zadania związane z udziałem w wyborze projektów do dofinansowania, o którym mowa w art. 29 ust. 3 rozporządzenia ogólnego, projektów wynikających ze strategii ZIT POF, w szczególności przez umieszczenie w tych strategiach listy projektów, które mogą ubiegać się o dofinansowanie.
- Realizację projektów finansowanych ze środków Pomocy Technicznej FEDS 2021-2027.
- Przygotowanie i obsługa posiedzeń Komitetu Sterującego ZIT POF i Rady ZIT POF.
- Opracowanie projektów rocznych raportów monitoringowych z realizacji ZIT POF.
- Prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych,
- Współpraca z IZ FEDS 2021-2027.

Komitet Sterujący ZIT POF (Komitet Sterujący)

W skład Komitetu Sterującego wchodzi po jednym przedstawicielu gmin i powiatów tworzących Południowy Obszar Funkcjonalny. Przewodniczącym Komitetu Sterującego jest Burmistrz Dzierżoniowa (lub upoważniony przez niego przedstawiciel). Szczegółowe zasady funkcjonowania Komitetu Sterującego określa jego regulamin.

Najważniejsze zadania Komitetu Sterującego to m.in.:

- Opinia dla projektu Strategii ZIT POF i jej zmian.
- Udział przedstawicieli Komitetu Sterującego w pracach Komitetu Monitorującego FEDS 2021-2027.
- Opiniowanie rocznego sprawozdania z realizacji ZIT POF.
- Wydawanie opinii i formułowanie wniosków z własnej inicjatywy oraz na wniosek Przewodniczącego Komitetu Sterującego ZIT POF

Rada ZIT POF (Rada)

Rada ZIT POF pełnić będzie funkcję doradczą dla Lidera i powołana zostanie w celu realizacji zasady partnerstwa i wielopoziomowego zarządzania. W skład Rady ZIT POF wchodzi reprezentanci partnerów wskazanych w Artykule 8, ust 1, pkt. b i c Rozporządzenia UE Nr 2021/1060, którzy zadeklarują udział w pracach Rady. Procedurę wyboru członków Rady ZIT POF określi Lider ZIT POF. Rada działa na podstawie regulaminu wewnętrznego.

Najważniejsze zadania Rad ZIT POF to m.in.:

- Opiniowanie projektu Strategii ZIT POF oraz jej zmian.
- Opiniowanie rocznych sprawozdań monitoringowych na wniosek Lidera ZIT POF.

- Wydawanie opinii w sprawach związanych z wdrażaniem Strategii ZIT POF na wniosek Lidera ZIT POF.

Najważniejsze procedury obowiązujące przy realizacji Strategii ZIT POF

Zarys procedury przygotowania i zatwierdzenia Strategii ZIT POF

Projekt Strategii ZIT POF przekazywany jest gminom i powiatom tworzącym Południowy Obszar Funkcjonalny w celu uzgodnień. Następnie dokument poddawany jest konsultacjom społecznym (z udziałem Rady). Wynikające z konsultacji ustalenia wprowadzane są do dokumentu, który jako projekt Strategii ZIT POF poddany zostaje Strategicznej Ocenie Oddziaływania na Środowisko. Rekomendacje z SOOŚ uwzględniane są w treści dokumentu. Decyzję o zatwierdzeniu Strategii podejmuje Lider ZIT POF po akceptacji Komitetu Sterującego ZIT POF. Strategia ZIT POF podlega opiniowaniu przez IZ FEDS 2021-2027. Pozytywna opinia w/w podmiotów jest warunkiem realizacji ZIT POF. Zmiany dokumentu dokonywane są analogicznie do procedury zatwierdzania. Zatwierdzona Strategia ZIT POF i jej zmiany publikowane są na stronie internetowej Lidera ZIT POF.

Zarys procedury przygotowania i zatwierdzania rocznych sprawozdań monitoringowych

Projekt rocznego sprawozdania monitoringowego przygotowywany jest przez Jednostkę wdrażającą ZIT POF i przekazywany do Rady ZIT POF oraz Komitetu Sterującego ZIT POF w celu uzyskania opinii. Następnie sprawozdanie zatwierdza Lider ZIT POF. Jednostka wdrażająca ZIT POF przekazuje zatwierdzone sprawozdanie do Instytucji Zarządzającej Funduszami Europejskimi dla Dolnego Śląska 2021-2027 do dalszych prac.

Zarys procedur wdrażania

W związku z realizacją zadań Jednostki wdrażającej ZIT POF wynikających z zadań związanych z udziałem w wyborze projektów do dofinansowania, o którym mowa w art. 29 ust. 3 rozporządzenia ogólnego Jednostka Wdrażająca ZIT POF posługuje się procedurami ustanowionymi dla FEDS 2021-2027 lub innych środków zewnętrznych oraz regulaminami wewnętrznymi.

W związku z realizacją projektów współfinansowanych ze środków Pomocy Technicznej Jednostka wdrażająca ZIT POF posługuje się procedurami ustanowionymi dla FEDS 2021-2027 i regulaminami wewnętrznymi.

Jednostka wdrażająca ZIT POF realizuje działania informacyjne i promocyjne w zakresie uzgodnionym z Instytucją Zarządzającą FEDS 2021-2027, zgodnie z przepisami prawa wspólnotowego i krajowego, jak również zapisami dokumentów programowych, zasadami zawartymi w systemie realizacji Programu, a także wytycznymi krajowymi i programowymi oraz zaleceniami Instytucji Zarządzającej.

VII. Opis procesu zaangażowania społecznego w proces tworzenia Strategii

Zostanie uzupełnione po zakończeniu konsultacji społecznych projektu Strategii ZIT POF.

VIII. Opis procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko

Zostanie uzupełnione po zakończeniu procedury Strategicznej Oceny Oddziaływania na Środowisko ZIT POF lub procedury odstąpienia od Strategicznej Oceny Oddziaływania na Środowisko.

Załącznik 1. Wykaz operacji, które mają być wspierane

W związku z postanowieniami Zasad realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027¹⁶ wzór listy projektów dla ZIT POF określa Instytucja Zarządzająca FEDS 2021-2027. Na moment opracowania niniejszego projektu Strategii ZIT POF, IZ FEDS 2021-2027 nie przekazała wytycznych w tym zakresie i w związku z tym wykaz operacji, które mają być realizowane zostanie uzupełniony w kolejnej wersji Strategii ZIT POF.

Lista projektów do Strategii ZIT POF zawierać będzie projekty niekonkurencyjne (zgodnie z definicją projektów niekonkurencyjnych z „Wytycznych dotyczących wyboru projektów na lata 2021-2027”¹⁷) zgłoszone przez samorządy tworzące ZIT POF. Decyzja o umieszczeniu projektów na liście projektów zostanie podjęta w ramach procedury zatwierdzania Strategii ZIT POF przez lidera po uprzednim uzyskaniu pozytywnej opinii Komitetu Sterującego oraz opinii Rady.

Strategia ZIT POF realizowana będzie przez projekty zintegrowane tj.: *„Projekt zintegrowany to projekt, który wpisuje się w cele rozwoju obszaru funkcjonalnego objętego instrumentem i jest ukierunkowany na rozwiązywanie wspólnych problemów rozwojowych – oznacza to, że projekt ten ma wpływ na więcej niż 1 gminę w MOF oraz jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i w części kierunkowej strategii. Projekt zintegrowany powinien spełniać przynajmniej jeden z dwóch warunków: a. jest projektem partnerskim w rozumieniu art. 39 ustawy wdrożeniowej; b. deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury w przypadku projektów „twardych”, lub objęcie wsparciem w przypadku projektów „miękkich”, mieszkańców co najmniej 2 gmin OF, co powinno znaleźć swoje uzasadnienie zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej strategii”¹⁸.*

¹⁶ Źródło: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027> [dostęp listopad 2022],

¹⁷ Wytyczne dotyczące wyboru projektów na lata 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, 12 października 2022 r., https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/111539/Wytyczne_dotyczace_wyboru_projektow_na_lata_2021_2027.pdf [dostęp listopad 2022],

¹⁸ Źródło: Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, sierpień 2022 r., <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zasady-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027> [dostęp listopad 2022].

Załączniki dotyczące diagnozy obszaru ZIT POF

Załącznik 2. Wybrane szlaki turystyczne na terenie POF

Lp.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Bardo (m-w)			
1	Miejska Trasa Turystyczna „Wzgórze Różańcowe”	Start i zakończenie: pl. Wolności Spacer: 1,5 h (tam i z powrotem) Stopień trudności: trasa łatwa, łagodne wzniesienie, droga leśna, nie powinna sprawić problemu seniorom i rodzinom z małymi dziećmi Warto zobaczyć: Bazylika, Muzeum Sztuki Sakralnej, Szopka, detale architektury starego miasta, Kaplice Różańcowe. Istnieje możliwość zwiedzania także wewnątrz Kaplic Różańcowych	Niewysokie wzgórze (380 m n.p.m.) w bezpośrednim sąsiedztwie miasta, na północ od jego centrum, to dawna Łysa Góra, a dziś Wzgórze Różańcowe. Prowadzi na nie lipowo-klonowa aleja w kształcie rozrzuconego różańca. Wzdłuż trasy wzniesiono kaplice odnoszące się do poszczególnych tajemnic różańcowych. Każdą z budowli zaprojektowano w innym stylu architektonicznym. Możemy tu podziwiać m.in. średniowieczny zamek kamienny czy mauretańską twierdzę. Bajkowa architektura kaplic doskonale prezentuje się na tle zieleni otaczających je lasów i malowniczych widoków.
2	Miejska Trasa Turystyczna „Kalwaria”	Start i zakończenie: pl. Wolności Wędrówka górską: czas ok. 4 h. Stopień trudności: trasa o średnim stopniu trudności, kilka stromych podejść, warto założyć górskie buty	Warto zobaczyć: Bazylika, Muzeum Sztuki Sakralnej, Ruchoma Szopka, zabytkowe kamienice, dawne gospody i zajazdy przy ul. Głównej, kamienny most na Nysie Kłodzkiej, kapliczki, krzyże i stacje Drogi Krzyżowej, pozostałości po średniowiecznym zamku, Źródło Maryi, Piękny Widok, Obryw Skalny, Kaplica Górską Punkty widokowe: Piękny Widok, Obryw Skalny.
Bielawa (m)			
3	Góra Parkowa	Start: Bielawa, wejście do lasu od strony ul. Westerplatte. Przejście: ok. 1,5 h. Długość: ok. 1 km	Atrakcje: wieża widokowa, miejsca do grillowania, tablice informacyjne.
4	Łysa Góra	Start: Bielawa, wejście od. Al. Jana Pawła II lub od ul. Wodnej. Przejście: około 1 h. Długość: ok. 1 km	Atrakcje: panorama miasta ze szczytu, tablica informacyjna na wejściu.
5	Bukowa Kalenica	Start: Bielawa, Leśny Dworek, pętla ul. Nowobielawska. Przejście: około 1 godziny do Trzech Buków, około 2 godzin z Trzech Buków na Kalenicę, powrót około 3 h. Długość: około 6 km.	Atrakcje: wieża widokowa na Kalenicy, miejsca do grillowania, tablice informacyjne.
Bystrzyca Kłodzka (m-w)			
6	Szlak czerwony	Główny Szlak Sudecki im. M. Orłowicza	
7	Sudecka Droga św. Jakuba		
8	Szlak pomarańczowy	Sudecki Szlak Konny	
9	Miejska Trasa Turystyczna	Trasa po Bystrzycy Kłodzkiej	
10	Leśna Droga Wieczność		Ze Strażnikiem Wieczności w Górach Bystrzyckich.
11	Szlak zielony	Szlak z Gorzanowa na Hutę i Wapniarkę	
Ciepłowody (w)			
12	Wokół Ciepłowód	Ciepłowody – Kawia Góra – Ciepłowody	Wieża widokowa na Kawiej Górze, gdzie można poznać legendę Ciepłowód.
13	Ciepłowody – Henryków	Ciepłowody – Jakubów – Janówka – Targowica – St. Henryków – Henryków	Warto zobaczyć dwór w Targowicy i kościół w St. Henrykowie.
14	Henryków - Ciepłowody	Henryków – Muszkowice – Piotrowice Pl. – Baldwinowice – Kobyła Głowa - Ciepłowody	Opactwo Cystersów, Kaplica w Muszkowicach, kościół w Piotrowicach pl., Zamek i Kościół w Ciepłowodach.
Duszniki-Zdrój (m)			
15	Szlak czerwony	Duszniki-Zdrój – Kudowa-Zdrój (Główny Szlak Sudecki)	
16	Szlak niebieski	Duszniki-Zdrój – Karłów	
17	Szlak czerwony	Duszniki-Zdrój – Zieleniec	Główny Szlak Sudecki

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Dzierżoniów (m)			
18	Trakt Smoka	Zaczyna się od zwiedzania wieży widokowej ratusza i kopii warsztatu mennicznego, prowadzi po najważniejszych obiektach zabytkowych w mieście, tj. kościoły, średniowieczne mury obronne, XIX w. synagoga, kamienice, Młyn Hilberta czy Muzeum Miejskie.	Trasa turystyczno-spacerowa po najważniejszych obiektach zabytkowych w mieście, powstała z okazji 750-lecia miasta. Można ją pokonać samodzielnie, kierując się charakterystycznym wizerunkiem smoka. Przy każdym jest tabliczka informacyjna z QR kodem do szerszej informacji o obiekcie.
19	Trakt radiodbiorników Diora	Początek przed budynkiem ratusza, koniec przed Muzeum miejskim Dzierżoniowa, gdzie można obejrzeć wystawę poświęconą Zakładom Radiowym Diora.	Ścieżka edukacyjna ukazująca dziedzictwo Diory. Otwarta w maju 2018 r. Rozmieszczone w staromiejskim centrum Dzierżoniowa mosiężne radia „opowiadają” o historii przemysłu radiofonicznego i jego wpływie na rozwój miasta. Trakt Diory powstał w ramach projektu "Diora-Tesla – polsko-czeska historia elektrotechniki". Przejście całej trasy zajmuje około 30 minut
Dzierżoniów (w)			
20	Ścieżka Przyrodniczo-Edukacyjna „Wzgórza Kiełczyńskie”	Początek i koniec trasy znajdują się w Kiełczyńcu.	Ścieżka przebiega przez malownicze i urokliwe Wzgórza Kiełczyńskie. Oznakowana jest białym kwadratem z zielonym ukośnym pasem. Ścieżkę wyznaczają tablice edukacyjne przedstawiające w ciekawy sposób faunę i florę tego terenu, którą stanowią częściowo rzadkie gatunki roślin objęte ochroną. Długość trasy wynosi ok. 6 km.
21	Ścieżka Przyrodniczo-Historyczna w Piławie Dolnej	Ścieżka oznakowana jest w terenie biało-zielonym kwadratem przedzielonym wzdłuż przekątnej. Trasa prowadzi przez mało znane, lecz urokliwe miejsca w Piławie Dolnej – „Wsi Magicznego Kamienia”.	Wycieczkę urozmaicają przystanki historyczne, punkty z miejscami do odpoczynku oraz tablice edukacyjne. Trasa przebiega głównie drogami polnymi, po nizinnym terenie. Nadaje się dla osób w każdym wieku, na spacer o każdej porze roku. Długość ścieżki to ok. 7,5 km. Czas przejścia trasy wynosi ok. 2,5 h.
22	Szlak Św. Jakuba	Sowiogórska Droga św. Jakuba to licząca blisko 75-kilometrowa trasa. Jest szlakiem łączącym ze sobą Ślązańską Drogę św. Jakuba (Góra Ślęza - Sobótka - Kostomłoty - Środa Śląska) z Kłodzką Drogą św. Jakuba (Międzygórze - Kłodzko - Wambierzyce - Broumov - Krzeszów). Rozpoczyna się na Górze Ślęży i prowadzi przez Dzierżoniów, Pieszycę, Bielawę, masyw Gór Sowich, Nową Rudę, kończąc w Wambierzycach. Trasa wiedzie przez urokliwe tereny poczynając od Ślązkiego Parku Narodowego oraz pasmo Gór Sowich nieustannie zaskakując pięknymi krajobrazami i atrakcyjnymi miejscami wartymi odwiedzenia. Następnie przez Górę św. Anny i Górę Wszystkich Świętych, gdzie możemy podziwiać wspaniałe widoki na Wzgórza Włodzickie.	Droga św. Jakuba, nazywana często także po hiszpańsku Camino de Santiago to szlak pielgrzymkowy do katedry w Santiago de Compostela w Galicji, w północno-zachodniej Hiszpanii i jeden z najważniejszych chrześcijańskich szlaków pielgrzymkowych, obok szlaków do Rzymu i Jerozolimy. W katedrze tej, według przekonań pielgrzymów, znajduje się grób św. Jakuba Apostoła Starszego. Nie ma jednej trasy prowadzącej do katedry. Uczestnicy mogą dotrzeć do celu jednym z wielu szlaków całej Europy. Sowiogórska Droga św. Jakuba to najmłodsza Droga św. Jakuba w Polsce. Jest szlakiem łączącym ze sobą Ślązańską Drogę św. Jakuba z Kłodzką Drogą św. Jakuba.
Kamieniec Ząbkowicki (w)			
23	Szlak niebieski	Dworzec PKP Kamieniec Ząbkowicki – Pałac Marianny Orańskiej – Ożary	11 km
24	Szlak czarny	Dworzec PKP Kamieniec Ząbkowicki – Nowa Ruda	60 km
25	Szlak żółty	Dworzec PKP Kamieniec Ząbkowicki – Ząbkowice Śl. – Bardo	37 km
Kłodzko (m)			
26	Szlak Spacerowy	Szlak spacerowy „Dookoła Gminy Kłodzko”.	Najważniejszy szlak spacerowy o długość ponad 53 km.
27	Szlak zabytków sakralnych	Spacer szlakiem kłodzkich zabytków sakralnych rozpoczynamy u stóp twierdzy,	

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
		która zajęła miejsce grodu na Górze Fortecznej, kończymy przy kolumnie maryjnej po zachodniej stronie ratusza.	
Łądek-Zdrój (m-w)			
28		Przełęcz Łądecka – góra Borówkowa.	
29		Góra Trojak	
30		Zamek Karpień	
31		Łądek – Zdrój – Góra Cierniak w Radochowie, Jaskinia Radochowska	
Łagiewniki (w)			
32	Szlak zielony Łagiewniki-Jańska Góra – Jordanów Śląski	Prowadzi odkrytym terenem przez zbocze Jańskiej Góry	Rozległe widoki na Masyw Ślęzy i Góry Sowie.
33	Szlak czerwony	Szlak przebiega wzdłuż zbocza góry Radunia	Prowadzi do Przełęczy Słupickiej.
34	Szlak niebieski Przełęcz Tąpadła – Przełęcz Słupicka	Przebiega wzdłuż Masywu Góry Radunia	Szlak łączy Przełęcz Tąpadło z Przełęczą Słupicką.
Lewin Kłodzki (w)			
35	Szlak czerwony	Kudowa –Zdrój – Jerzykowice Wielkie – Dańczów – Przełęcz Lewińska – Przełęcz w Grodźcu – Bukowy Stawek – Ludowe – Duszniki-Zdrój – Kozia Hala – Podgórze PL/CZ – Zieleniec.	
36	Szlak niebieski	Przełęcz Lewińska – Lewin Kłodzki – Przełęcz Polskie Wrota – Zamek Homole – Bukowy Stawek.	
37	Szlak niebieski	Kulin Kłodzki – Gołaczów – Cisowa – Darnków – Krucza Kopa – Dańczów	
38	Szlak zielony	Fort Karola – Lisia Przełęcz – Kulin Kłodzki – Przełęcz w Grodźcu – Lewin Kłodzki – Taszów – Kocioł – Miejski Lasek – Jawornica – Kozia Hala – Orlica – Zieleniec.	
Międzyzlesie (m-w)			
39	Szlak niebieski	Międzyzlesie – Jodłów – Mały Śnieżnik – Schronisko na hali pod Śnieżnikiem (odcinek europejskiego szlaku E3).	Czas przejścia szlaku: 8 h. Szlak przebiega przez tereny leśne, które są ujęte w obszarze Natura 2000. Szlak malowniczy z licznymi punktami widokowymi.
40	Szlak żółty	Międzyzlesie – Kamieńczyk (granica państwa).	Czas przejścia szlaku: 2 h. Szlak przechodzi koło jednego z czterech na Dolnym Śląsku drewnianego kościoła w Kamieńczyku. Łączy się z innymi szlakami po stronie czeskiej.
41	Szlak niebieski	Międzyzlesie – Różanka – Solna Jama – ruiny Zamku Szczerba – Jagodna.	Czas przejścia szlaku: 8 h. Szlak biegnie koło unikatowych form przyrody nieożywionej (Solna Jama – jaskinia krasowa z interesującą fauną) Ruiny Zamku Szczerba – budowli pochodzącej z XIII w. Szlak przebiega przez tereny strefy chronionego krajobrazu Gór Orlickich i Gór Bystrzyckich.
Niemcza (m-w)			
42	Niemcz-Łagiewniki	Niemcz – Łagiewniki	Długość 14 km. Region Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie, Równina Wrocławska. Suma podejść 230 m, suma zejść 273 m. Najwyższy punkt: 349 m n.p.m.
43	Niemcza-Ciepłowody	Niemcza-Ciepłowody	Długość 11,7 km. Region Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie. Suma podejść 280m, suma zejść 236 m. Najwyższy punkt: Skrzyżowanie pod Ostrą Górą, 349 m n.p.m.
44	Niemcza-Ostra Góra	Niemcza – Ostra Góra	Długość 11,1 km. Region Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie. Suma podejść 375 m, suma zejść 240 m. Najwyższy punkt: Ostra Góra, 362 m n.p.m.

Lp.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Pieszyce (m-w)			
45	Główny Szlak Sudecki	Jedlina-Zdrój – Przełęcz Marcowa – Przełęcz Sokola – Wielka Sowa – Kozie Siodło – Przełęcz Jugowska – Kalenica – Bielawska Polana – Przełęcz Woliborska – Malinowa – Gołębia – Przełęcz Srebrna.	Najbardziej znana i uczęszczana trasa. Stanowi ona część Głównego Szlaku Sudeckiego imienia m. Orłowicza. Wiedzie główną granią Gór Sowich, przez Przełęcz Sokolą, schronisko Orzeł, na Wielką Sowę, najwyższy szczyt Gór Sowich. Następnie ciągnie się przez Kozią Równię do Przełęcz Jugowskiej (schr. Zygmunówka) i dalej przez Słoneczną, Kalenicę, Bielawską Polanę, Popielak, do Przełęcz Woliborskiej. Stamtąd przez szczyty Szerokiej, Malinowej do Przełęcz Srebrnej (czas przejścia ok. 10 h).
46	Szlak zielony z Rościszowa w kierunku Wielkiej Sowy	Odcinek Rozdroże nad Lasocinem do Rozdroża nad Modłęcinem.	Zielony szlak od Rozdroża nad Lasocinem przez Lasocin, Rościszów i okolice Podolina nad Kuźnicą (dziś już nie istnieje) w kierunku Góry Marii i Rozdroża nad Modłęcinem, skąd można dalej maszerować wybranym szlakiem. Trasa z bardzo widokowa, szczególnie na odcinku nad Kuźnicą i na otartych przestrzeniach Góry Marii.
47	Czarny szlak + Ścieżka Sentymentalna nad Kamionkami	Trzy buki – Kozie Siodło (odcinek Czarny Rycerz – Śpiewak). Krótka (ok. 1 km), lecz wymagająca Ścieżka Sentymentalna startuje z małego parkingu powyżej hotelu „Czarny Rycerz” w Kamionkach (pierwszy zakręt rozpoczynający górskie serpenty).	Przejście całej trasy zajmuje około 30 minut, a podczas wędrówki podziwiać możemy wyjątkowo skalisty krajobraz. Skałki gnejsowe tworzą charakterystyczną grań a pojedyncze filary skalne sięgają kilku metrów wysokości. Od 1888 r. istniała tutaj kopalnia Wilhelma eksploatująca srebronośną galenę tkwiącą w żyłach barytowych oraz wydrążony rok później poniżej zakrętu drogi szyb Hermann, od którego odchodziły boczne chodniki o łącznej długości 250 m, a także dwie krótkie sztolnie poziomu drugiego, po których zostały zapadliska w skarpie nad drogą. Najbardziej charakterystycznym i niewątpliwie bardzo atrakcyjnym elementem trasy jest drewniana kładka przy kilkumetrowym wodospadzie, gdzie można odpocząć wsłuchując się w szum kaskady wodnej.
Piława Górna (m)			
48	Pieszorowerowa Ścieżka Geoturystyczna po Piławie Górnej	Pieszorowerowa ścieżka geoturystyczna prowadzi przez najpiękniejsze zakątki Piławy Górnej.	Pozwala zapoznać się z historią miasta, tradycjami kamieniarskimi, budownictwem i rodzajami wykorzystywanych skał, ich obróbką, a także dziejami geologicznymi regionu.
Polanica-Zdrój (m)			
49	Leśny Szlak Wspinaczkowy	7-km szlak rozpoczyna się na polanickim deptaku przy ścianie wspinaczkowej oraz pomniku ludzi gór a przebiega północną krawędzią Piekielnej Doliny przez liczne punkty widokowe aż do pięknie położonego neogotyckiego zamku Leśna Skała w gminie Szczytna.	Teren wznoszący się na północ od Piekielnej Doliny stanowi południowo-wschodni skraj Gór Stołowych. Obfituje on w liczne wychodnie i formy skalne. Przemierzając wzgórze pomiędzy Szczytną a Polanicą-Zdrojem, możemy podziwiać skałki o wysokości od kilku do kilkudziesięciu metrów. Szczególnie warte obejrzenia są skalne grzyby, powstałe na skutek różnych form erozji, m.in. podsiąkania i korazji oraz reliktowy bór sosnowy na wzniesieniu Garnarczy.
50	Szlak Niedźwiedzia	Szlak w postaci pętli przebiega przez najpiękniejszą część uzdrowiska. Rozpoczyna się przy deptaku a następnie prowadzi przez ciekawe miejsca kurortu: deptak, Park Szachowy, Park Leśny, punkty widokowe.	Na trasie nie brak miejsc atrakcyjnych dla dzieci, place zabaw, letni tor saneczkowy, szlak fontann. Szlak upamiętnia granicę prastarego lodowca skandynawskiego, który dotarł na te tereny przed tysiącami lat. Górująca nad parkiem rzeźba niedźwiedzia polanickiego upamiętnia to wydarzenie, jest bardzo znaną atrakcją turystyczną.
51	Szlak Serduszkowy	To malownicza pętla, którą turyści mogą przemierzyć dwa pasma górskie otaczające Polanicę-Zdrój: Góry Stołowe i Góry Bystrzyckie.	Na trasie jest do zdobycia kilka szczytów o średnim stopniu trudności. Na trasie oprócz wielu pięknych widoków oraz dzikiej przyrody, znajdziemy miejsca związane z dawną historią Polanicy-Zdroju.
Stoszowice (w)			
52	Trasa nr 5 – Tylko Dla Orłów. Szlak rowerowy	Srebrna Góra – Przełęcz Woliborska – Kalenica – Przełęcz Jugowska –	Długość trasy: 29 km. Czas: około 6 h w jedną stronę. Początek trasy: Srebrna Góra, 500 m n.p.m. Najwyższy punkt – Wielka Sowa – 1015 m

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
		Wielka Sowa – Walim – Jugowice – Zagórze Śląskie.	n.p.m. Koniec trasy: Pieszycze – parking przy urzędzie miejskim, 350 m n.p.m. Stopień trudności: trudna.
53	EuroVelo 9 – zwany też Szlakiem Bursztynowym (R9). Trasa rowerowa.	Grodziszczce – Rudnica – Jemna – Srebrna Góra – Mikołajów – Brzeźnica – Potworów – Przyłęk – Kamieniec Ząbkowicki – Śrem – Topola – Błotnica.	Długodystansowy szlak rowerowy, będący projektem Europejskiej Federacji Cyklistów, biegnący z Gdańska do miejscowości Pula w Chorwacji. Na terenie Ziemi Ząbkowickiej znajdują się odcinek ok. 40 km.
54	9 BUKÓW - trasa narciarska	Przełęcz Srebrna Góra – Przełęcz Wilcza – Przełęcz Srebrna Góra.	Początek trasy znajdują się lekko poniżej Przełęczy Srebrnej (568 m n.p.m.) od tzw. Mostu Żelaznego. Trasa przebiega poprzez urokliwe miejsca leżące już w Górach Bardzkich, a środek jej wypada na Przełęcz Wilczej z miejscem parkingowym i wiatą zaopatrzoną w kominek. Trasa nie należy do tras trudnych, jest za to dość długa: 10,2 km i stanowi pętlę. Na przełęczy Srebrnej oraz w bezpośredniej okolicy znajdują się dużo miejsc parkingowych jak i punktów gastronomicznych czy noclegowych. Skala trudności: łatwa.
Stronie Śląskie (m-w)			
55	Główny Szlak Sudecki	Szlak biegnący z Łądką Zdroju przez Czarną Górę, Żmijowiec, schronisko na Śnieżniku do Międzygórze.	
56	Szlak Niebieski	Międzynarodowy szlak zaczynający się od Przełęczy Gierałtowskiej przez Przełęcz Suchą, Kamienicę, trawers Śnieżnika, do schroniska na Śnieżniku, dalej w kierunku Jodłowa.	
57	Szlak Żółty	Szlak prowadzący ze Stronia Śląskiego przez Kletno – Jaskinię Niedźwiedzią, przełęcz Śnieżnicką do schroniska na Śnieżniku.	
Szczytna (m-w)			
58	Żółty pieszy szlak turystyczny	Polanica-Zdrój (przez Piekielna Góra – Zamek Leśna Skala – Bobrowniki – Schronisko pod Muflonem) – Duszniki-Zdrój.	
59	Ścieżka edukacyjna „Szlakiem Mrówki”	Polanica-Zdrój - Szczytna	Ścieżka zrealizowana przy zielonym szlaku turystycznym prowadzącym z Polanicy – Zdroju do Karłowa.
60	Czarny/czerwony pieszy szlak turystyczny	Szczytna przez Uroczysko św. Huberta – Wolarz – przejście na czerwony szlak do Polanicy – Zdrój.	
Ząbkowice Śląskie (m-w)			
61	Szlak św. Wojciecha	Praga – Gdańsk	Stacja szlaku w Ząbkowicach Śląskich. Szlak przypomina postać św. Wojciecha oraz jego podróż z Czech na północ, gdzie prowadził misje ewangelizacyjne.
62	Miejska Trasa Turystyczna	Ząbkowice Śląskie – Stare miasto	Trasa opisuje najważniejsze i najciekawsze obiekty znajdujące się w mieście, również te, które nie są z różnych względów udostępniane do zwiedzania.
Ziębice (m-w)			
63	W poszukiwaniu słupów i granicy Św. Jana		
64	Skarby kotliny Henrykowskiej		
65	Tajemnice Lasu Muszkowickiego		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 3. Formy wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami oraz osób niesamodzielnych na terenie POF

Formy wsparcia
Bardo (m-w)

Formy wsparcia	
Usługi opiekuńcze.	
	Bielawa (m)
<p>Pomoc udzielana jest w formie świadczeń oraz w formie świadczeń niepieniężnych min. pomoc w formie usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi, skierowania do ośrodków wsparcia oraz do domów pomocy społecznej. OPS realizuje wieloletni program rządowy „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019-2023. który zapewnia min. pomoc osobom starszym, niepełnosprawnym, o niskich dochodach. Pomoc jest udzielana w formie posiłku jak i w formie świadczenia pieniężnego w postaci zasiłku celowego na zakup posiłku lub żywności. Wydawane są skierowania na żywność w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa 2014-2020 współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym w podprogramie 2020. Dzięki Realizacji programu rządowego skierowanego do osób starszych „Wspieraj Seniora” mającego na celu wsparcie w czynnościach dnia codziennego. Program był skierowany do seniorów w wieku 70 lat i więcej, którzy w stanie epidemii zdecydowali się na pozostanie w domu i nie byli w stanie zabezpieczyć sobie artykułów podstawowej potrzeby. Wsparcie polegało na dostarczaniu seniorom zakupów obejmujących artykuły spożywcze, środki higieny osobistej, realizacji recept, organizacji nieodpłatnego przekazywania artykułów żywnościowych najbardziej potrzebującym, umawianiu wizyt lekarskich, pomocy przy dokonywaniu opłat mieszkaniowych, pomocy przy załatwianiu spraw urzędowych. Jedną z inicjatyw wsparcia osób niepełnosprawnych, chorych w codziennym funkcjonowaniu było utworzenie na terenie Bielawy mieszkania chronionego, mającego za zadanie przygotować osoby w nim mieszkające do prowadzenia samodzielnego życia, uczestnictwa w życiu społecznym i ułatwić integrację społeczną. Na rzecz poprawy funkcjonowania osób niepełnosprawnych w ich środowisku społecznym świadczona jest praca socjalna. Prowadzona jest głównie w celu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej. Osoby i rodziny, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, mogą uzyskać pomoc w formie poradnictwa specjalistycznego, w szczególności prawnego, psychologicznego i rodzinnego.</p>	
	Bystrzyca Kłodzka (m-w)
<p>Usługi opiekuńcze obejmują: zaspokajanie codziennych potrzeb życiowych (sprzątanie, pranie, zakupy, sporządzanie posiłków), opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację, zapewnianie kontaktów z otoczeniem. Obiady z dowozem do miejsca zamieszkania. Usługi opiekuńcze świadczone w ośrodku wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi - Środowiskowy Dom Samopomocy. Do DPS-u kierowane są osoby, która ze względu na wiek, chorobę i niepełnosprawność wymagają całodobowej opieki. Jeśli chodzi o inne działania podejmowane na rzecz osób z niepełnosprawnościami oraz osób niesamodzielnych w ramach systemu pomocy społecznej, to zaliczyć do nich należy dodatkowo: poradnictwo specjalistyczne oraz świadczenia pieniężne, do których należą zasiłek stały oraz zasiłek celowy, okresowy oraz specjalny zasiłek celowy. Bez względu na posiadany dochód, w ramach świadczeń niepieniężnych z pomocy społecznej oferowana jest praca socjalna, a ponadto prowadzone jest poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne, dla osób i rodzin, które mają trudności w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych lub potrzebują wsparcia. Ośrodek Pomocy Społecznej w Bystrzycy Kłodzkiej realizuje następujące programy na rzecz osób z niepełnosprawnościami oraz osób niesamodzielnych: Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa 2014-2020. Dzięki Programowi Operacyjnemu Pomoc Żywnościowa 2014-2020, współfinansowanemu ze środków Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD), rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej np. dotknięte ubóstwem, niepełnosprawnością, długotrwałą lub ciężką chorobą otrzymują wsparcie w formie paczek z artykułami spożywczymi. Wieloletni rządowy program „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019-2023. Program „Posiłek w szkole i w domu” zapewnia pomoc zarówno osobom starszym jak i niepełnosprawnym, o niskich dochodach pomoc w formie posiłku z dowozem do miejsca zamieszkania a także pomoc w formie świadczenia pieniężnego na zakup żywności. Istotną formą wsparcia, z której korzystały osoby z niepełnosprawnościami oraz osoby niesamodzielne był program resortowy Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej dotyczący usług opieki wytchnieniowej i opieki asystenckiej finansowany ze środków Funduszu Solidarnościowego. Program „Opieka wytchnieniowa”, miał za zadanie odciążenie członków rodzin lub opiekunów poprzez wsparcie ich w codziennych obowiązkach lub zapewnienie czasowego zastępstwa. Dzięki temu wsparciu osoby zaangażowane na co dzień w sprawowanie opieki dysponowały czasem dla siebie, który mogły przeznaczyć na odpoczynek i regenerację, jak również na załatwienie niezbędnych spraw. Program „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” – ma na celu zapewnienie dostępności do usługi asystenta, tj. wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności oraz w funkcjonowaniu w życiu społecznym osób niepełnosprawnych. Program jest elementem polityki społecznej państwa w zakresie poprawy jakości życia osób niepełnosprawnych, zapewnienia osobom niepełnosprawnym wsparcia oraz pomocy adekwatnej do potrzeb, umożliwienia zaangażowania osób niepełnosprawnych w wydarzenia społeczne, kulturalne, rozrywkowe lub sportowe itp., dofinansowania jednostek samorządu terytorialnego dotyczącego realizacji zadań mających na celu wsparcie społeczne osób niepełnosprawnych. Realizowano także program Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej pod nazwą „Wspieraj Seniora”, w ramach którego wsparciem objęto osoby w wieku 70 lat i więcej, którzy w stanie epidemii zdecydowali się na pozostanie w domu, mieli możliwość skorzystania z usługi wsparcia, polegającej na dostarczeniu zakupów zgodnie ze wskazanym zakresem. Dostarczano artykuły podstawowej potrzeby, w tym artykuły spożywcze, czy środki higieny osobistej. Seniorzy zgłaszali potrzeby poprzez Infolinię uruchomioną w ramach programu Solidarnościowy Korpus Wsparcia Seniora lub poza Infolinią.</p>	
	Cieplowody (w)
Brak.	
	Duszniki-Zdrój (m)
<p>Usługi opiekuńcze, program Asystent Osobisty Osoby Niepełnosprawnej, program Opieka Wytchnieniowa, opieka 75+, udzielanie pomocy przy składaniu wniosków do PCPR likwidacja barier, pomoc przy ustalaniu orzeczenia dla niepełnosprawnych, zasiłki celowe, utworzenie Klubu Senior +, program polityki senioralnej na lata 2022 2030.</p>	
	Dzierżoniów (m)
<p>Asystent Osobisty Osoby Niepełnosprawnej, Mieszkanie Chronione, Specjalistyczne Usługi Opiekuńcze, Środowiskowy Dom Samopomocy, Dzienny Dom Senior+, Usługi opiekuńcze, Klub Senior +, Opieka wytchnieniowa.</p>	

Formy wsparcia
Dzierżoniów (w)
Opieka wytchnieniowa, Usługi opiekuńcze dla osób niepełnosprawnych – program, którego celem jest: zapewnienie wsparcia osobom niepełnosprawnym w formie usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych, rozszerzenie przez gminy oferty usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób niepełnosprawnych posiadających orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności w wieku do 75 roku życia.
Kamieniec Ząbkowicki (w)
Działania Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej: Program Asystent Osoby Niepełnosprawnej, Program Opieka Wytchnieniowa, Usługi opiekuńcze, Specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi, Wsparcie finansowe: zasiłek pielęgnacyjny, zasiłek stały, zasiłek okresowy, świadczenie pielęgnacyjne, specjalny zasiłek opiekuńczy.
Kłodzko (m)
Ośrodek Pomocy Społecznej w Kłodzku wspiera osoby z niepełnosprawnościami oraz osoby niesamodzielne zarówno w formie finansowej jak i poza finansowej. Pomoc poza finansowa: wsparcie w postaci usług opiekuńczych, kierowana do osób, które z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymagają pomocy innych osób, a są jej pozbawione, pomoc w formie żywności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa, kierowanie osób niepełnosprawnych do udziału w zajęciach Powiatowego Środowiskowego Domu Samopomocy w Kłodzku, wsparcie w postaci szeroko rozumianej pracy socjalnej, upowszechnianie informacji w zakresie możliwości otrzymania wsparcia z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych oraz pomoc w wypełnianiu wniosków, udzielanie wsparcia w ramach realizowanego przez Ośrodek Pomocy Społecznej w Kłodzku programu Asystent Osobisty Osoby Niepełnosprawnej. W ramach programu świadczone są usługi asystencji osobistej, które mogą w szczególności polegać na pomocy asystenta w: wykonywaniu czynności dnia codziennego dla uczestnika Programu, wyjściu, powrocie lub dojazdach z uczestnikiem Programu w wybrane przez uczestnika miejsca, załatwianiu spraw urzędowych, korzystaniu z dóbr kultury (np. muzeum, teatr, kino, galerie sztuki, wystawy), zaprowadzaniu dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności do placówki oświatowej lub przyprowadzaniu ich z niej.
Kłodzko (w)
Na terenie Gminy Kłodzko realizowane są usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania u podopiecznych wymagających wsparcia. Realizowano również specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Na terenie Gminy Kłodzko funkcjonuje Dzienny Dom „Aktywny Senior” oraz funkcjonują Kluby Seniora. Realizowany jest program „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” oraz program „Korpus Wsparcia Seniorów”. Gmina Kłodzko współpracuje ze Stowarzyszeniem św. Brata Alberta – koło Kłodzkie w zakresie dystrybucji paczek żywnościowych.
Kudowa-Zdrój (m)
Zakup autobusu dostosowanego do przewozu osób niepełnosprawnych, zakup schodolazu do Społecznego Zespołu Szkolno-Przedszkolnego, stały monitoring skierowany na indywidualne problemy osób starszych, niepełnosprawnych w tym i z zaburzeniami psychicznymi, zapewnianie odpowiedniego poziomu usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania osób wymagających tego rodzaju wsparcia, zapewnienie całonocnej instytucjonalnej pomocy dla osób starszych, niepełnosprawnych, udzielanie pomocy dla osób niepełnosprawnych, w tym pomocy finansowej, żywnościowej, poradnictwa socjalnego, zaopatrzenie osób niepełnosprawnych w niezbędny sprzęt rehabilitacyjny.
Lądek-Zdrój (m-w)
Usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze, strategia gminy - program posiłek, wspieraj seniora, paczki żywnościowe z okazji świąt Bożego Narodzenia.
Lewin Kłodzki (w)
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej świadczy usługi opiekuńcze na rzecz osób wymagających pomocy osób innych.
Łagiewniki (w)
Wspieraj Seniora 2020 – program 2021. Dowóz na szczepienia.
Międzyzlesie (m-w)
Pomoc finansowa i usługowa kierowanie do DPS, pomoc w czynnościach życia codziennego.
Niemcza (m-w)
Brak programów.
Pieszycy (m-w)
Rodziny otrzymują pomoc w formie usług opiekuńczych, od 2021 r. rodziny mogą korzystać z opieki wytchnieniowej, która jest skierowana dla opiekunów osób niepełnosprawnych, dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, która ma wydane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego jest organizowany dowóz do placówek oświatowych zgodnie z przepisami Prawa oświatowego, rodzice dzieci niepełnosprawnych otrzymują zasiłek opiekuńczy, wspieranie osób z niepełno sprawnościami oraz osób niesamodzielnych w gminie w udzielanie informacji o innych formach pomocy udzielanych przez instytucje pomocowe poza terenem gminy Pieszycy.
Piława Górna (m)
Pomoc żywnościowa w ramach Programu Operacyjnego POPŻ na lata 2014-2020, usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, świadczenia w formie specjalnych zasiłków opiekuńczych, zasiłek pielęgnacyjny, na terenie OPS funkcjonuje lodówka społeczna (pomoc w formie żywności), podstawowa opieka zdrowotna - NZOZ Poradnia Rodzinna "Familia", wsparcie pracowników socjalnych w ramach pracy socjalnej, pomoc prawna, psychologiczna.
Polanica-Zdrój (m)
Gmina wspiera osoby z niepełnosprawnościami, wsparcie osób niesamodzielnych opiera się o usługi opiekuńcze.
Stoszowice (w)
Wsparcie w formie mieszkania chronionego, usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi.

Formy wsparcia
Stronie Śląskie (m-w)
Wypłata zasiłków stałych, zasiłków pielęgnacyjnych, usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze.
Szczytna (m-w)
Gmina podejmuje liczne inicjatywy na rzecz osób z niepełnosprawnościami, m.in. przeglądy twórczości artystycznej, festyny i pikniki. Gmina przystępuje do różnego rodzaju programów np.: „Korpus Wsparcia Seniorów”, „Opieka wytchnieniowa”.
Ząbkowice Śląskie (m-w)
Osoby z niepełnosprawnościami mogą skorzystać z pomocy w formie usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Gmina realizuje również programy "Asystent osoby niepełnosprawnej" oraz "Opieka wytchnienia".
Ziębice (m-w)
Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Ziębicach realizuje pomoc w postaci usług opiekuńczych oraz specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi. W gminie Ziębice realizowany jest Program "Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej - edycja 2022", który ma na celu zapewnienie dostępności do usług asystencji osobistej, tj. wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności oraz funkcjonowaniu w życiu społecznym osób niepełnosprawnych. Ponadto gmina Ziębice dysponuje mieszkaniem chronionym, w którym również obejmowane wsparciem są osoby z niepełnosprawnościami.
Złoty Stok (m-w)
Ośrodek Pomocy Społecznej w Złotym Stoku zapewnia następujące wsparcie: usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, kierowanie do domu pomocy społecznej i ponoszenie odpłatności za pobyt mieszkańca gminy w tym domu, realizacja Programu „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” finansowany ze środków Funduszu Solidarnościowego, praca socjalna jest usługą realizowaną przez wykwalifikowanych, wyspecjalizowanych w tym zakresie pracowników socjalnych zatrudnionych w OPS, możliwość skorzystania z jednego gorącego posiłku dziennie wraz z dowozem w razie konieczności, paczki żywnościowe, udzielanie pomocy finansowej m.in. świadczenia z pomocy społecznej, świadczenia opiekuńcze, dodatki mieszkaniowe i energetyczne, osłonowe. Gmina współpracuje z gminami ościennymi, osoby niepełnosprawne mogą korzystać ze Środowiskowych Domów Samopomocy w Łądku-Zdroju i Paczkowie oraz z mieszkania chronionego w Paczkowie. W ramach porozumienia o współpracy z Fundacją Partycypacji Społecznej w Poznaniu, gmina Złoty Stok przystąpiła do projektu pt. „Mobilny urzędnik. Poprawa dostępności usług publicznych dla mieszkańców w szczególnych potrzebach”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 4. Ośrodki wsparcia funkcjonujące na terenie POF

Ośrodki wsparcia
Bardo (m-w)
Ośrodek Interwencji Kryzysowej.
Bielawa (m)
Zespół Ośrodków Wsparcia przy ul Lotniczej 5 w Bielawie, w ramach którego funkcjonują: Środowiskowy Dom Samopomocy, Dzienny Dom „Senior+”, Klub Senior+.
Bystrzyca Kłodzka (m-w)
Na terenie gminy funkcjonuje 1 ośrodek wsparcia: dla osób z zaburzeniami psychicznymi – Środowiskowy Dom Samopomocy.
Ciepłowody (w)
Brak.
Duszniki-Zdrój (m)
Klub seniora, stowarzyszenie na rzecz osób niepełnosprawnych.
Dzierżoniów (m)
Dzienny Dom Senior+, Klub Senior+, Środowiskowy Dom Samopomocy.
Dzierżoniów (w)
Klub Senior+ Gminy Dzierżoniów, Dzienny Dom Senior+ Gminy Dzierżoniów.
Kamieniec Ząbkowicki (w)
Brak.
Kłodzko (m)
Na terenie miasta Kłodzka funkcjonuje Powiatowy Środowiskowy Dom Samopomocy z siedzibą przy ul. Szkolnej 8. Powiatowy Środowiskowy Dom Samopomocy w Kłodzku jest ośrodkiem wsparcia świadczącym usługi dla osób pełnoletnich: przewlekłe psychicznie chorych (typ A), osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, znacznym i umiarkowanym oraz lekkim, a także osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, jeżeli jednocześnie występują inne zaburzenia, zwłaszcza neurologiczne (typ B), wykazujących inne przewlekłe zaburzenia czynności psychicznych, z wyłączeniem osób czynnie uzależnionych od środków psychoaktywnych (typ C). Klub „Senior+” przy ul. Łukasieńskiego 43 w Kłodzku. Klub Seniora prowadzony przez Stowarzyszenie „Promyk” Kłodzka Pomoc Społeczna w Kłodzku z siedzibą przy ul. Armii Krajowej 1.
Kłodzko (w)
Na terenie Gminy Kłodzko funkcjonuje Dzienny Dom „Aktywny Senior” oraz Kluby Seniora.
Kudowa-Zdrój (m)
Brak.
Łądek-Zdrój (m-w)
Dzienny Dom Seniora, Środowiskowy Dom Pomocy.

Ośrodki wsparcia
Lewin Kłodzki (w)
Brak.
Łagiewniki (w)
Klub Senior +.
Międzylesie (m-w)
Brak.
Niemcza (m-w)
Gmina Niemcza nie prowadziła ośrodków wsparcia.
Pieszycy (m-w)
Brak na terenie gminy Pieszycy.
Piława Górna (m)
Klub Senior +, Placówka Wsparcia Dziennego
Polanica-Zdrój (m)
Dzienny Dom Senior +. Świetlica profilaktyczno-wychowawcza Promyk przy Szkole Podstawowej Stowarzyszenia „Edukator” w Polanicy-Zdroju. Świetlica profilaktyczno-wychowawcza przy Szkole Podstawowej nr 2 w Polanicy-Zdroju.
Stoszowice (w)
Brak na terenie gminy Stoszowice.
Stronie Śląskie (m-w)
Klub "Senior+".
Szczytna (m-w)
Ośrodek Pomocy Społecznej w Szczytniej, ul. Szpitalna 1, 57-330 Szczytna, w tym: działający w strukturze Ośrodka od 2020 r. Dzienny Dom Pobytu Senior+.
Ząbkowice Śląskie (m-w)
Na terenie gminy Ząbkowice Śląskie funkcjonuje Dzienny Dom Senior+.
Ziębice (m-w)
Na terenie gminy Ziębice nie funkcjonują ośrodki wsparcia o zasięgu gminnym.
Złoty Stok (m-w)
Na terenie gminy nie funkcjonują ośrodki wsparcia. Mieszkańcy gminy korzystają ze Środowiskowego Domu Samopomocy w Paczkowie i Łądku-Zdroju oraz Schroniska dla osób bezdomnych w Kędzierzynie-Koźlu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 5. Formy wsparcia dla rodzin z trudnościami w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych na terenie POF

Formy wsparcia
Bardo (m-w)
Realizacja Gminnego Programu Wsparcia, Zatrudnienie Asystenta Rodziny, Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
Bielawa (m)
Współpraca z asystentem rodziny, prowadzenie warsztatów podnoszenia kompetencji rodzicielskich, wsparcie psychologiczne, działania środowiskowe na rzecz rodzin, które mają na celu integrację rodziców z dziećmi, rozmowy motywujące i wspierające.
Bystrzyca Kłodzka (m-w)
Działania podejmowane przez pracowników socjalnych – koncentrują się przede wszystkim na diagnozowaniu i analizowaniu sytuacji rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, ustalaniu przyczyn złego funkcjonowania w środowisku, występującego w nich kryzysu, a także wnioskowaniu do Kierownika Ośrodka Pomocy Społecznej o przydzielenie rodzinie asystenta rodziny, przydzielenie asystenta rodziny w przypadku, gdy Ośrodek uzyska informację o rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, pomoc w opiece i wychowaniu, specjalistyczne poradnictwo psychologiczne – bezpłatne konsultacje psychoterapeutyczne w Punkcie Konsultacyjnym.
Ciepłowody (w)
Asystent rodziny.
Duszniki-Zdrój (m)
Asystent rodziny, wsparcie pracowników socjalnych, grupy robocze specjalistów przeznaczonych do pomocy rodzinom.
Dzierżonów (m)
Asystentura rodziny, monitoring rodzin – dotkniętych przemocą domową bądź zagrożonych tym problemem społecznym, grupa wsparcia dla kobiet z doświadczeniem przemocy domowej i współuzależnionych, rodziny biologiczne – wsparcie rodziców biologicznych w podejmowaniu działań zmierzających do ponownego przejęcia opieki nad dziećmi umieszczonymi w pieczy zastępczej. warsztaty rozwojowe i wspierające „Akademia kompetentnego rodzica”, projekty socjalne – realizacja projektów socjalnych ma na celu profilaktykę uzależnień dzieci z rodzin z problemem uzależnień i przemocy domowej, integrację rodzin, naukę konstruktywnego spędzania wolnego czasu z dziećmi oraz wzmacnianie więzi rodzinnych, udział w ogólnopolskim projekcie społecznym „Szlachetna Paczka”, poradnictwo specjalistyczne.
Dzierżonów (w)

Formy wsparcia
Rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych wójt zapewnia wsparcie, które polega w szczególności na: analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie, wzmocnieniu roli i funkcji rodziny, rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny, pomocy w integracji rodziny, przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny, dążeniu do reintegracji rodziny. Wspieranie rodziny jest prowadzone w formie: pracy z rodziną, pomocy w opiece i wychowaniu dziecka. Wspieranie rodziny jest prowadzone za jej zgodą i aktywnym udziałem, z uwzględnieniem zasobów własnych oraz źródeł wsparcia zewnętrznego. Rodzina może otrzymać wsparcie przez działania: instytucji i podmiotów działających na rzecz dziecka i rodziny, placówek wsparcia dziennego, rodzin wspierających. W OPS Gminy Dzierżoniów zatrudniony jest asystent rodzinny.
Kamieniec Ząbkowicki (w)
Świetlice środowiskowe, praca socjalna pracowników GOPS, pomoc psychologiczna.
Kłodzko (m)
Wsparcie poprzez analizę sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie, wsparcie poprzez wzmocnienie roli i funkcji rodziny, wsparcie poprzez rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, wsparcie poprzez podniesienie świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny, pomoc w integracji rodziny, przeciwdziałanie marginalizacji i degradacji społecznej rodziny, wsparcie w zakresie dążenia do reintegracji rodziny, wsparcie asystenta rodziny, wsparcie poprzez zapewnienie możliwości udziału dziecka w placówce wsparcia dziennego w Kłodzku.
Kłodzko (w)
Wsparcie asystenta rodziny, wsparcie asystenta osobistego osoby niepełnosprawnej, praca socjalna, realizacja stypendiów szkolnych, wsparcie Zespołu Interdyscyplinarnego oraz Grup Roboczych, funkcjonowanie placówki wsparcia dziennego –Świetlica Profilaktyczno-Wychowawcza.
Kudowa-Zdrój (m)
Wsparcie finansowe (zasiłki okresowe, celowe np. na zakup żywności, opału, odzieży, leków, itp., opłacanie posiłków w szkole, żłobku i przedszkolu, stypendia szkolne, zasiłki rodzinne, świadczenie wychowawcze (od 2016 r. do 2021 r.), fundusz alimentacyjny, dodatki mieszkaniowe), wsparcie rzeczowe – dystrybucja żywności w ramach programu PO PZ.
Lądek-Zdrój (m-w)
Asystent Rodziny, Kurator Sądowy, Praca socjalna ze strony pracowników socjalnych OPS, Porada psychologiczna.
Lewin Kłodzki (w)
Przydzielanie asystenta rodziny, praca socjalna świadczona przez pracowników socjalnych.
Łagiewniki (w)
Kolonie, stypendia szkolne, projekty socjalne.
Międzyzlesie (m-w)
Asystent rodziny.
Niemcza (m-w)
Asystent rodziny – zatrudnienie na terenie gminy.
Pieszycy (m-w)
Pomoc psychologiczna, pomoc prawna, asystent rodziny.
Piława Górna (m)
Wsparcie ze strony asystenta rodziny i prac socjalnych, Placówka Wsparcia Dziennego – Środowiskowe Ognisko Wychowawcze TPD – wspieranie rodziców w wychowaniu dzieci, zajęcia specjalistyczne wspomagające dzieci z zaburzeniami w zachowaniu, ponoszenie odpłatności za pobyt dziecka w pieczy zastępczej.
Polanica-Zdrój (m)
Wsparcie asystenta rodziny,
Stoszowice (w)
Wsparcie w formie Asystenta rodziny, wsparcie psychologiczne w formie konsultacyjnym w Stoszowicach (psycholog z Ośrodka Interwencji Kryzysowej "Nadzieja" w Bardzie.
Stronie Śląskie (m-w)
Pomoc finansowa, pomoc asystenta rodziny, pomoc pedagogiczna w punkcie konsultacyjnym.
Szczytna (m-w)
Formy wsparcia dla rodzin, które przeżywają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych w gminie zostały określone w: Gminnym Programie Wspierania Rodziny na lata 2021-2023 w Gminie Szczytna oraz Gminnym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Szczytna na lata 2020-2023.
Ząbkowice Śląskie (m-w)
Rodziny przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych mogą ubiegać się o wsparcie w formie asystenta rodziny, świadczenia rodzinne, zasiłki celowe z pomocy społecznej, pomoc rzeczową w formie dożywiania w placówkach szkolnych i przedszkolnych.
Ziębice (m-w)
Podstawowym wsparciem dla rodzin, które przeżywają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej w gminie jest pomoc asystenta rodziny. W Miejsko-Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Ziębicach obecnie są zatrudnione dwie osoby na stanowisku asystenta rodziny, które współdziałają z rodzinami w celu poprawy ich sytuacji. Ponadto rodziny objęte są takim wsparciem jak: praca socjalna, gorące posiłki dla dzieci w szkołach w ramach programu rządowego "Posiłek w szkole i w domu", kolonie letnie dla dzieci z rodzin najuboższych, pomoc otrzymywana z Banku Żywności we Wrocławiu, pomoc w ramach POPŻ, inne formy pomocy w zależności od indywidualnych potrzeb.

Formy wsparcia	
Złoty Stok (m-w)	
<p>Pomoc asystenta rodziny, pomoc pracowników socjalnych – poradnictwo socjalne, możliwość korzystania przez dzieci ze Świetlicy opiekuńczo-wychowawczej prowadzonej przez Ośrodek Pomocy Społecznej, możliwość korzystania z Punktu Konsultacyjnego dla osób z problemami uzależnieniem i członków ich rodzin (specjalista terapii uzależnień, pomoc psychologiczna, dyżury interwencyjno-wspierające konsultanta dla osób uzależnionych i ich rodzin), wsparcie dla rodzin przez przewodniczącą GKRPA i przewodniczącą Zespołu Interdyscyplinarnego, rodziny przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych mogą korzystać z pomocy w placówkach oświatowych (m.in. pomoc pedagoga, logopedy, psychologa) do których uczęszczają dzieci, udzielanie pomocy finansowej przez OPS – (m.in. zasiłki z pomocy społecznej, świadczenia rodzinne, stypendia szkolne, dodatki mieszkaniowe, POPŻ, dożywiania dzieci, KDR), pomoc prawna w formie nieodpłatnego punktu porad prawnych zlokalizowanego w Urzędzie Miejskim w Złotym Stoku. Zagospodarowywanie wolnego czasu i wspieranie rodziców w wychowywaniu dzieci jest realizowane również przez Centrum Promocji i Kultury w Złotym Stoku poprzez bogatą ofertą zajęć pozaszkolnych dla dzieci i młodzieży a także działalność klubów sportowych oraz zajęcia pozalekcyjne dla dzieci w ramach konkursu ofert na realizację zadania publicznego gminy.</p>	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 6. Wybrane zabytki na terenie POF

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
Bardo (m-w)		
1	Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny – obiekt pocysterski oraz figurka Matki Bożej Bardzkiej	Założenie sanktuarium maryjnego w Bardzie związane jest z obecnością Cudownej Figurki Matki Bożej, eksponowanej w ołtarzu głównym bazyliki, powyżej tabernakulum. Figurka jest najcenniejszym zabytkiem Barda. Ta najstarsza na Dolnym Śląsku rzeźba romańska, tzw. Madonny Tronującej, znajduje się w centralnej części ołtarza głównego bazyliki, wyeksponowana w szklanej gablocie. Wykonana z lipowego drewna figurka, mierzy niewiele ponad 43 cm i przedstawia Maryję z Dzieciątkiem. Obecna świątynia pw. NNMP wzniesiona została w latach 1686-1704 przez prowadzących tutejszą parafię cystersów z Kamieńca Żąbkowickiego. Budowla z małymi zmianami zachowała się do naszych czasów. Mierzy 54 m długości, 26 m szerokości i może pomieścić około 5 tys. ludzi. Uważana jest za jedną z najpiękniejszych świątyń barokowych na Dolnym Śląsku.
2	Kaplica Górska i źródło Maryi	Kaplica górska powstała w latach 1617–1619 na szczycie Góry Bardzkiej zwanej obecnie Kalwarią. Założona na rzucie centralnym, kwadratu z mocno ściętymi narożnikami, posiada wewnątrz wpisany mniejszy kwadrat o narożach wtopionych w ściany boczne, akcentowanych na zewnątrz przyporami. Za kapliczką znajduje się symboliczny kamień z odciskiem stopy, przywołującej wspomnienie o ukazującej się Matce Boskiej. W miejscu objawienia wybudowano ołtarz główny kaplicy, w którym znajduje się obecnie figurka Matki Bożej Płaczącej. Co niedzielę od maja do września odbywają się w niej Msze Święte, cieszące się licznym uczestnictwem pielgrzymów. W połowie drogi na szczyt Kalwarii znajduje się tzw. „Studzienka Marii” z wodą uznawaną jako cudowna od przeszło 300 lat. Źródło obudowane jest niewielką murowaną kapliczką, wzniesioną w 1893 r. Obraz nad wejściem, przedstawiający Jezusa i Samarytanę przy studni Jakuba, namalował w 1895 r. Knauer z Nysy. Podobno w 1672 miało tu miejsce cudowne uzdrowienie młodego Czecha. Od tego momentu źródłana woda uważana jest za leczniczą, szczególnie pomocną w chorobach wzroku.
3	Most Kamienny	Położenie Barda na ważnym trakcie handlowym wiodącym z Czech do Polski sprawiło, iż przez wieki przebiegał tędy główny szlak komunikacyjny, łączący stolicę Dolnego Śląska z Czeską Pragą i Wiedniem. Przez most na Nysie Kłodzkiej przeprawiali się wszyscy podróżujący tędy kupcy, wojowie, królowie, pielgrzymi i liczni podróżnicy wszelkich stanów i godności. Pierwszy most na Nysie Kłodzkiej w Bardzie zbudowany został z drewna jeszcze w średniowieczu i taki stał przez kilka wieków. Budowę kamiennego mostu ukończono w 1589 r. Ostateczny swój wygląd w stylu gotyckim otrzymał po przebudowie w 1909 r. W czasie działań wojennych most uległ zniszczeniu, wysadzony przez wycofujące się wojska niemieckie. W ten sposób z mostu zniknęły dwie figury: jedna przedstawiająca św. Jana Nepomucena, druga Chrystusa Ukrzyżowanego. Odbudowano go w 1950 r., jednakże bez figur. 25 maja 2019 r. na Kamienny Most w Bardzie powróciła figura św. Jana Nepomucena.
Bielawa (m)		
4	Dwór – Zamek rodziny Sandreckich	Wybudowany w 1598 r. jako dwór obronny w duchu późnego renesansu, bryła czworoboczna, przysadzista, z wewnętrznym dziedzińcem, skromny detal. Po 1945 r. Pełnił rolę placówki edukacyjnej, w tym w ostatnich latach jako Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. Obecnie własność prywatna.
5	Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Bożego Ciała	Wybudowany w 1743 r., początkowo prosty i skromny, w setną rocznicę powstania świątyni dobudowano wieżę. Zarówno wewnątrz i na zewnątrz bogato zdobiony motywami zwierzęcymi. Wyposażony w organy zdobione obrazem przedstawiającym Dawida grającego na harfie, autorstwa bielawskiego malarza Oskara Andersa.
6	Budynek przepompowni wody nr 2 w zespole	Zespół przemysłowy kształtowany w duchu historyzmu, wyposażony w oryginalne urządzenia z początku XX wieku, o dużych walorach historycznych. Dawniej związany funkcjonalnie z zespołem zakładów włókienniczych Christian Dierig A.G. Obecnie pełni funkcję placówki dydaktycznej – Centrum Energii.

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
	dawnych zakładów Christian Dierig A.G.	
Bystrzyca Kłodzka (m-w)		
7	System fortyfikacji średniowiecznych wraz z murami obronnymi	System fortyfikacji średniowiecznych to przede wszystkim: miejska trasa spacerowa wzdłuż murów obronnych oraz XIV w. Baszta Rycerska, Baszta Kłodzka i Brama Wodna stanowiące wyjątkową atrakcję Bystrzycy Kłodzkiej.
8	Pałac Gorzanów w Gorzanowie	Pałac Gorzanów (siedziba rodu von Herberstein) to budynek o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych (XVI w.), obiekt o oryginalnym układzie przestrzennym.
9	Muzeum Filumenistyczne w Bystrzycy Kłodzkiej	Jest jedynym muzeum w Polsce, natomiast czwartym na świecie, w którym są gromadzone eksponaty dotyczące ognia. Bystrzyckie muzeum zajmuje się wszystkim, co dotyczy ognia w historii kultury materialnej, techniki i sztuki. Z tego względu nie należy mylić go z innymi muzeami i zbiorami muzealnymi, w których znajdują się zapałki. Nazwa muzeum związana jest z dziedziną nauki, jaką jest filumenistyka.
Ciepłowody (w)		
10	Zamek w Ciepłowodach	Ruiny rycerskiego zamku wodnego z charakterystyczną czworokątną wieżą mieszkalną, powstałego na przełomie XIII i XIV w. z folwarkiem i spichlerzem.
11	Kościół Parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	Jednonawowy gotycki kościół z 1318 roku z wydłużonym prezbiterium ze sklepieniem żebrowo-krzyżowym.
12	Pałace w Karczowicach, Tomicach, Koźmicach	Pałac w Karczowicach wybudowany przez Alfreda Pilza na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX wieku łączący style barokowe i klasycystyczne. Wybudowany w XVIII w. w stylu późnobarokowym Pałac w Tomicach jest częścią zespołu pałacowego, w skład którego wchodzi jeszcze park. Barokowy pałac w Koźmicach został wzniesiony w 1696 r. Pałac otacza park krajobrazowy o powierzchni 6ha.
Duszniki-Zdrój (m)		
13	Muzeum Papiernictwa	Placówka muzealna, utworzona w 1968 r. w XVI/XVII w. młynie papierniczym o unikatowej architekturze nad Bystrzycą Dusznicką. Oprócz działalności muzealniczej produkuje w niewielkich ilościach papier czerpany według dawnej technologii na oryginalnych zabytkowych maszynach.
14	Ambona w kształcie wieloryba w Kościele św. Piotra i Pawła	W kościele znajduje się bogato zdobiona Ambona barokowa w kształcie wieloryba z rozwartą paszczą. Ambona została prawdopodobnie wykonana ok 1730 r. przez rzeźbiarza przez M. Kösslera.
15	Teatr Zdrojowy im. F. Chopina	Usytuowany w Parku Zdrojowym dom był miejscem spotkań towarzyskich od 1802 r. Odbywają się tu liczne koncerty zdrojowe, koncerty fortepianowe (w 1826 r. koncertował sam mistrz Fryderyk Chopin) oraz przedstawienia teatralne.
Dzierżoniów (m)		
16	Ośrodek staromiejski miasta	Historyczny układ urbanistyczny – ośrodek staromiejski miasta w granicach obwarowań miejskich w zewnętrznym obrysie murów średniowiecznych.
17	Kościół p.w. św. Jerzego	Czteronawowa bazylika, wzniesiona w 1 poł. XIII w. z poligonalnie zamkniętym prezbiterium oraz z wieżą w północno-zachodnim narożu.
18	Mury obronne	Wzniesione zapewne w 2 poł. XIII w., wzmiankowane w źródłach historycznych w 1330 r. Początkowo z pojedynczym pierścieniem murów, rozbudowane o zewnętrzny pierścień prawdopodobnie w 1 poł. XV w. Z czterema bramami: od północy Wrocławską, od wschodu Ząbkowicką, od południa Wodopojową, od zachodu Świdnicką. Dodatkowo wzmocnione licznymi basztami i półbasztami łupinowymi. Z końcem XVIII w. rozpoczęto proces stopniowej likwidacji umocnień. W 1 poł. XIX w. zlikwidowano bramy miejskie. Na terenach umocnień od 1864 r. rozpoczęto zakładanie promenady. Obecna wysokość murów jest w wielu miejscach wynikiem nadbudowy w czasie renowacji przeprowadzonej w okresie międzywojennym i w latach 60. XX w.
Dzierżoniów (w)		
19	Pałac w Tusznynie – siedziba Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II w Tusznynie	Zespół pałacowy barokowy. Początki pałacu w Tusznynie sięgają epoki renesansu i nie jest wykluczone, że umieszczona na portalu data 1609 r. jest datą wzniesienia w tym miejscu renesansowego dworu szlacheckiego, który najprawdopodobniej obejmował dzisiejsze wschodnie skrzydło pałacu. Pałac został przebudowany na przełomie XVII i XVIII w., kiedy to zyskał barokowy styl. Pałac aktualnie został zaadaptowany na nowoczesny obiekt szkolny.
20	Pałac w Kiełczynie	We wsi Kiełczyn znajduje się stary trój kondygnacyjny dwór barokowy pochodzący z XVIII w., wzniesiony najpewniej na starszym założeniu. W XIX w. uległ gruntownej przebudowie i taki pozostał po dziś dzień. Obiekt jest murowany z cegły, nakryty dachem mansardowym. W pomieszczeniach parteru zachowały się sklepienia kolebkowe z lunetami, budynek posiada wysoko posadowiony parter. Obiekt o kształcie prostokąta, dwutraktowy.
21	Pałac w Dobrocinie	Pałac jest budowlą dwu i trój kondygnacyjną, krytą dachem czterospadowym, zbudowaną na planie nieregularnym z otwartym dziedzińcem. Niewiele wiadomo

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
		o historii samego obiektu, wiadomo jednak, że wybudowany jest na miejscu dworu z XVI w. Obecny wygląd zawdzięcza rozbudowie w latach 1898-1899 przez radcę cesarskiego i dyplomatę Kunona von Portatiusa.
Kamieniec Ząbkowicki (w)		
22	Pałac Marianny Orańskiej	z XIX w.
23	Klasztorny zespół pocysterski	z XIV-XIX w.
24	Kościół poewangelicki	z XIX w.
Kłodzko (m)		
25	Twierdza Kłodzko	Dobrze zachowana, duża twierdza w Kłodzku będąca systemem obronnym z okresu XVII i XVIII w.
26	Podziemna Trasa Turystyczna	Trasa im. Tysiąclecia Państwa Polskiego w Kłodzku – udostępniona do zwiedzania część podziemi, położonych pod kłodzką starówką. Trasa ma długość około 700 m i jest w niej kilkanaście sal tematycznych z eksponatami dotyczącymi historii miasta.
27	Muzeum Ziemi Kłodzkiej	Placówka muzealna i naukowa obejmująca swoim zainteresowaniem teren ziemi kłodzkiej i jej wielonarodową spuściznę kulturową, a w szczególności geologię, geografę, historię, historię kultury materialnej i sztuki regionu.
Kudowa-Zdrój (m)		
28	Park Zdrojowy	Zabytkowy park zdrojowy, położony jest w centralnej części uzdrowskiego miasta, między ulicami: Moniuszki, Zdrojowa, al. Jana Pawła II, z przyległą Górą Parkową. Założenie powstało w XVIII w., a w następnym stuleciu zostało powiększone.
29	Pijalnia Wód Mineralnych	Jest to największa pijalnia wód mineralnych na Dolnym Śląsku. Budynek ten ma kształt półkolisty i posiada ogromne okna, dzięki czemu wewnątrz jest zawsze świetnie nasłonecznione. Wnętrze pijalni ozdabiają liczne malunki węgierskiego malarza Arpaga v. Molnara. W pijalni możecie spróbować dwóch rodzajów wody leczniczej – Śniadecki oraz Marchlewski. Wejście na teren pijalni jest bezpłatne, ale aby napić się wody leczniczej należy uiścić symboliczną opłatę.
30	Kaplica Czaszek w Cermnej	Wybudowana w stylu barokowym Kaplica Czaszek z 1776 r. jest jednym z trzech takich obiektów znajdujących się w Europie. Założycielem kaplicy był proboszcz parafii Wacław Tomaszek. Z jego inicjatywy zebrano w rejonie Kudowy, Dusznik i Polanicy Zdroju czaszki i kości zmarłych na cholera w czasie epidemii panującej w okresie wojny 30-letniej (1618-1648) i zabitych w czasie wojen śląskich. Ściany i sufit wyłożono 3 tysiącami czaszek i piszczeli. W piwnicy pod podłogą znajduje się jeszcze 21 tys. czaszek wypełniających ją do wysokości ok. 2 m.
Łądek-Zdrój (m-w)		
31	Zakład Przyrodolecznicy „Wojciech”	Zakład przyrodolecznicy w Łądku-Zdroju, wzniesiony w 1680 r., przebudowany w latach 1878–1880 w stylu neobarokowym, najokazalszy i najstarszy obiekt balneologiczny w uzdrowisku w Łądku-Zdroju.
32	Zabytkowy Rynek z Ratuszem	Zabytkowy rynek wraz z barokowymi i rokokowymi kamieniczkami, pomnikiem Trójcy Świętej i górującym nad nim XIX w. ratuszem to atrakcją Łądku-Zdroju. Obiekty zabytkowe w części miejskiej, pochodzą z okresu baroku. Wymienić należy m.in. kamieniczki w zachodniej i północnej pierzei rynku.
33	Most wiszący kryty	Jest jedynym w Polsce a także jednym z kilku na świecie krytym mostem. Zbudowany latach 30-tych XX w., miał na celu połączenie dwóch obiektów sanatoryjnych – pięknej willi położonej przy ul. Spacerowej oraz budynku zabiegowego przy ul. T. Kościuszki. Po moście spacerować nie można – jest zamurowany od strony dawnego budynku zabiegowego.
Lewin Kłodzki (w)		
34	Wiadukt kolejowy	Jeden z największych i najładniej komponowany w otoczenie wiaduktów Dolnego Śląska został wybudowany przez włoskich inżynierów. Długi na 120 metrów i wysoki na 27 m pięknym łukiem wpisuje się w panoramę miejscowości i stanowi jeden z najczęściej fotografowanych obiektów.
35	Dom kupca Straucha w Lewinie Kłodzkim	Kamienica z 1773 r. znana jako dom kupca Straucha. Jest to dawny dom handlowy będący budowlą typu pałacowego, z bogatym szczytem i kamiennym portalem.
36	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	Pierwsze wzmianki o Kościele pochodzą z 1340 r. Można tu znaleźć wątki gotyckie, renesansowe i barokowe. W bogatych wnętrzach zobaczymy renesansowy ołtarz z 1618 r., renesansową ambonę z 1620 r., boczny ołtarz pod wezwaniem dzieciątka Jezus ufundowany przez radcę handlowego króla Prus Fryderyka Wielkiego – Ignatza Straucha z 1772 r.
Łagiewniki (w)		
37	Wieża Bismarck Jańska Góra	Wieża widokowa położona w pobliżu trasy nr 8 Wrocław-Kudowa.
38	Góra Radunia	Położona w Masywie Ślęży.
39	Staw Trzciny w Sieniawce	Miejsce rekreacyjne z dużymi walorami przyrodniczymi (bogata fauna i flora).

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
Międzylesie (m-w)		
40	Barokowy Zespół Zamkowy-Pałacowy w Międzylesiu	Jego najstarsza tzw. Czarna Wieża jest jedynym zachowanym elementem gotyckiego zamku z około 1370 r. zniszczonego podczas wojen husyckich. Zamek połączony jest krytym przejściem z kościołem pw. Bożego Ciała, we wnętrzu, którego znajduje się unikatowa ambona w kształcie łodzi i dwukondygnacyjna empora organowa.
41	Domy Tkaczy	Należały do zespołu domów tkaczy, nazywanych Siedmioma Braćmi, który powstał pod koniec XVIII w. Niegdyś w domkach mieściły się pomieszczenia mieszkalne i warsztaty tkaczy produkujących płótna i sukna w oparciu o uprawiany w okolicy len. Na początku XX w. zespół liczył siedem domków. Przed II wojną światową stanowiły mini muzeum regionalne. Ekspozowano w nich wnętrza chałupniczych warsztatów tkackich. Pięć domków z zespołu pomimo remontów zostało rozebranych w latach 70. XX w. Dwa pozostałe zostały odrestaurowane w 2019 r., w jednym z nich mieści się obecnie Izba Tkacka.
42	Drewniany kościół w Kamieńczyku pw. św. Michała Archanioła	To jeden z czterech zachowanych drewnianych kościołów na Ziemi Kłodzkiej, z bogatym wyposażeniem barokowym. Najcenniejsze są polichromie z 1734 r. na parapecie chóru i emporach.
Niemcza (m-w)		
43	Ratusz w zachodniej pierzei rynku	Budynek został wzniesiony w latach 1853-1862 w miejscu poprzedniego ratusza, który został rozebrany w roku 1853, po tym jak uległ zniszczeniu w pożarze. Autorem projektu był pruski architekt Friedrich August Stüler. Decyzją wojewódzkiego konserwatora zabytków z dnia 14 czerwca 1992 roku ratusz został wpisany do rejestru zabytków.
44	Kościół NPN Mari Panny	rzymskokatolicki kościół parafialny należący do dekanatu Piława Górna diecezji świdnickiej. Pierwsza świątynia była wzmiankowana w 1296, została przebudowana w XVI w. i ponownie w 1648.
45	„Baszta” Brama Górna w Niemczu	Baszta miejska w Niemczu to fragment stanowiący niegdyś całość z nieistniejącą już Bramą Górną miasteczka. Baszta była połączona z murami obronnymi schodami oraz podobno podziemnym przejściem. Baszta ma jeden bok zaokrąglony, drugi zaś prostokątny. Tuż przed basztą i zewnętrznym pierścieniem murów znajdowała się fosa. W pierwszej połowie XIX wieku rozebrano część murów przylegających do baszty, za to w latach 30. XX wieku, baszta służyła jako miejskie więzienie.
Pieszycy (m-w)		
46	Wieża widokowa na Wielkiej Sowie	Historia wieży widokowej ma swój początek w 1886 r. Wtedy to na wysokiej, 2 metrowej kamiennej podstawie wybudowano drewnianą wieżę widokową. W takiej postaci wieża z przyczyn technicznych przetrwała tylko do 1904 r. Postanowiono przebudować obiekt. Podjęto decyzję o postawieniu żelbetonowej wieży. Inicjatorem remontu była Federacja Towarzystw Górskich, w której znaczny udział miał oddział pieszycki, na terenie należącym do hrabiego Seidlitz-Sandreckiego. Wieżę zaprojektował architekt Hennning. Budowę sfinansowano ze zbiorów pieniężnych. Przedsięwzięcie powierzono firmie Bastänier & George z Lipska. Kamień węgielny położono 1 lipca 1905. Dziś obiekt jest gruntownie remontowany, aby przez kolejne lata mógł cieszyć turystów. W ciągu roku na wieżę widokową na Wielkiej Sowie wchodzi około 40 000 turystów.
47	Pałac w Pieszcach	Pałac należy do najcenniejszych zabytków Śląska. Pierwotnie powstał jako dwór w 1580 r, a w 1699 r. został rozbudowany na jedną z największych i najpiękniejszych śląskich rezydencji. Obok powstały liczne obiekty pomocnicze i ogród. Stopniowo modyfikowany obecną formę zyskał w 1710 r. W XIX w. dodano jeszcze portyk balkonowy na I piętrze, a na początku XX w. – nieistniejącą dziś przebudówkę od zachodu. Wjazd na dziedziniec prowadzi przez bramę flankowaną postumentami z piaskowcowymi logogryfami. Po obu jej stronach znajdują się bramy i nisze w murze. Na nim alegorie: od lewej: Wenus, Apollo, Merkury i Diana. Przy wyjeździe na most ulokowana jest piaskowcowa figura kobiety z orłem u stóp. Po drugiej stronie mostu ulokowano dwa sfinksy. Dziedziniec otoczony jest pałacem i murem.
48	Kościół pw. św. Jakuba Apostoła	Kościół położony w środkowej części Pieszc została wzmiankowana już w 1258 r. Dzisiejsza bryła pochodzi jednak z 1566 r. i przedstawia ceglana, gotycką bryłę orientowaną z salowym wnętrzem. Prezbiterium o wielobocznym zakończeniu przykryte jest sklepieniem krzyżowo-żebrowym, przy czym wsporniki żeber ozdobiono maskami. Z kamieniarki wyróżnia się południowe okno z XVI w., w południowej ścianie późnogotycki, kamienny portal z początku XVI w, w szczycie krzyż w otoku. Ołtarz główny to kamienne, neogotyckie dzieło z XIX w. Spośród pozostałego wyposażenia warto wymienić rzeźby Matki Boskiej i ś. Jana Nepomucena z XVII/XVIII w., obrazy Ukrzyżowanie (barokowo-rokokowy z 1701 r.) i Madonny (barokowy z 1664 r.). Ponadto w kościele znajduje się interesujący zespół 10 epitafiów i nagrobków, w tym 7 cało postaciowych z lat 1548-1604.
Piława Górna (m)		
49	Plac Piastów Śląskich	To serce Piławy Górnej. Jako centralna część osiedla Braci Morawskich powstał na terenie opuszczonym po epidemii dżumy z 1653 r. Stanowi najcenniejszy zespół zabudowy w mieście, uzupełniony narożnymi budynkami usytuowanymi przy ul. Piastowskiej. Stoją przy nim okazałe 2-3 kondygnacyjne budynki, stanowiące dawne siedziby. W zabudowie placu wyróżnić można: kilkuskrzydłowy budynek

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
		wzniesiony w 1791 r. jako szkoła i internat dla dziewcząt, Dom Braci wzniesiony w 1746 r. dla nieżonatych mężczyzn, Dom Sióstr - wzniesiony w latach 1743-50, dawna siedziba gminy Braci Morawskich - z ok. połowy XVIII w., budynek powstały w 1880 r., gdzie po I wojnie światowej mieścił się lazaret dla żołnierzy wracających z frontu, Dom Wdów powstał w połowie XVIII w.
50	Pałac Gladishof	Nazwa pałacu pochodzi od Zygmunta von Gladis, który w 1700 r. stał się właścicielem okolicznych dóbr. Budowa murowanego dworu pod koniec XVII w. przypisywana jest von Hofmannowi, natomiast obecny pałac pochodzi z XVIII w., zaś jego przekształcenie na wzór neogotycki datowane jest na lata 1840-1870. Do czasów obecnych zachowała się kamienna fontanna, łuki Tudorów w oknach i galeriach, czworoboczna wieża z tarczami zegarowymi, lodownia oraz zabudowania obór i stajni. Park wokół pałacu został założony w początkach XIX w. Na naturalnych tarasach w dolinie Piławy utworzono ogród regularny. Obecnie Pałac i przyległy teren są w rękach prywatnych. Zamek jest miejscem cyklicznych imprez kulturalnych, a także seminariów naukowych z zakresu hodowli bydła mięsnej rasy Charolaise.
51	Kościół św. Marcina i krzyż pokutny	Historia kościoła sięga XV w., na przestrzeni dziejów był on wielokrotnie przebudowywany. Pierwsze wzmianki o parafii w Piławie Górnej pochodzą z roku 1311 i 1335. W 1411 r. wymieniono po raz pierwszy wezwanie kościoła. Obecny kościół wybudowano w XVI wieku w stylu gotycko-renesansowym. W drugiej połowie XVI w. silna wówczas gmina ewangelicka uzyskała zezwolenie na przejęcie kościoła św. Marcina. W 1654 r. zwrócono katolikom kościół. W 1787 zanotowano pożar wieży, a w 1806 kościół był remontowany wewnątrz i na zewnątrz. Kolejnego remontu i rozbudowy dokonano w latach 1831-1837. Po 1945 r. kościół był kościołem filialnym i podlegał parafii pw. św. Katarzyny w Piławie Dolnej. Parafia św. Marcina została erygowana na mocy dekretu z dnia 11 czerwca 1957 r. wydanego przez Biskupa Ordynariusza Wrocławskiego Bolesława Kominka. Na trawniku obok kościoła postawiony jest krzyż pokutny. Według legendy wystawili go skruszeni kawalerzyści, którzy w okresie prześladowań religijnych (1654 r.) zamordowali tutejszego pastora.
Polanica-Zdrój (m)		
52	Park Zdrojowy	Ma powierzchnię około 13 hektarów. Z ciekawszych okazów flory rosną tu rozłożyste, pachnące w trakcie kwitnienia od maja, rododendrony, czyli różaneczniki, ale także magnolie, a trawniki pokryte są dywanami kwiatów. W parku odnajdziemy również wiele drzew – pomników przyrody. W parku znajdują się również Pijalnia Wód Mineralnych, Muszla Koncertowa, Zakład Przyrodolecznicy i Kolorowa Fontanna.
53	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	Kościół Wniebowzięcia NMP jest najstarszym obiektem sakralnym w mieście. Jego historia sięga 1650 r. Corocznie od maja do września odbywają się w kościele koncerty muzyki organowej i kameralnej.
54	Teatr Zdrojowy im. M. Ćwiklińskiej	Tatr Zdrojowy został wzniesiony w 1925 r. przez architekta Otto Büttnera i należał do spółki akcyjnej Altheide-Bad. Celem teatru miało być upowszechnianie wysokiej kultury muzycznej i teatralnej wśród mieszkańców, gości i kuracjuszy uzdrowiska.
Stoszowice (w)		
55	Twierdza Srebrna Góra	Twierdzę srebrnogórską zbudowano w XVIII w. według projektu stworzonego przez pruskiego inżyniera Ludwika Wilhelma Reglera, zmodyfikowanego przez samego króla Fryderyka Wielkiego. Dzieło pruskiego fortyfikatora jest wyjątkowym w skali Europy zabytkiem architektury militarnej. Twierdza składa się z sześciu fortów, wysuniętych dział artyleryjskich i rdzenia. Jej trzon składa się z wieńca bastionów i kleszczy, z donżonem w środku. W obiekcie jest 151 pomieszczeń fortecznych (kazamat), rozmieszczonych na trzech kondygnacjach.
56	Zabytkowy Park w Grodziszczu	Zespół pałacowo-parkowy położony jest w niedużej miejscowości Grodziszczu, u podnóża Gór Sowich. Został wzniesiony w XVII w. Początkowo był to dwór z folwarkiem (później przebudowany na pałac), a także pawilon ogrodowy z wieżą widokową położony nad rozległym stawem. Ponadto do kompleksu pałacowego należy również ogrodzenie z 2 poł. XIX w., oficyna mieszkalna, dwie oficyny gospodarcze z XIX/XX w., owczarnia i spichlerz. Przy dworze znajdują się imponujący park z przełomu XVIII/XIX w. Na terenie parku ocalał stary drzewostan. Można tutaj spotkać 50-, 80-, 100-, a nawet 250- letnie drzewa. Na terenie zespołu pałacowo-parkowego znajdują się 4 pomniki przyrody: Klon jawor (wiek ok. 160 lat), jesion wyniosły (ok. 168 lat), dąb szypułkowy (ok. 160 lat), lipa drobnolistna (ok. 210 lat).
57	Srebrnogórska Kolej Zębata – wiadukty srebrnogórski i żdanowski	Dawna Kolej Sowiogórska o długości 62 km prowadzi z Dzierżoniowa przez Pieszycy, Bielawę, Srebrną Górę, Przełęcz Srebrną, Wolibórz, Słupiec do Ścinawki Średniej. Na trudnym, górskim odcinku ze Srebrnej Góry do Woliborza zamontowano dodatkową szynę zębatą, która miała ułatwiać składowanie szczególnie stromych odcinków. Trudny w budowie odcinek między Srebrną Górą a Woliborzem wymagał m.in. wybudowania wiosną 1901 dwóch ceglanych wiaduktów o łącznej długości 260 m, czterech głębokich wkopów w litych skałach i wysokich nasypów. 12 października 1931 r. zawieszono całkowicie ruch z Woliborza do Srebrnej Góry, a 11 maja 1932 ze Ścinawki Średniej do Woliborza. W latach 1933–1934 rozebrano torę między Woliborzem a Srebrną Górą, ostatecznie zamykając historię kolei sowiogórskiej, jedynej kolei zębatej pozostającej w dzisiejszych granicach Polski.

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
Stronie Śląskie (m-w)		
58	Kościół Matki Boskiej Królowej Polski i św. Maternusa	Wnętrze świątyni zdobi w znacznej mierze barkowe i neobarokowe wyposażenie. Ołtarz główny poswatał w latach 1770-1780 i w jego centrum znajduje się Madonna z Dzieciątkiem. Na uwagę zasługują piękne witraże przedstawiające sceny z Narodzenia Bożego oraz ze Zmartwychwstania Pańskiego, powstałe około 1915 r. W świątyni znajdują się także dwa ołtarze boczne znajdujące się w prezbiterium z lewej pw. Serca Jezusowego, zaś z prawej św. Anny. W nawach bocznych zawieszono są drewniane płaskorzeźby stacji drogi krzyżowej z 2 połowy XIX w. W lewej nawie odnajdziemy także ołtarz św. Franciszka Ksawerego, w prawej Matki Bożej Nieustającej Pomocy, pochodzące z ok. 1745 r.
59	Barokowa katolicka kaplica św. Onufrego	Zabytkowa, barokowa kaplica należąca do dawnego kompleksu dworskiego w Stroniu Śląskim. Stanowi wyróżniającą się stylem i wielkością historyczną budowlę sakralną na terenie gminy i wschodniej części ziemi kłodzkiej.
60	Pałac z zespołem parkowym	Dawny pałac królowej Marianny Orańskiej z zespołem parkowym, obecnie siedziba Urzędu Miejskiego.
Szczytna (m-w)		
61	Neogotycki zamek „Waldstein” w Szczytnie	Ta charakterystyczna niemal 200-letnia budowla jest widoczną z daleka atrakcją turystyczną. Zakończenie działalności domu pomocy społecznej w tym obiekcie w 2020 r. spowodowało zmianę profilu jego działalności na turystyczną. W pobliżu zamku znajduje się platforma widokowa, Leśny Szlak Wspinaczkowy oraz kamienna Droga Krzyżowa z płaskorzeźbami z piaskowca, osadzonymi w naturalnych skałach.
62	Barokowy kościół pw. Św. Jana Chrzciciela w Szczytnie	Swój wystrój świątynia (z 1 połowy XVIII w., przebudowany na początku XX w.) zawdzięcza znanemu na Ziemi Kłodzkiej, barokowemu twórcy Michałowi Klahrowi Starszemu. Przed kościołem zobaczyć można fragment zabytkowego pręgierza.
63	Pałac w Szczytnie	Budynek o cechach neobarokowych i klasycystycznych. To dawny renesansowy dwór, zbudowany w 1545 r., przekształcony w XIX w. Budynek murowany z kamienia i cegły, potynkowany, założony na planie prostokąta, trzykondygnacyjny, nakryty dachem mansardowym. Fasada jedenastoosiowa, z centralnym głównym wejściem poprzedzonym portykiem kolumnowym. W pobliżu pałacu zachowane pozostałości dawnego założenia parkowego. Po II wojnie światowej budynek pełnił funkcje szkoły podstawowej. Od 2008 r. obiekt nie jest użytkowany.
Ząbkowice Śląskie (m-w)		
64	Krzywa Wieża	Najwyższa i najbardziej Krzywa Wieża w Polsce. Ma 34 m wysokości, 2,14 m odchylenia od pionu, a na jej szczyt prowadzi 139 schodów. Pod względem odchylenia od pionu większy ma tylko wieża w Pizie we Włoszech.
65	Ratusz miejski	Zabytek stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych gminy i znajduje się w obrębie Miejskiej Trasy Turystycznej. Pierwsza wzmianka o ratuszu w Ząbkowicach Śląskich pochodzi z 1335 r. Obecna budowla pochodzi z lat 1862-1864. Ratusz został odbudowany według projektu słynnego architekta A. Langer. W okresie międzywojennym ratusz był siedzibą władz miasta oraz kilku miejskich instytucji. Po II wojnie światowej władze miasta przeniosły się do budynku przy ul. 1 Maja. W ratuszu w chwili obecnej mieści się Biblioteka Publiczna im. Księżki Henrykowskiej oraz sala ślubów Urzędu Stanu Cywilnego gmin Ząbkowice Śląskie i Stoszowice.
66	Ruiny Zamku Książęcego	Obiekt w trwałej ruinie, aczkolwiek rewitalizowany i udostępniony dla ruchu turystycznego. Pierwsza na śląsku budowla mieszkalno-obronna nosząca cechy renesansu.
Ziębice (m-w)		
67	Dawny kościół ewangelicki w Ziębicach	Świątynia została zbudowana na potrzeby ziębickich ewangelików w latach 1796–1797 wg projektu architekta N. von Gneisenau. Wnętrze kościoła się nie zachowało, dziś mieści się w nim sala gimnastyczna
68	Zespół klasztorny opactwa cysterskiego w Henrykowie	Pocysterski barokowy zespół klasztorny z kościołem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jana Chrzciciela położony w Henrykowie na Dolnym Śląsku, w gminie Ziębice. Jest to jedno z najokazalszych i najpiękniejszych założeń barokowych na Śląsku, miejsce powstania Księżki Henrykowskiej – zabytku piśmiennictwa polskiego. Współcześnie klasztor henrykowski funkcjonuje jako przeorat opactwa szczyrzyckiego.
69	Brama Paczkowska	Jedyna zachowana z pięciu bram miejskich (poza nią w murach Ziębic znajdowały się bramy: Grodzka, Wrocławska, Nyska i Tkacka), w obecnym kształcie datowana na połowę XV w., ze stylizowanym herbem Ziębic autorstwa artysty malarza Josepha Langer
Złoty Stok (m-w)		
70	Piece Wapiennicze	Piece służące do wypalania wapna. Tradycja wapiennictwa sięga XVI w. Szczyt swej działalności produkcja wapiennicza osiągnęła w XIX w. uzyskując czołową pozycję na Śląsku pod względem ilości wytwarzanego wapna. Produkcję zakończono w 1961 r. Obecnie odrestaurowany zespół wapienników to jedna z atrakcji turystycznych.
71	Kościół Ewangelicki	Kościół p.w. św. Krzysztofa, zbudowany został w latach 1513-1517 na miejscu dawnego kościoła miejskiego, istniejącego już w XIV w. Odbudowany, po pożarze z 1638 r. jako kościół parafialny ewangelików (od 1536 r.) zmienił wezwanie na Chrystusa

Lp.	Nazwa zabytku	Opis
		Zbawiciela. Budowla w stylu renesansowym. Wejście pod wieżą z portalem zdobionym herbami Złotego Stoku i księstwa ziębicko-oleśnickiego, w kruchcie za nim znajdują się płyty nagrobne z XVI w.
72	Mennica	Czas powstania 1520 r. obecnie budynek mieszkalny.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 7. Wybrane imprezy w obszarze badań

Lp.	Nazwa imprezy	Opis
Bardo (m-w)		
1	Święto Bardzkiego Piernika	Impreza organizowana w ramach Dni Barda, nawiązująca do bardzkich tradycji piernikowych wraz z paradą piernikową, na wzór tej organizowanej przed II wojną światową.
2	Bardzkie Lato Organowe	Cykl koncertów organowych organizowanych w okresie letnim w Bardzkiej Bazylice, podczas których występują wybitni artyści z kraju i zagranicy. W repertuarze są m.in. klasyki kompozytorów tj. W. A. Mozart, J.S. Bach, F. Chopina i wielu innych.
3	Koncert Wratislavia Cantans	W Bardzie od wielu lat organizowane są koncerty w ramach Międzynarodowego Festiwalu Wratislavia Cantans, który przyciąga licznych fanów klasyki gatunku.
Bielawa (m)		
4	Regałowisko Bielawa Reggae Festiwal	Regałowisko Bielawa Reggae Festiwal to jeden z największymi festiwalami muzyki reggae w Polsce. Jedną z największych zalet Regałowiska jest miejsce – impreza zlokalizowana jest w Bielawie, pod samymi Górami Sowimi, przy sztucznym zbiorniku wodnym na terenie Jeziora Bielawskiego Trzydniowa zabawa obfitująca w koncerty zarówno polskich, jak i zagranicznych gwiazd muzyki reggae, przyciąga co roku w sierpniu sporą publiczność z różnych zakątków naszego kraju. Festiwal Regałowisko to miejsce dla całych rodzin. Cały teren festiwalu przystosowany jest dla osób niepełnosprawnych. Bielawski festiwal stanowi wymarzone zwieńczenie lata, kulminację wakacyjnych wrażeń i jest doskonałą okazją do spędzenia niezapomnianych chwil we wspaniałej scenerii przy dźwiękach świetnej muzyki.
5	Dni Bielawy	Święto miasta, organizowane rokrocznie na początku czerwca. Obchodami towarzyszą różnej maści wydarzenia, od konkursów, zawodów, poprzez plenery malarskie i wystawy, których zwieńczeniem jest zawsze dwudniowa impreza na terenie przy Jeziorze Bielawskim. Przez dwa dni mieszkańcy Bielawy i okolic mogą bezpłatnie uczestniczyć w koncertach największych gwiazd. Na mniejszej scenie w ciągu dnia prezentują się także bielawscy wykonawcy – zarówno zespoły dziecięce, jak i muzycy-amatorzy. Imprezie towarzyszy strefa gastronomiczna.
6	Sudeckie Lato	Impreza plenerowa z długą tradycją. Pierwotnie o charakterze rockowym, z czasem przeszła transformację gatunkową, dostosowując się do potrzeb i preferencji odbiorców. W ostatnich latach gośćmi sceny położonej w obrębie amfiteatru przy Jeziorze Bielawskim były najpopularniejsze zespoły disco-polo. Strefa gastronomiczna oraz odbywający się przy imprezie turniej tańca breakdance: Break King Bielawa przyciągają do Bielawy spore grono osób poszukujących relaksu i kultury.
Bystrzyca Kłodzka (m-w)		
7	Biegi Śnieżnickie	W ramach wydarzenia rozgrywane są Mistrzostwa Polski w biegach górskich w kategorii senior, junior, junior młodszy, młodzik oraz Ogólnopolskie Igrzyska dzieci w biegach górskich. Podczas wydarzenia organizowane są poza strefą sportową gry zabawy oraz konkursy dla najmłodszych prezentacje oraz inne atrakcje. W skład wydarzenia wchodzi Półmaraton Śnieżnicki.
8	Dni Turystyki Ziemi Bystrzyckiej wraz z „Nocnym Biegiem z Duchem”	Rozgrywany w ramach Dni Turystyki wydarzenie ma charakter otwarty w skład wchodzi bieg na dwóch dystansach do wyboru 5 lub 10 km oraz zawody Nordic Walking.
9	Zjazd na saniach rogatych	Wydarzenie w formule otwartej o charakterze sportowo rekreacyjnym.
10	Bieg Narciarski Ziemi Bystrzyckiej	Zawody rozgrywane w formule otwartej stylem dowolnym.
Ciepłowody (w)		
11	Dożynki	Gminne Święto Plonów.
12	Gminny Dzień Seniora	Wydarzenie kulturowe dla seniorów naszej gminy.
13	11 listopada	Gminne Obchody Odzyskania Niepodległości wraz z Jarmarkiem niepodległościowym.
Duszniki-Zdrój (m)		
14	Międzynarodowy Festiwal Chopinowski	Cykliczne coroczne wydarzenie muzyczne odbywające się w pierwszym tygodniu sierpnia w Dusznikach-Zdroju. Jest to najstarszy na świecie, nieprzerwanie działający festiwal pianistyczny i zarazem najstarszy polski festiwal muzyczny. Podczas wydarzenia w Dusznikach-Zdroju co roku goszczą najwybitniejsze sławy muzyki klasycznej, oraz znani krytycy muzyczni. Koncerty odbywają się w Teatrze Zdrojowym im. F. Chopina w Dusznikach-Zdroju.

Lp.	Nazwa imprezy	Opis
15	IBU Puchar Europy w Biathlonie	Największe biathlonowe wydarzenie w Polsce. Podczas Pucharu Europy na trasach Tauron Duszniki Areny pojawiają się najlepsi zawodnicy nie tylko z Europy, ale i z całego świata. Poza IBU Pucharem Europy w Dusznikach-Zdroju odbywają się różnego rodzaju biathlonowe zawody w skali krajowej oraz europejskiej.
16	Międzynarodowy Festiwal Jazzowy	Podczas Festiwalu w Dusznikach-Zdroju można zobaczyć i usłyszeć występy z Australii, Czech, Danii, Wielkiej Brytanii, Polski, Szwecji i Ukrainy. Dyrektorem artystycznym festiwalu jest Sigmund „Ziggy” Lindner – muzyk polskiego pochodzenia, który większość swego życia spędził w Australii. Jest muzykiem instrumentalistą, dyrygentem i kompozytorem. Festiwal to prawdziwa „uczta” dla pasjonatów tego typu muzyki.
Dzierżoniów (m)		
17	Jarmark Pszczelarski Miodobranie	Odbywa się w ostatni weekend sierpnia. W centrum miasta można znaleźć wtedy kramy z wszelkimi odmianami miodu, zakupić kosmetyki na jego bazie, sprzęt pszczelarski, świece i wyroby różnego rzemiosła artystycznego – ceramikę, szkło, biżuterię, wiklinę i inne. Jest to również znakomita okazja do poznania ludowej kultury Polski i innych krajów. Na Miodobraniu występują ludowe zespoły z różnych zakątków świata.
18	Dni Dzierżoniowa	Obchody święta miasta, organizowane od lat w różnej formie. Nie brakuje na nich koncertów znanych gwiazd muzycznych oraz lokalnych zespołów. Są wystawy, zawody, konkursy i happeningi, a także pokazy modelarskie i sportowe.
19	Poetycka Stajnia	Spotkania miłośników poezji śpiewanej w Poetyckiej Stajni ewoluowały od całonocnych koncertów w Ogólnopolski Konkurs Poezji Śpiewanej „Poetycka Stajnia” z uroczystą galą, na której występują laureaci i gwiazda wieczoru. Uczestnicy konkursu walczą o „Złotą Podkowę Pegaza”, nagrody finansowe i nominację do finału Studenckiego Festiwalu Piosenki w Krakowie, umożliwiając publiczności słuchanie przez kilka godzin muzycznej liryki w ich wykonaniu.
Dzierżoniów (w)		
20	Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny „Bukowińskie Spotkania”	To wyjątkowe przedsięwzięcie promujące kulturę Bukowiny, regionu położonego w Karpatach Wschodnich, na obecnym pograniczu ukraińsko-rumuńskim. W każdej edycji wydarzenia uczestniczą reprezentanci wielu bukowińskich nacji i różnorodnych nurtów folkloru. Na festiwalowych arenach prezentują się zespoły z Polski, a także goście z zagranicy: m.in. z Rumunii, Ukrainy i Węgier.
21	Dożynki Gminy Dzierżoniów	Po ukończeniu żniw i prac polowych chcą oni uczcić kolejny rok wyteżonej pracy. Najlepszą ku temu okazją są zawsze gminne dożynki – to wtedy władze gminy dziękują całej społeczności lokalnej za codzienny trud, poświęcenie i ciężką pracę.
22	Spotkania z kulturą i historią na zamku w Owieście	Wydarzenie połączone jest z tradycyjnymi obrzędami nocy świętojańskiej. Zawsze towarzyszy mu wyjątkowy, baśniowy klimat. Na gości czeka wiele atrakcji: m.in. pokazy walk rycerskich i taniec ognia. Uczestnicy imprezy mogą nauczyć się strzelania z łuku, rzucić oszczepem, a także wziąć udział w poszukiwaniach skarbu, ciekawych warsztatach i konkursach.
Kamieniec Ząbkowicki (w)		
23	Wiosna Tulipanów	Wystawa kwiatów połączona z festynem.
24	Pożegnanie Lata z Marianną Orańską	Festyn.
25	Dożynki Gminne	
Kłodzko (m)		
26	Dni Twierdzy Kłodzkiej	Impreza cykliczna odbywająca się co roku w drugi weekend sierpnia w zabytku będącym najznamienitszą i największą (w dosłownym tego słowa znaczeniu) atrakcją turystyczną Kłodzka. Głównym jej elementem jest rekonstrukcja bitwy o Twierdzę Kłodzką z czasów kampanii napoleońskiej w 1807 r.
27	Dni Kłodzka	Jedno z najważniejszych wydarzeń rozrywkowo-kulturalnych w Kłodzku pełne występów artystycznych, koncertów i pokazów.
Kudowa-Zdrój (m)		
28	Festiwal CZ-PL	Festiwal pod patronatem Pawła Królikowskiego, występy grup z Polski i Czech.
29	Festiwal Moniuszkowski	Festiwal twórczości Stanisława Moniuszki – przedstawienia operowe, koncerty orkiestr symfonicznych oraz wydarzenia dodatkowe.
30	Cepowisko w Skansenie w Pstrążnej	Wydarzenie ludowe w Skansenie w Pstrążnej, pokazy rzemiosł ludowych, zbioru i młócenia zboża, występy zespołów ludowych.
Lądek-Zdrój (m-w)		
31	Międzynarodowy Festiwal Tańca	Największy na Dolnym Śląsku i jeden z największych w Polsce festiwali tańca, prezentacje polskich i europejskich teatrów tańca, niekonwencjonalne wydarzenia, niepowtarzalne spotkania z wybitnymi osobowościami, pokazy młodych tancerzy i choreografów
32	Dolnośląski Festiwal Biegów Górskich	Jedna z największych imprez tego typu w Polsce od lat przyciągająca biegaczy z całej Polski, a od kilku lat również coraz liczniejszą rzeszę zawodników z zagranicy
33	Festiwal Górski im. Andrzeja Zawady	Festiwal odbywa się zwykle w przedostatnim tygodniu września, prezentowane filmy obejmują szeroko pojmowaną tematykę górską: autorskie zapisy z wypraw wspinaczkowych i trekkingowych, filmy dokumentalne i fabularyzowane

Lp.	Nazwa imprezy	Opis
34	Lądeckie Ludowe Zdroje	Wstępy zespołów ludowych, kiermasz produktów naturalnych i rękodzieła ludowego
Lewin Kłodzki (w)		
35	Dni Lewina Kłodzkiego	W ramach imprezy odbywa się: plener malarski, bieg przełajowy, konkursy dla dzieci i dorosłych, koncerty, dyskoteka pod gwiazdami, występy zespołów tanecznych i atrakcje dla dzieci.
36	Coroczny Kiermasz Bożonarodzeniowy	Impreza organizowana przez szkołę. W ramach Kiermaszu odbywają się występy artystyczne dzieci, wspólne śpiewanie kolęd, rozstrzygnięcie konkursu na Szopki Bożonarodzeniowe, wystawy i wernisaże.
Łagiewniki (w)		
37	Dzień Kresowiaka	Cykliczne wydarzenie, które upamiętnia osoby przesiedlone z Kresów Wschodnich na tereny Dolnego Śląska.
38	Dożynki Gminne	Święto plonów pracy rolników z terenu Gminy Łagiewniki podczas którego reprezentowane są lokalne kulinaria.
39	Narodowe Święto Niepodległości	Inscenizacja wydarzenia upamiętniającego odzyskanie Niepodległości przygotowana przez dzieci i młodzież.
Międzylesie (m-w)		
40	Dni Międzylesia	Impreza cykliczna, organizowana na przełomie czerwca i lipca. Biorą w niej udział zespoły muzyczne, taneczne, śpiewacze, Koła Gospodyń, sołectwa i inne. Harmonogram imprezy obejmuje wiele konkursów, grillowanie pod Trójmorskim Wierchem, pokazy kulinarne potraw tradycyjnych dla kultury Dolnego Śląska, imprezę taneczną, zakończoną pokazem sztucznych ogni. Impreza cieszy się dużym zainteresowaniem lokalnej społeczności, mieszkańców przygranicznych miejscowości z Republiki Czeskiej, a także turystów.
41	Międzyleska Choinka	Tradycje Bożego Narodzenia, impreza cykliczna. W konkursie na najładniejszą choinkę biorą udział sołectwa i szkoły z gminy Międzylesie oraz Dom Dziecka w Domaszkowie. Podczas imprezy odbywają się występy zespołów muzycznych z kolędami oraz degustacje pierników, ciast i dań świątecznych. Impreza cieszy się dużym zainteresowaniem lokalnej społeczności, a nawet przyjezdnych gości.
42	Dożynki Gminne	Impreza cykliczna, organizowana corocznie, w każdym kolejnym roku w innym sołectwie. Impreza cieszy się dużym zainteresowaniem lokalnej społeczności i przyjezdnych. Rozpoczyna się Mszą Świętą polową, a następnie odbywa się biesiada, podczas której można zasmakować wielu potraw i smakołyków, z występami zespołów muzycznych, tanecznych i śpiewaczych, konkursami, w tym na najpiękniejszy wieniec dożynkowy.
Niemcza (m-w)		
43	Dni Niemczy	Impreza otwarta, promująca Niemczę wraz z zabawami dla dzieci jak i dla starszych. Koncerty, programy artystyczne zorganizowane przez Niemczański Ośrodek Kultury.
44	Dożynki gminne	Święto Plonów organizowane w miejscowościach Gminnych.
45	Jarmark Bożonarodzeniowy	Miejsce imprezy niemczański Rynek poczęstunek, atrakcje dla dzieci i rodziców oraz wspólne kolędowanie.
46	Imprezy okolicznościowe w Arboretum Wojsławice	Europejskie Dni Ptaków, Festiwal Traw i Kwiatów Jesieni imprezy na terenie Arboretum z zabawami i atrakcjami dla mieszkańców i turystów.
Pieszyce (m-w)		
47	Otwarcie sezonu turystycznego na Wielkiej Sowie	Każdego roku 1 maja na najwyższym szczycie Gór Sowich miłośnicy Wielkiej Sowy, Gór Sowich, turyści i mieszkańcy spotykają się przy ogniskach, aby wspólnie przeciąć wstęgę symbolizującą otwarcie sezonu turystycznego. Towarzyszy temu wycieczka prowadzona przez przewodnika sudeckiego – każdego roku inną trasą. 1 maja wręczany jest również certyfikat Honorowego Gospodarza Wieży Widokowej na Wielkiej Sowie, który można wylicytować w trakcie finału WOŚP.
48	Dni Pieszyc	To święto miasta i największe wydarzenie plenerowe w gminie. W połowie czerwca na dwa dni park miejski w Pieszycach staje się centrum rozrywki. Koncerty, występy placówek oświatowych dopełniają 4 dni wydarzeń sportowych (czwartek-niedziela).
49	Jarmark Bożonarodzeniowy	To wydarzenie, które dobrze przyjęło się w gminie Pieszyce i z powodzeniem realizowane jest już od kilku lat. Uczestniczą w nim twórcy ludowych i rękodzielniczy, przedsiębiorcy, którzy mają w swojej ofercie świąteczny asortyment. Sprzedaży lokalnych produktów towarzyszą występy artystyczne i koncerty.
Piława Górna (m)		
50	Dni Piławy Górnej wraz z imprezami towarzyszącymi	Dni miasta w 2021 r. obchodzone były przez cały czerwiec i oferowały mieszkańcom różnorodne koncerty, turnieje, atrakcje rodzinne, plenerowe spektakle teatralne dla dzieci oraz animacje.
51	Pokaż Talent	Konkurs promujący talenty wokalne, taneczne, muzyczne i sportowe dzieci i młodzieży z powiatu dzierżoniowskiego. Licznie zgromadzona widownia i czteroosobowe jury przez ponad 4 godziny ocenia prezentacje młodych utalentowanych artystów.
52	Festiwal Bachowski	Piława Górna po raz drugi była współorganizatorem festiwalu bachowskiego, który corocznie organizowany jest przez Świdnicki Ośrodek Kultury. Formuła festiwalu przewiduje organizację koncertów w małych miejscowościach Dolnego Śląska.

Lp.	Nazwa imprezy	Opis
		W Piławie Górnej koncert odbył się w konwencji „Śniadania na trawie” w pałacu Gladishof oraz przyległym założeniu parkowym.
Polanica-Zdrój (m)		
53	Festiwal Marii Czubaszek „Cały Kazio”	Festiwal dobrego słowa i znakomitej muzyki, czyli trzydniowe wydarzenie o charakterze artystyczno-rozrywkowym, inspirowane twórczością znakomitej pisarki i poetki Marii Czubaszek. Skupia wybitnych polskich twórców: autorów tekstów, wokalistów, muzyków, aktorów i artystów kabaretowych. Koncerty, spektakle, konkursy, warsztaty przy udziale najznamienitszych postaci polskiej sceny muzycznej, kabaretowej, teatralnej otwarte dla szerokiej publiczności. Wydarzenia odbywają się w wielu przestrzeniach: w parku zdrojowym, teatrze, pijalni, hotelu.
54	Pejzaże Qlinarne Polanicy	Festiwal promujący dziedzictwo kulinarne Dolnego Śląska. Przez dwa dni uczestnicy festiwalu mają okazję oglądać na żywo pokazy carvingu oraz live cookingu w wykonaniu wybitnych szefów kuchni. Przez cały czas trwania festiwalu odbywa się degustacja produktów regionalnych (miody, soki, sery, nalewki). Na Pejzażach Qlinarnych jest również miejsce dla utalentowanych lokalnych rękodzielników, u których można nabyć ręcznie robioną biżuterię, lniane torby i wiele innych. Wszystkie pokazy gastronomiczne przeplatane są występami artystycznymi.
55	Międzynarodowe Koncerty Muzyki Organowej i Kameralnej	Cykl koncertów o wysokiej randze artystycznej, którego celem jest promocja trwałych wartości artystycznych w zakresie muzyki klasycznej, edukacja muzyczna i pobudzanie wartości estetycznej poprzez muzykę. Wykonawcy koncertów to wybitni muzycy z kraju i z zagranicy, nagradzani na międzynarodowych festiwalach muzycznych.
Stoszowice (w)		
56	Dożynki Gminy Stoszowice	Dożynki to największa impreza plenerowa, która odbywa się tradycyjnie w drugiej połowie sierpnia. Jest podziękowaniem dla rolników za ich pracę. W ramach wydarzenia odbywa się: wyścig traktorów, kiermasz sołectw, koncerty i konkursy dożynkowe dla mieszkańców.
57	Majówka Srebrnogórska	Impreza nawiązująca do czasów PRL. Przez Srebrną Górę przechodzi tradycyjny pochód 1-majowy, w których uczestniczą pomysłowo przebrani mieszkańcy i turyści. Odbywają się koncerty oraz konkursy przypominające lata 60. i 70. XX wieku.
58	Srebrnogórski Jarmark Bożonarodzeniowy	Wydarzenie ma charakter wystawienniczy. W specjalnie przygotowanej hali odbywają się prezentacje kulinarne, rękodzielnicze i plastyczne. W sali koncertowej odbywają się występy dzieci i młodzieży z terenu gminy Stoszowice.
Stronie Śląskie (m-w)		
59	Dni Stronia	Letnia, czerwcową, cykliczna impreza rodzinna z festynami plenerowymi, koncertami, konkursami i zabawami. Uczestniczą w niej nie tylko mieszkańcy Stronia Śląskiego, lecz także mieszkańcy całego regionu.
60	Drezyniada	Polsko-czeskie podtrzymanie tradycji kolejowej, impreza odbywająca się na torowisku, przy dawnej stacji kolejowej (obecnie siedziba strońskiego domu kultury)
61	Stacja Literatura	Najstarszy Festiwal literacki w Polsce, festiwal literatury współczesnej, Stronie.
Szczytina (m-w)		
62	Wielka Feta Agroturystyczna w Szczytnej	Cykliczna impreza, dwu-trzydniowa, kolorowe i wesołe święto promujące tradycje regionu, wszystkiemu towarzyszą koncerty zespołów ludowych i gwiazd polskiej estrady, odbywająca się zwykle w pierwszy weekend sierpnia.
63	Dożynki gminne	Tradycyjne święto plonów z wieńcami, muzyką i konkursami ludowymi, co rok organizowane w Innym sołectwie – zwykle koniec sierpnia.
64	Otwarte Mistrzostwa w Tradycyjnym Koszeniu Trawy	Zawody odbywają się w Szczytnej u podnóża pola golfowego. Rywalizacja podzielona jest na trzy kategorie: Panie, Panowie, VIP oraz mieszana – Pani i Pan. Każdy zawodnik oceniany jest w 2 dziedzinach – czas i precyzja. Wygrywa najlepszy. Impreza ma charakter międzynarodowy. Do tej pory brali w niej udział reprezentanci Republiki Czeskiej, Słowacji, Niemiec oraz Polski.
Ząbkowice Śląskie (m-w)		
65	Dni i Noce Krzywej Wieży	Święto miasta. Dwa dni koncertów, zabaw, pokazów i innych wydarzeń. Impreza odbywa się na plantach zamkowych, ale w części także w rynku i na ul. Św. Wojciecha pod Krzywą Wieżą.
66	Festiwal Literacki „Czas na Książki”	Dwudniowe święto literatury. Spotkania z autorami, panele dyskusyjne, możliwość zakupu książek. Dwa dni rozmów o literaturze i spotkań z pisarzami.
67	Wojewódzki Festiwal Zespołów Artystycznych Kół Gospodyń Wiejskich	Festiwal z ponad dwudziestoletnią tradycją. W miejscowości Stolec spotykają się zespoły artystyczne KGW z Dolnego Śląska. To święto muzyki i kultury ludowej regionu.
Ziębice (m-w)		
68	Dni Ziębic	Impreza odbywa się corocznie w pierwszy weekend czerwca.
69	Tydzień bibliotek	Ogólnopolska akcja promująca czytelnictwo, spotkania autorskie.
70	Ziębickie Zaduszki	Jesienne wydarzenie.
Złoty Stok (m-w)		
71	Przeгляд Kolęd i Pastorałek	Impreza otwarta z nagrodami i wyróżnieniami dla zespołów – ok. 500 uczestników

Lp.	Nazwa imprezy	Opis
72	Gwarklada	Święto miasta. Zróżnicowana forma. Impreza otwarta 2 lub 3 dniowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 8. Braki w infrastrukturze kulturalnej na terenie POF

Braki w infrastrukturze kulturalnej		Razem
Bardo (m-w)		
Modernizacja budynku Centrum Kultury i Biblioteka w Bardzie.		1
Bielawa (m)		
Brak nowoczesnej sceny, brak samochodu dostawczego do przewozu infrastruktury, brak dużej hali na organizację dużych imprez masowych, zamkniętych, brak amfiteatru dla imprez masowych w plenerze.		4
Bystrzyca Kłodzka (m-w)		
Brak: kina, galerii sztuki.		2
Ciepłowody (w)		
Teren pod imprezy/wydarzenia plenerowe.		1
Duszniki-Zdrój (m)		
-		0
Dzierżoniów (m)		
Główne potrzeby w zakresie: Modernizacja kina Zbyszek, Modernizacja Dzierżoniowskiego Ośrodka Kultury, Modernizacja Muzeum Miejskiego, Remont murów obronnych, rewaloryzacja Pomnika Pamięci Losów Ojczyzny i jego otoczenia, remonty nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków		6
Dzierżoniów (w)		
Mieszkańcy sołectw Jędrzejowice i Myśliszów corocznie wnioskuje o budowę sal wiejskich.		2
Kamieniec Ząbkowicki (w)		
Brak kina.		1
Kłodzko (m)		
Modernizacja obecnego ośrodka kultury w dalszej perspektywie budowa nowego obiektu z nowoczesną sceną oraz zapleczem.		2
Kłodzko (w)		
Budowa świetlic/miejsca spotkań m.in. w miejscowościach Mikowice, Morzyszów, Jaskówka. Ponadto istnieje konieczność przeprowadzenia modernizacji obiektów w tym m.in. w Jaskowej Dolnej, Jaskowej Górnej.		5
Kudowa-Zdrój (m)		
Modernizacja Kudowskiego Centrum Kultury i Sportu		1
Lądek-Zdrój (m-w)		
Kompleks Domu Zdrojowego z Kinoteatrem w Zdroju oraz Amfiteatr przy muszli koncertowej w stanie do kapitalnego remontu- wyłączone z użytkowania, Budynek Centrum Kultury do termomodernizacji, zły stan infrastruktury na wsiach (świetlice wiejskie, wiaty),		4
Lewin Kłodzki (w)		
-		0
Łagiewniki (w)		
Kino-teatr.		1
Międzyzlesie (m-w)		
-		0
Niemcza (m-w)		
Brak świetlic wiejskich spełniających wymagania ppoż. Stan pomieszczeń biblioteki uniemożliwia jej swobodne działanie.		2
Pieszycy (m-w)		
Sala sołecka w Kamionkach jest w złym stanie technicznym i wymaga kompleksowej przebudowy i powiększenia.		1
Piława Górna (m)		
Brak miejsca do organizacji masowych imprez np. budowa muszli koncertowej, budynek MOKiB wymaga remontów/modernizacji (wymiana instalacji elektrycznej).		2
Polanica-Zdrój (m)		
Multimedialna ściana pamięci, sala koncertowa, nierozbudowane obiekty małej architektury (park zdrojowy), urządzenia multimedialne do animowania działań kulturalnych, kino, brak rozbudowanego zaplecza Muszli Koncertowej.		6
Stoszowice (w)		
Gmina boryka się z niewystarczającą infrastrukturą kulturalną, brak środków uniemożliwia przeprowadzenie niezbędnych remontów w zakresie takich budynków jak: świetlice wiejskie gminy Stoszowice, ANIOŁEK Srebrnogórka Przestrzeń Artystyczna, Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Srebrnej Górze, Park Kulturowy (Grodziszczce, Rudnica oraz Przedborowa).		6
Stronie Śląskie (m-w)		
Konieczność rewitalizacji dwóch parków miejskich wraz z istniejącą i budową nowej infrastruktury kulturalnej.		2

Braki w infrastrukturze kulturalnej	Razem
Szczytna (m-w)	
W Niwie i Wolanach świetlice wiejskie zlokalizowane są w budynkach starych i zdegradowanych, w których prowadzenie działalności społeczno-kulturalnej jest mocno utrudnione. Lokale wymagają wysokich nakładów na ogrzewanie i remonty przewyższających koszt wybudowania nowoczesnych, samowystarczalnych energetycznie obiektów. Świetlica wiejska w Chocieszowie przeszła modernizację, wymaga jednak nakładów związanych ze źródłem ciepła – pompa ciepła, zarządzanie energią. W Dolinie i Słoszowie brak jest obiektów publicznych służących jako świetlice wiejskie.	5
Ząbkowice Śląskie (m-w)	
Modernizacja Sali Widowiskowej Ząbkowickiego Centrum Kultury i Turystyki – remont sceny, wymiana olinowania, wymiana ekranu kinowego, wygłuszenie i poprawa akustyki Sali widowiskowej, wymiana oświetlenia. Brak nowoczesnej i dostosowanej do osób z niepełnosprawnościami Biblioteki Miejskiej. Obecna Biblioteka znajduje się w zabytkowym Ratuszu, nie jest możliwe np. wyposażenie obiektu w windę. Zagospodarowanie pomieszczeń Ratusza w Rynku na pomieszczenia wystawiennicze. Brak przestrzeni dla młodzieży, miejsca, w którym młodzież mogłaby spotykać, realizować działania, nagrywać muzykę itp. Brak sceny mobilnej, która pozwoli na organizację wydarzeń w różnych częściach miasta jak i sołectwach gminy. Modernizacja budynku Centrum Organizacji Pozarządowych – Ząbkowickiego Centrum Kultury i Turystyki – wymiana ogrzewania, pieca na miał, generalny remont korytarzy, pomieszczeń. Zagospodarowanie pomieszczeń ząbkowickiego zamku na galerię (zdjęć, malarstwa, rzeźby). Zagospodarowanie pomieszczenia na zamku na kawiarnię/restaurację.	8
Ziębice (m-w)	
-	0
Złoty Stok (m-w)	
Modernizacji wymaga budynek Centrum Kultury i Promocji w Złotym Stoku.	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 9. Braki w infrastrukturze sportowej na terenie POF

Braki w infrastrukturze sportowej	Razem
Bardo (m-w)	
Obiekt plenerowy (typu muszla koncertowa) do organizacji imprez kulturalno-rozrywkowych.	1
Bielawa (m)	
Brak hali widowiskowo-sportowej	1
Bystrzyca Kłodzka (m-w)	
Brak: basenu kąpielowego krytego i odkrytego, profesjonalnych sal do fitnessu, ścieżek rowerowych, miasteczka rowerowego do nauki jazdy na rowerze, torów saneczkowych, zadaszonych kortów tenisowych, kręgielni, lodowiska.	9
Cieplowody (w)	
Skatepark, siłownia zewnętrzna.	2
Duszniki-Zdrój (m)	
-	0
Dzierżoniów (m)	
Dzierżoniów ma w planie wiele zadań inwestycyjnych z tego zakresu: Przebudowa basenów odkrytych na terenie Ośrodka Sportu i Rekreacji w Dzierżoniowie wraz z przebudową budynku administracyjno-technicznego i zagospodarowaniem terenu w otoczeniu basenu czy Przebudowa i rozbudowa basenu krytego w Dzierżoniowie przy ul. Sienkiewicza 13.	2
Dzierżoniów (w)	
Budowa pełnowymiarowej sali gimnastycznej.	1
Kamieniec Ząbkowicki (w)	
Brak strzelnicy, brak boiska lekkoatletycznego, brak pełnowymiarowej hali sportowej z noclegami, brak basenu.	4
Kłodzko (m)	
Inwestycje obejmujące: budowę nowej sztucznej nawierzchni trawiastej boiska do piłki nożnej oraz budowa namiotu/hali do zadaszania boiska, modernizacja/budowa basenu odkrytego.	3
Kłodzko (w)	
Boisko wielofunkcyjne m.in w miejscowości: Jaszkowa Dolna, Stary Wielisław, Szalejów Dolny, Szalejów Górny, Żelazno oraz boiska lekkoatletycznego Ołdrzychowice Kłodzkie.	6
Kudowa-Zdrój (m)	
Brak profesjonalnej sali gimnastycznej w Kudowskim Centrum Kultury i Sportu, brak bieżni wokół stadionu "Włókniarz", brak bieżni przy Zespole Szkół Publicznych im. Jana Pawła II przy ul. Szkolnej 8.	3
Lądek-Zdrój (m-w)	
Brak wielofunkcyjnej hali sportowej z krytą pływalnią oraz ścianą wspinaczkową, mocno zużyty orlik, brak profesjonalnego skate parku oraz pump tracka, boiska sportowe wymagające doposażenia (odwodnienie, nawadnianie trybuny, szatnie).	7
Lewin Kłodzki (w)	
-	0
Łagiewniki (w)	
Basen.	1

Braki w infrastrukturze sportowej		Razem
Międzyzylesie (m-w)		
-		0
Niemcza (m-w)		
Brak hali wielofunkcyjnej (istnieje stara, mocno zdegradowana). Istnieje wystarczająca ilość boisk do piłki nożnej i jeden Orlik, ale występuje problem z organizacją zajęć sportowych. Problemy wynikają z niskiej aktywności dzieci i młodzieży. Istnieje basen odkryty zamknięty od lat z powodu niespełniania norm. Brak boisk wielofunkcyjnych.	3	
Pieszycy (m-w)		
Brak boiska wielofunkcyjnego przy Niepublicznej Szkole Podstawowej przy ul. Świdnickiej 53 w Pieszycach. Boisko sportowe przy Szkole Podstawowej nr 1 przy ul. Ogrodowej 23 wymaga kompleksowej modernizacji i przebudowy. Boisko sportowe (Orlik) przy Szkole Podstawowej nr 1 przy ul. Mickiewicza 8 w Pieszycach wymaga kompleksowej modernizacji.	3	
Piława Górna (m)		
Modernizacja terenów sportowych i rekreacyjnych położonych na terenie stadionu miejskiego wymaga remontów/modernizacji oraz budowy nowej infrastruktury, w tym: budowa zespołu boisk do piłki nożnej o powierzchni trawiastej, boiska do koszykówki i kortu tenisowego, toru pumtrackowego, budowę bieżni okólnej i prostej, skoczni w dal i trójskoku, rzutni dla pchnięcia kulą, a także zagospodarowanie terenu.	8	
Polanica-Zdrój (m)		
Ścieżki rowerowe, hala sportowa, basen odkryty, kryta pływalnia, kryte lodowisko, lodowisko zewnętrzne/mobilne, place zabaw, otwarte strefy aktywności (siłownie plenerowe), obiekt lekkoatletyczny, korty tenisowe całoroczne.	6	
Stoszowice (w)		
Gmina boryka się z brakiem bądź niewystarczającą infrastrukturą sportową w zakresie: budowa pomtracków i singletracków, konieczny jest remont i przebudowa kompleksu basenu w Srebrnej Górze wraz z budową niezbędnej infrastruktury technicznej, przebudowa boisk sportowych w miejscowości Stoszowice oraz Srebrna Góra.	4	
Stronie Śląskie (m-w)		
Niezbędna jest modernizacja krytej pływalni.	1	
Szczytna (m-w)		
Gmina posiada bardzo zaplecze sportowe w postaci Centrum Rekreacyjno- Sportowego w Szczytnie. Brakującym elementem jest kryta pływalnia przyszkolna. Na terenie gminy brak jest innych tego rodzaju centrów rekreacyjno-sportowych do uprawiania sportu amatorskiego. Kolejnym elementem jest położony w centrum miejscowości miejska stadion, na którym rozgrywane są mecze A-Klasy - TKS HUTNIK SZCZYTNA. Obiekt wymaga nakładów związanych z odnowieniem bieżni, trybun, zaplecza sanitarnego, ogrodzenia.	2	
Ząbkowice Śląskie (m-w)		
Modernizacji wymaga stadion, wraz z wykonaniem studni do nawodnienia, odkryty basen miejski, brak tras rowerowych każdego typu, brakuje lodowiska.	4	
Ziębice (m-w)		
Brak pełnowymiarowej hali widowiskowo-sportowej.	1	
Złoty Stok (m-w)		
Generalnego remontu/przebudowy wymaga staw kąpielowy i stadion miejski w Złotym Stoku, modernizacji wymagają boiska szkolne w Złotym Stoku oraz boisko przy ul. Wolności, nadto gmina dysponuje PFU dot. budowy toru rolkowo-wrotkowego w Błotnicy, budowy zaplecza sportowego na boisku sportowym w Płonicy, placu zabaw (SPA), rozbudowy boiska w Laskach wraz z modernizacją zaplecza sportowego.	8	
Południowy Obszar Funkcjonalny		80

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 10. Wybrane trasy rowerowe na terenie POF

Lp.	Nazwa ścieżki	Opis
Bardo (m-w)		
1	Trasy Rowerowe typu Singletrack	Pętla: hrabiowska, wzgórze różańcowe, wilcza, Łaszczowa, kłodzka. Ścieżki rowerowe o szerokości do 1,5 metra. Tworzą pętle, po których poruszamy się tylko w jednym kierunku. Na wjeździe na poszczególne pętle znajdują się bramy wjazdowe. Ponadto na pętlach znajdują się miejsca odpoczynku, stacje naprawcze i stacje doładowania.
2	Trasa „Cisy”	Bardo – Opolnica – Brzeźnica – Bardo. Długość trasy: 16 km, czas przejazdu: 2 h. Stopień trudności: trudna nawierzchnia: asfaltowa, szutrowa suma podjazdów: 475 m, kolor trasy: niebieski.
3	Trasa „Wokół Kalwarii”	Bardo – „Piękny Widok” – Źródło Maryi – Długa Droga – Obryw Skalny – Bardo. Długość trasy: 14 km, czas przejazdu: 2 h, stopień trudności: trudna, nawierzchnia: szutrowa, suma podjazdów: 450 m, kolor trasy: żółty
Bielawa (m)		
4	Odc. I	Wzdłuż ulic: Dzierżoniowska, J. Pawła II, Sikorskiego. Ścieżka z kostki betonowej.
5	Odc. V	Wzdłuż ulic: Wysoka, Plażowa. Ścieżka z kostki betonowej i asfaltu.

Lp.	Nazwa ścieżki	Opis
6	Odc. III	Wzdłuż ulic: Dzierżoniowska, J. Pawła II, Sikorskiego, Andersa do skrzyżowania z ul. Roweckiego. Ścieżka z kostki betonowej.
Ciepłowody (w)		
7	Wokół Ciepłowód	Wieża widokowa na Kawiej Górze, tam można poznać legendę Ciepłowód.
8	Ciepłowody – Henryków	Warto zobaczyć dwór w Targowicy i kościół w St. Henrykowie.
9	Henryków - Ciepłowody	Opactwo Cystersów, Kaplica w Muszkowicach, kościół w Piotrowicach pl., Zamek i Kościół w Ciepłowodach.
Dzierżoniów (m)		
10	Ścieżka rowerowa wzdłuż drogi 384	Od Cmentarza Komunalnego do granic z m. Bielawa. Ścieżka umożliwia komunikacji pomiędzy Dzierżoniowem i Bielawą. Częściowo wydzielony ciąg pieszo rowerowy.
11	Ścieżka rowerowa do Pieszyc	Od Ronda Solidarności poprzez WSSE do m. Pieszyc. Ścieżka umożliwia komunikację pomiędzy Dzierżoniowem (od strony Świdnicy) a Pieszcami w kierunku Gór Sowich.
12	Ścieżka rowerowa do Włók	Centrum miasta Dzierżoniowa – Włoki. Ścieżka umożliwia komunikację z Centrum miasta do miejscowości Włoki. Ścieżka wyposażona w oświetlenie uliczne.
13	Ścieżka rowerowa do Dobrocina	Połączenie ścieżki rowerowej wzdłuż drogi 384 do m. Dobrocin. Ścieżka rowerowa od Ronda Żołnierzy Wyklętych do m. Dobrocin.
Kudowa-Zdrój (m)		
14	Czerwony szlak rowerowy	Od granicy Czeskiej szlak kieruje się do ul. Słone i ul. Nad Potokiem następnie ul. Pogodną prowadzi do al. Jana Pawła II i ul. T. Kościuszki. Stamtąd szlak biegnie dalej do ul. Pstrążna, gdzie na skrzyżowaniu z ul. Bukowina prowadzi do „drogi Aleksandry” i stamtąd do drogi prowadzącej na Błędne Skały i Drogą Wojewódzką nr 387 do granicy z gminą Radków.
15	Żółty szlak rowerowy	Od granicy Polsko-Czeskiej na ul. Brzozowie do ul. Słone i ul. Nad Potokiem, następnie szlak kieruje się na ul. Pogodną. Potem al. Jana Pawła II i ul. T. Kościuszki aż do ul. Pstrążna, gdzie na skrzyżowaniu kierujemy się na ul. Bukowina. Następnie „drogą Aleksandry” do drogi na Błędne Skały a stamtąd Drogą Wojewódzką nr 387 do granicy z gminą Radków.
16	Zielony szlak rowerowy	Od granicy Czeskiej do ul. Słone, kierując się na ul. Pogodną, następnie aleją Jana Pawła II i ul. T. Kościuszki, szlak skręca na ul. Moniuszki i ul. Okrzei i prowadzi ul. 1 Maja aż na ul. Jakubowice, gdzie przechodzi w szlak leśny. Dochodzi do drogi prowadzącej na Błędne Skały i przez „drogę Aleksandry” do ul. Bukowina. Stamtąd kieruje się na ul. Pstrążną i aż do granicy z Republiką Czeską do Zdarek.
Łądek-Zdrój (m-w)		
17	Singletrack Glacensis	pętla „Orłowiec” 22,9 km
18	Singletrack Glacensis	pętla „Trojak” 5,8 km
19	Singletrack Glacensis	pętla „Zdrój” 7,1 km
Łagiewniki (w)		
20	Łagiewniki – Sieniawka	Trasa łącząca Łagiewniki ze Stawem Trzciniowym. Ścieżka asfaltowa wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 284.
Międzyzlesie (m-w)		
21	Singletrack Glacensis	Pętla „Międzyzlesie” – Punkt dostępowy – parking koło ogródków działkowych nad stacją PKP w Międzyzlesiu. Trasa trochę wymagająca kondycyjnie i łatwa technicznie, nadaje się na wycieczki rodzinne.
22	Singletrack Glacensis	Pętla Ostoja – Punkt dostępu – parking w Jodłowie koło schroniska Ostoja. Pętla łatwa, interwałowa, lekko wymagająca kondycyjnie, zalecana na wycieczki z dziećmi. Dystans/Przewyższenie – 13,9 km/311 m
23	Singletrack Glacensis	Pętla Jodłów - Punkt dostępu – parking w Jodłowie koło schroniska Ostoja. Trasa bardzo szybka, wymagająca kondycyjnie i technicznie, zwłaszcza przy większych prędkościach i na podjazdach. Dystans/ Przewyższenie – 13,1 km / 272 m
Niemcza (m-w)		
24	Wokół stawu Zamkowego w Niemczy	Ścieżka powstała w 2021 r. usytuowana jest wokół Stawu Zamkowego w Niemczy.
25	Niemcza – Wojsławice	Prowadzi wzdłuż trasy turystycznej prowadzącej do Arboretum Wojsławice.
Pieszycy (m-w)		
26	Pieszycy – Dzierżoniów	Wzdłuż drogi wojewódzkiej 383; łączy granice miast. Ciąg pieszo rowerowy, oświetlony, długość 3 km. Na trasie zlokalizowane zostały również MOPY.
27	Pieszycy – Bielawa	Wzdłuż drogi powiatowej; łączy granice miast. Ciąg pieszo rowerowy, oświetlony, długość 3 km. Na trasie zlokalizowane zostały również MOPY.
28	Pieszycy – Kamionki	Łączy miasto Pieszycy z wsią Kamionki. Ścieżka zaczyna się w górnej części ulicy Lipowej. W pierwszej części przebiega pod lasem, w połowie schodzi do drogi powiatowej łączącej Pieszycy i Kamionki. Kończy się na wysokości kościoła pw. Aniołów Stróżów w Kamionkach. Mierzy 2 km długości i od 2 do 3 m szerokości.
Piława Górna (m)		

L.p.	Nazwa ścieżki	Opis
29	Pieszorowerowa ścieżka geoturystyczna po Piławie Górnej	Zaczyna się na cmentarzu Braci Morawskich i prowadzi przez najpiękniejsze zakątki Piławy Górnej do domu Karla Thusta. Pozwala zapoznać się z historią miasta, tradycjami kamieniarskimi, budownictwem i rodzajami wykorzystywanych skał, ich obróbką, a także dziejami geologicznymi regionu.
Stoszowice (w)		
30	R9 Srebrna Góra – Bielawa	Srebrna Góra – Jemna – Rudnica – Grodziszczce - Ostroszowice – Bielawa. Jadąc ścieżką warto zobaczyć: kościoły w Rudnicy, Ostroszowicach i Grodziszczcu. Warty odwiedzenia jest również zespół pałacowo-parkowy z wieżą widokową w Grodziszczcu.
31	Dziewięć Buków	Przełęcz Srebrna – Żdanów – Przełęcz Srebrna. Jadąc ścieżką warto zobaczyć: Twierdze Srebrna Góra, Fort Ostróg, wiadukt Żdanowski.
32	Wokół Srebrnej Góry II	Srebrna Góra – Przełęcz Woliborska – Malinowa – Srebrna Góra. Jadąc ścieżką warto zobaczyć: Twierdza Srebrna Góra oraz Kamień Trzech Granic.
Stronie Śląskie (m-w)		
33	Singletrack	Pętla Gór Bialskich – część wschodnia.
34	Singletrack	Pętla Stronie Śląskie i Rudka oraz Milky Way, Bike Park Czarna Góra.
35	Międzynarodowy Szlak Rowerowy ER2	Szlak łączący Republikę Czeską z Polską na trasie przełęcz Łądecka – Przełęcz Międzyleska.
Szczytna (m-w)		
36	Międzynarodowy Szlak Rowerowy ER2	Szlak rowerowy Szczytna – (przez Batorówek) – Karłów (ok. 21 km).
37	Niebieski szlak rowerowy	Polanica – Zdrój (przez Piekielna Góra –Szczytnik) – Szczytna (ok. 20 km).
38	Zielony szlak rowerowy	Szczytna (Orle Skały – Uroczysko św. Huberta – Sucha Góra) – Spalona (ok. 21 km).
Ziębice (m-w)		
39	Singletrack zielony	
40	Singletrack pomarańczowy	
41	Singletrack fioletowy	
Złoty Stok (m-w)		
42	Singletrack Glacensis	System tras składający się z czterech pętli: Pętla „Złoty Stok” 9,2 km, Pętla „Dwie przełęcze” 2,3 km, Pętla „Złota” 9 km, Pętla „Kłodzko” 5,5 km
43	Łącznik	Od Mennicy do Wapienników w Złotym Stoku. Trasa łącząca centrum miasta od Mennicy przez ul. Złotą do wapienników.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Załącznik 11. Zbiorniki retencyjne na terenie POF

L.p.	Nazwa / lokalizacja zbiornika	Powierzchnia [m ²]	Pojemność [m ³]
Bardo (m-w)			
1	Zbiornik wodny Jezioro Bielawskie	232 000	1 460 000
Ciepłowody (w)			
2	Zbiornik wód opadowych, dz. Nr ewid. 78, ob. Koźmice	887,60	133,70
Duszniki-Zdrój (m)			
3	Czarny Staw		12 180
Dzierżoniów (m)			
4	Mały zbiornik retencyjny na rowie melioracyjnym zlokalizowany przy skrzyżowaniu ul. Ząbkowickiej i Słowiańskiej	1 717	500
Kamieniec Ząbkowicki (w)			
5	Zbiornik Topola	3 400 000	21 680 000
6	Zbiornik Kozielno	3 500 000	16 300 000
Kłodzko (w)			
7	Suchy zbiornik Krosnowice	440 000	1 900 000
8	Suchy zbiornik Szalejów Górny	1 187 000	9 900 000
Kudowa-Zdrój (m)			
9	Zbiornik retencyjny zlokalizowany w Parku Zdrojowym	26 000	39 000
Lewin Kłodzki (w)			
10	Zbiornik retencyjny w Lewinie Kłodzkim przy ul. Lasek Miejski na potoku Klikawa	57 165	
Łagiewniki (w)			
11	Sieniawka	76 100	190 000
12	Łagiewniki	100 000	310 000
Międzylesie (m-w)			
13	Suchy zbiornik przeciwpowodziowy „Roztoki Bystrzyckie”	487 000	2 750 000
14	Zbiornik przeciwpowodziowy Boboszków	212 000	1 420 000

Lp.	Nazwa / lokalizacja zbiornika	Powierzchnia [m ²]	Pojemność [m ³]
Stronie Śląskie (m-w)			
15	Stara Morawa		130 000
16	Sychy zbiornik przeciwpowodziowy		1 200 000
Ziębice (m-w)			
17	Zbiornik retencyjny suchy i mokry Służejów	łączna powierzchnia 486 000	łączna pojemność 950 000
18	Zbiornik retencyjny suchy Osina Mała		
19	Zbiornik retencyjny suchy Starczówek		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów gmin.

Spis rysunków

Rysunek 1. Południowy Obszar Funkcjonalny na tle województwa dolnośląskiego	5
Rysunek 2. Mapa Południowego Obszaru Funkcjonalnego w podziale na gminy i powiaty.....	6
Rysunek 3. Obszary funkcjonalne i ich miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze	8
Rysunek 4. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności [2020]	13
Rysunek 5. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [2020].....	18
Rysunek 6. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w 2020 r.	26
Rysunek 7. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców [2020].....	28
Rysunek 8. Dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci [2020].....	35
Rysunek 9. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich na terenie województwa dolnośląskiego.....	44
Rysunek 10. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji wodociągowej [2020].....	49
Rysunek 11. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji kanalizacyjnej [2020]	50
Rysunek 12. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji gazowej [2020].....	51
Rysunek 13. Plan przeciwdziałania skutkom suszy – łączne zagrożenie suszą.....	53
Rysunek 14. Odpady zmieszane zebrane w ciągu roku na mieszkańca w kg [2020] ...	55
Rysunek 15. Obszary Natura 2000.....	62
Rysunek 16. Macierz wzajemnego, zintegrowanego oddziaływania efektów realizacji ZIT POF.....	71

Spis tabel

Tabela 1. Podmioty gospodarcze	10
Tabela 2. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności.....	12
Tabela 3. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności w wieku produkcyjnym	14
Tabela 4. Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem	15
Tabela 5. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	17
Tabela 6. Turyści zagraniczni (2020 r.)	20
Tabela 7. Liczba ludności – stan na 31 grudnia.....	22
Tabela 8. Ruch naturalny i migracyjny ludności.....	24
Tabela 9. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi	25
Tabela 10. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców	27
Tabela 11. Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego.....	28
Tabela 12. Osoby korzystające z usług opiekuńczych	30
Tabela 13. Placówki stacjonarnej pomocy społecznej (z filiami).....	31

Tabela 14. Liczba rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi korzystająca ze wsparcia OPS	32
Tabela 15. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 tys. dzieci w wieku do lat 3....	32
Tabela 16. Dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci	34
Tabela 17. Wyniki egzaminu ósmoklasisty (2020 r.)	36
Tabela 18. Wyniki (%) z obowiązkowych egzaminów maturalnych w 2020 r.	37
Tabela 19. Liczba nauczycieli.....	38
Tabela 20. Obiekty sportowe.....	41
Tabela 21. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z instalacji.....	47
Tabela 22. Odpady zmieszane zebrane w ciągu roku na mieszkańca [kg]	54
Tabela 23. Zasoby mieszkaniowe – mieszkania	56
Tabela 24. Powierzchnia obszarów zdegradowanych wskazanych w programach rewitalizacji w obszarze Południowego Obszaru Funkcjonalnego [2020]	58
Tabela 25. Obszary wymagające rekultywacji lub zagospodarowania [2020]	59
Tabela 26. Obszary prawnie chronione (ha).....	61
Tabela 27. Miejscowości najbardziej zagrożone zanieczyszczeniami powietrza ze wskazaniem głównych źródeł emisji	63
Tabela 28. Analiza SWOT.....	67
Tabela 29. Cel, Priorytety i Działania Strategii ZIT POF	70
Tabela 30. Działania Priorytetu 1 Strategii ZIT POF	74
Tabela 31. Działania Priorytetu 2 Strategii ZIT POF	76
Tabela 32. Działania Priorytetu 3 Strategii ZIT POF	79
Tabela 33. Działania Priorytetu 4 Strategii ZIT POF	83
Tabela 34. Budżet Strategii ZIT POF w zakresie współfinansowania środkami FEDS 2021-2027	88

